

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Osoby s mentálním postižením ve vězení

Persons with Mental Disabilities in Prison

Diplomová práce

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Monika Nová, PhD.

Autor:

Bc. Zuzana Kolbeková, DiS

Praha 2017

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí diplomové práce PhDr. Mgr. Monice Nové, PhD., za odbornou konzultaci a pomoc. Dále bych ráda poděkovala odborným zaměstnancům Věznice Vinařice za jejich ochotu a poskytnutí potřebných informací pro zpracování této práce. A v neposlední řadě bych také ráda poděkovala svým přátelům a rodině, kteří se mnou měli velkou trpělivost.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Osoby s mentálním postižením ve výkonu trestu odnětí svobody“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

Jméno autora.....

Anotace

Téma mé diplomové práce zní Osoby s mentálním postižením ve vězení. Cílem práce je zmapování metod sociální práce a fungování specializovaného oddělení pro mentálně postižené. Teoretická část je zaměřena na legislativu, jež upravuje tuto oblast. Dále charakteristika jednotlivých druhů věznic, jsou zde zmíněny také práva a povinnosti odsouzených a kázeňské tresty. Dalším tématem práce je funkce trestu, charakteristika specializovaného oddělení a stručná charakteristika jednotlivých postižení.

Praktická část obsahuje rozhovor s jednotlivými pracovníky z tohoto oddělení. Zjišťovala jsem, jaké metody práce užívají a nakolik je práce s těmito odsouzenými odlišná. Pro lepší náhled do problematiky jsou zde uvedeny i kazuistiky odsouzených ze specializovaného oddělení.

Klíčová slova

Mentální postižení. Výkon trestu odnětí svobody. Věznice. Funkce trestu. Metody práce. Specializované oddělení. Kazuistika.

Annotation

The theme of my diploma thesis is mentally disabled people in prison. The aim of this work is to map methods of social work and functioning of a specialized department for mentally disabled people. The theoretical part focuses on legislation regulating this area. Moreover, there is a characteristic of particular types of prisons and a description of rights and obligations of the convicted persons and disciplinary punishments. Another topic of the work is the function of the sentence, characteristic of the specialized department and brief characteristic of particular disabilities.

The practical part includes an interview with workers in this department. I found out the methods of work they use and how much different the work with these convicted persons is. For better understanding of this topic there are also case studies of convicted persons from the specialized department.

Keywords

Mental Disability. Imprisonment. Prison. Penalty Function. Methods of work. Specialized departments. Casuistry.

Obsah

Úvod.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Legislativa.....	11
2. Vězeňský systém ČR.....	13
2.1. Typy věznic.....	13
2.1.1. Věznice s dohledem.....	13
2.1.2. Věznice s dozorem.....	14
2.1.3. Věznice s ostrahou.....	14
2.1.4. Věznice se zvýšenou ostrahou.....	15
2.2. Oddělení ve věznicích.....	15
2.2.1. Nástupní oddělení.....	15
2.2.2. Výstupní oddělení.....	16
2.2.3. Uzavřené oddělení.....	17
2.2.4. Krizové oddělení.....	17
2.2.5. Oddělení bezdrogové zóny.....	18
2.2.6. Oddělení pro matky s dětmi.....	18
2.2.7. Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné.....	18
2.2.8. Výkon trestu odnětí svobody u mladistvých.....	18
2.2.9. Oddělení pro odsouzené s duševními poruchami a poruchami chování.....	19
2.3. Práva odsouzených.....	19
2.4. Povinnosti odsouzených.....	21
2.5. Kázeňské odměny a tresty.....	23
3. Funkce trestu.....	24
3.1. Vyrovnávací funkce.....	24
3.2. Regulativní funkce.....	24
3.3. Výchovná funkce.....	25
3.3.1. Klasifikace odsouzených v procesu socializace.....	27
4. Specializované oddělení.....	29
4.1. Cíl specializovaného oddělení.....	29
4.2. Cílová skupina.....	30
4.3. Chod oddělení.....	31
4.4. Metody a formy.....	32
4.5. Terapeutické fáze.....	35
4.6. Vzdělání.....	37
4.7. Vyřazení ze specializovaného oddělení.....	37
5. Charakteristika postižení.....	39
5.1. Mentální retardace.....	39
5.1.1. Obecná charakteristika mentální retardace.....	40
5.1.2. Lehká mentální retardace.....	42
5.1.3. Středně těžká mentální retardace.....	43
5.1.4. Forenzní hledisko.....	43
5.2. Sociální maladaptace.....	44
5.3. Demence.....	45
5.3.1. Klinické projevy demence.....	45
5.3.2. Průběh demence.....	47
5.3.3. Typy demencí.....	48
5.3.4. Forenzní hledisko.....	50
5.4. Organické poškození centrální nervové soustavy.....	50
5.4.1. Klinické projevy.....	51

5.4.2.	Forezní hledisko.....	52
5.5.	Epilepsie.....	53
5.5.1.	Klinické projevy	54
5.5.2.	Forezní hledisko.....	55
5.6.	Pseudooligofrenie.....	55
5.7.	Schizofrenie.....	56
5.7.1.	Klinické projevy	56
5.7.2.	Typy schizofrenie	58
5.7.3.	Vznik a průběh schizofrenie	59
5.7.4.	Forezní hledisko.....	60
6.	PRAKTICKÁ ČÁST	61
6.1.	Cíl praktické části.....	61
6.2.	Použité metody.....	61
6.3.	Charakteristika vzorku	61
6.4.	Výzkumné otázky pro rozhovor s odbornými pracovníky.....	62
6.5.	Vyhodnocení otázek šetření	62
6.6.	Shrnutí šetření	66
6.7.	Kazuistiky	67
6.7.1.	Baltazar	67
6.7.2.	Bonifác.....	69
6.7.3.	Melichar	71
6.7.4.	Pankrác	73
6.7.5.	Servác	75
6.8.	Shrnutí	77
7.	Diskuse	79
	Závěr.....	82
	Literatura	84
	Internetové zdroje.....	86
	Seznam obrázků a příloh	87
	Summary	103

Seznam zkratk

NGŘ Nařízení generálního ředitele

OSPOD Orgán sociálně právní ochrany dítěte

SOU Střední odborné učiliště

Tzn. To znamená

Tzv. Tak zvaně

Např. Například

SpO Specializované oddělení

Seznam obrázků

Obr. č. 1- Organizační jednotky Vězeňské služby ČR .....str. 88

Obr. č. 2 - Organizační schéma Vězeňské služby ČR .....str. 89

Seznam příloh

Příloha A Individuální vzdělávací plán zaměstnanců zařazených na Specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací ..... str. 90

Příloha B Návrh na zařazení odsouzeného na specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací .....str. 91

Příloha C Návrh na vyřazení odsouzeného ze specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací .....str. 92

Příloha D Dohoda o pobytu na specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací .....str. 93

Příloha E Pravidla pro odsouzené zařazené na Specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací .....str. 97

Příloha F Souhlas se shromažďováním a zpracováním osobních a citlivých údajů odsouzených .....str. 101

Příloha G Otázky do rozhovoru pro odborné pracovníky .....str. 102

Úvod

Trest a trestání jsou nedílnou součástí lidské společnosti od nepaměti. Bohužel se toto nevyhýbá ani lidem, kteří trpí nějakou mentální poruchou. Často se ovšem stává, že jsou k trestné činnosti přinuceni svým okolím jen proto, aby se lépe začlenili do kolektivu. Mnohdy si ani neumí představit závažnost dané situace. Pokud se jejich konání dostane k soudu, mohou skončit ve věznici, kde jsou často zařazeni na specializovaná oddělení.

Diplomová práce je zaměřena na osoby s mentálním postižením ve výkonu trestu odnětí svobody. Cílem práce je zmapovat metody sociální práce na tomto specializovaném oddělení a zjistit jeho fungování. Osoby s mentálním postižením potřebují individuálnější přístup a je důležité je oddělit od ostatních odsouzených, aby nedocházelo k šikaně. Často může být už na první pohled viditelné, že daný jedinec trpí nějakou mentální poruchou. Takové oddělení má často menší kapacitu, větší možnosti při plnění volného času a odlišné programy zacházení.

Dále se tato práce zaměřuje na legislativu k dané problematice. Nelze opomenout také vězeňský systém ČR. Jaké jsou druhy věznic a jaká mají odsouzení práva a povinnosti. Je na místě také zmínit kázeňské tresty a odměny pro odsouzené. V neposlední řadě se práce zaměřuje na funkci trestu. Jak může působit na osobnost odsouzeného. Důležité je také zmínit fungování samotného oddělení, jeho vybavenost, cílová skupina a metody, které se užívají při práci s odsouzenými.

Jestliže má práce tvořit kompletní celek, je vhodné charakterizovat jednotlivé mentální poruchy. Tato kapitola vychází z cílových skupin specializovaného oddělení. Práce rozpracovává jednotlivé charakteristické znaky mentálních poruch, ale také jejich projevy a důsledky pro jedince a jeho okolí.

Praktická část je zaměřena na rozhovory s jednotlivými pracovníky specializovaného oddělení, aby bylo možné pochopit fungování oddělení a nastínit jejich náplň práce s touto skupinou odsouzených. Rovněž jsou v práci uvedeny kazuistiky odsouzených z tohoto oddělení.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Legislativa

Jako většina oblastí i tato má své specifické zákony a vyhlášky, které upravují její chod. Jedním z hlavních zákonů je zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Tento zákon upravuje působnost trestných zákonů, trestní odpovědnost, okolnosti vylučující protiprávnost činu, zánik trestní odpovědnosti, trestní sankce, zahlazení odsouzení a zvláštní ustanovení o některých odsouzených. Dále se zabývá širokou škálou trestných činů proti životu a zdraví, právu na ochranu osobnosti, soukromí, proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, proti rodině a dětem a majetku. Jedná se ale také o trestné činy hospodářské, obecně nebezpečné, proti státu, cizímu státu a mezinárodním organizacím, životnímu prostředí, trestné činy vojenské, proti lidskosti a proti pořádku ve věcech veřejných.

Dalším z důležitých zákonů je zákon č. 169/1999 Sb., zákon o výkonu trestu odnětí svobody. V tomto zákoně je upraven výkon trestu odnětí svobody. Jednotlivé druhy věznic, práva a povinnosti odsouzených, kázeňské tresty a odměny, zařazení odsouzených do jednotlivých typů věznic, zacházení s odsouzenými, zaměstnávání a vzdělávání odsouzených, odlišnosti výkonu trestu odnětí svobody u některých skupin odsouzených a propuštění. K tomuto zákonu patří ještě vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění.

Ještě je důležité zmínit Vnitřní řád věznice. Každá z věznic si ho sestavuje sama na základě §14 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Ke studiu pro tuto práci byl použit Vnitřní řád Věznice Vinařice. Ustanovuje ho ředitel věznice se souhlasem generálního ředitelství Vězeňské služby. Jsou zde stanoveny pravidla pro chod věznice, zmíněna jsou jednotlivá oddělení, denní rozvrh odsouzených a jejich činností. Dbá na pravidelný a přesný chod věznice.

Dále můžeme ještě zmínit zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Jedná se o státní organizaci, která dohlíží na osoby s alternativními tresty nebo ty, kteří byli propuštěni na poloviční trest. Pomáhají také obviněným osobám, aby vedly řádný život a dodržovaly stanovené podmínky a došlo k napravení společenských a právních vztahů. Probační a mediační služba upravuje také mimosoudní cestou vztahy mezi obviněným a poškozeným. Vždy se souhlasem obou stran.

Důležitý je také zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Ten upravuje především druhy sociálních služeb, které mohou sociální pracovníci nabídnout odsouzeným. Záleží ovšem na individuálních potřebách odsouzených. K tomuto zákonu také náleží vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Toto je jen výčet základních zákonů v oblasti vězeňství. Samozřejmě záleží na individuálních problémech odsouzených. Mohou řešit rozvody, alimenty na dítě či invalidní důchod. Proto je důležité, aby jednotliví sociální pracovníci měli všeobecný přehled v zákonech a byli vždy připraveni pomoci odsouzeným.

Ještě by bylo vhodné na tomto místě zmínit Deklaraci osob s mentálním postižením. Ta byla vyhlášena na Valném shromáždění OSN 20. 12. 1971. V této Deklaraci jsou uvedena základní práva mentálně postižených. Celkem jich je 7. Deklarace zdůrazňuje, že osoby s mentálním postižením mají stejná práva jako zdravé osoby. Dále mají právo na zdravotní péči a určitou životní úroveň. Měli by žít v kruhu svých nejbližších a mít k sobě dostatečně kvalifikovaného opatrovníka, pokud to jeho stav vyžaduje. Deklarace dále zdůrazňuje to, že osoby s mentálním postižením mají právo na ochranu před vykořisťováním, zneužíváním či jiným ponižujícím zacházením.

2. Vězeňský systém ČR

Je mnoho pohledů jak toto téma zpracovat. V této práci se zaměříme na jednotlivé druhy věznic a jejich oddělení. Dále je pak důležité zmínit práva a povinnosti odsouzených a také kázeňské tresty a odměny. Důležití jsou také odborní pracovníci věznice: sociální pracovník, vychovatel, speciální pedagog a psycholog.

Výkon trestu se uskutečňuje ve věznicích, které má na starosti Vězeňská služba České republiky. Je důležité, aby při výkonu trestu byla respektována lidská důstojnost a zachováno zdraví odsouzených.

2.1. Typy věznic

Trest odnětí svobody se vykonává ve 4 typech věznic:

- S dohledem
- S dozorem
- S ostrahou
- Se zvýšenou ostrahou

O tom, do které věznice bude odsouzený přidělen, rozhoduje soud na základě zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním. Na tento zákon se hledí i při přeřazení odsouzených do jiného typu věznice. Může být ovšem přeřazen jen o jeden stupeň výše či níže.

Při nástupu do výkonu trestu musí odsouzený předložit rozhodnutí soudu a občanský průkaz, aby nedošlo k záměně. Odsouzený podstoupí osobní prohlídku a hygienická opatření. Odsouzený je seznámen se svými právy a povinnostmi, dále je seznámen s řádem věznice. O tomto úkonu je sepsán protokol, který odsouzený podepisuje. Při výkonu trestu si může odsouzený u sebe nechat: osobní věci, písemnosti související s trestním řízením proti jeho osobě, právní předpisy, knihy, časopisy, fotografie, hodinky a hygienické potřeby. Věci, které během výkonu trestu nemůže mít odsouzený u sebe, jsou uloženy ve skladu bez přístupu odsouzených

2.1.1. Věznice s dohledem

Do typu této věznice je umístěn odsouzený, který doposud nespáchal žádný trestný čin úmyslně. A je souzen za trestný čin spáchaný z nedbalosti. V tomto typu věznice se mohou odsouzení pohybovat sami, bez doprovodu vězeňské služby. Na základě propustky vydané ředitelem věznice mohou odsouzení pracovat mimo věznici, kde je alespoň 1x týdně kontroluje vychovatel. Dále na základě této propustky mohou odsouzení navštívit

kulturně výchovné, osvětové, sportovní akce a bohoslužby. V tomto případě mohou být doprovázeni zaměstnancem vězeňské služby. Na propustce je uveden prostor a čas, kde se budou odsouzení pohybovat. Návštěvy odsouzených v tomto typu věznice probíhají zpravidla bez kontroly zaměstnance vězeňské služby. Ředitel věznice může také jednou za 2 týdny udělit odsouzenému povolení opustit věznici na 24 hod. Odsouzený obdrží tiskopis, na kterém je uvedeno místo a doba, kde se bude pohybovat.

2.1.2. Věznice s dozorem

Do tohoto typu věznice se zařazují odsouzení, kteří spáchali trestný čin z nedbalosti a byli již ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin. Dále sem umisťují odsouzené za úmyslný trestný čin, a pokud nebyli odsouzeni na více než 2 roky. Pokud ovšem nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.

Pohyb po tomto typu věznice probíhá pod dozorem zaměstnance vězeňské služby. Za předpokladu, že toho odsouzený nezneužije, může se po věznici pohybovat sám. Odsouzení mohou pracovat i mimo věznici, kde je jednou za hodinu kontroluje zaměstnanec vězeňské služby. Za předpokladu, že toho odsouzení nezneužijí, mohou práci vykonávat i mimo věznici, kde je kontroluje jednou za týden zaměstnanec vězeňské služby. Odsouzení mohou opustit také věznici za účelem kulturně společenských akcí, kde je doprovází zaměstnanec vězeňské služby. Za účelem opuštění věznice, musejí odsouzení mít vyplněný tiskopis od ředitele věznice s místem a časem konání akce.

Návštěvy na tomto oddělení probíhají zpravidla bez dohledu zaměstnance vězeňské služby. Odsouzený může také jednou za měsíc dostat propustku na 24 hod. s vyznačeným časem a místem, kde se bude pohybovat.

2.1.3. Věznice s ostrahou

Sem se umisťují pachatelé za úmyslný trestný čin a zároveň nesplnili podmínky pro předchozí 2 typy věznice. Dále sem zařazují odsouzení za úmyslný trestný čin z nedbalosti.

V tomto typu věznice se pohybují odsouzení organizovaně pod dohledem zaměstnance vězeňské služby. Za předpokladu, že toho odsouzený nezneužije, může dostat povolení pohybovat se po věznici sám, za účelem pracovních povinností. Práci mohou vykonávat také na střežených pracovištích mimo věznici. Pokud toho nezneužijí, pracují na nestřežených pracovištích mimo věznici. Kontrolu na pracovišti provádí pracovník vězeňské

služby jednou za 45 minut. Odsouzení z tohoto typu věznice a z výstupního oddělení mohou navštívit za doprovodu zaměstnance vězeňské služby akci mimo věznici.

Návštěvy probíhají pod dohledem zaměstnance vězeňské služby. Pokud se jedná o odsouzené s povolením volně se pohybovat mimo věznici za účelem práce a odsouzené z výstupního oddělení, mohou jednou za 2 měsíce na 24 hodin věznici opustit. Dostanou ovšem potvrzení od ředitele věznice s místem a časem, kde se budou zdržovat.

2.1.4. Věznice se zvýšenou ostrahou

V tomto typu věznice jsou zpravidla umístěni odsouzení, kteří dostali trest odnětí svobody na doživotí. Nebo dostali trest jako zvlášť nebezpeční recidivisté, kteří byli za zvlášť závažný trestný čin odsouzeni na 8 let. Dále sem umisťují odsouzené za úmyslný trestný čin, kteří v posledních 5 letech uprchli z výkonu trestu, či z vazby.

Odsouzení se pohybují po věznici v doprovodu zaměstnance vězeňské služby. Práci vykonávají ve věznici, či přímo na celách. Při práci jsou kontrolováni zaměstnancem každých 30 minut. Odsouzení se nemohou samostatně pohybovat po věznici ani při výkonu práce. Návštěvy probíhají za dohledu pracovníka vězeňské služby.

2.2. Oddělení ve věznicích

V každé věznici by měla být základní oddělení pro výkon trestu odnětí svobody. Je to nástupní oddělení, výstupní oddělení, uzavřené oddělení, dále specializovaná oddělení. Může se jednat o oddělení pro mladistvé odsouzené, pro matky s dětmi, pro mentálně retardované, bezdrogová zóna a krizové oddělení. Dále jsou také oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné.

2.2.1. Nástupní oddělení

Toto oddělení slouží pro příjem nových odsouzených. Jsou zde seznámeni s řády věznice, právy a povinnostmi. Na tomto oddělení je vězeň podroben komplexnímu šetření odborníků - tj. sociální pracovník, psycholog, speciální pedagog a vychovatel. Sociální pracovník zkoumá sociální anamnézu odsouzeného, speciální pedagog navrhuje pedagogickou anamnézu a psycholog zpracuje psychologické posouzení. Tato data jsou pak nahrána do vězeňského programu SARPO. Vychovatel je pak ukládá do osobní karty odsouzeného. Při vstupním pohovoru se zjišťuje i okruh známých a rodiny, kteří budou odsouzeného navštěvovat. Pracovníci jsou povinni také zkoumat platnost dokladů a finanční pohledávky.

Ve výkonu trestu odnětí svobody dostane odsouzený na nástupním oddělení také svůj identifikační průkaz se jménem, identifikačním číslem a fotografií. Dále mu jsou vydány stravenky.

Každý odsouzený na tomto oddělení projde přijímací komisí, která určí, na jaké oddělení bude odsouzený přiřazen a zda je schopen pracovat. Tato komise se skládá ze sociálního pracovníka, speciálního pedagoga, psychologa, vychovatele, vedoucího výkonu trestu odnětí svobody a pracovníka vězeňské služby.

2.2.2. Výstupní oddělení

Na toto oddělení se umisťují odsouzení zpravidla půl roku před koncem výkonu trestu. Délka trestu musela být minimálně 3 roky. Výstupní oddělení se liší od ostatních vybavením a programem. Cely jsou zpravidla určeny pro 5 osob. Oddělení má vlastní kuchyň, kulturní místnost a pračku. Aktivita, které se tu konají, jsou komunitní setkávání, sebeobslužné činnosti, vzdělávací kurzy, sociálně právní poradenství a psychosociální poradenství, které se zaměřuje na úskalí při přechodu na svobodu.

Hlavním cílem oddělení je odsouzené co nejlépe připravit na život po propuštění. Mají proto takto zaměřené aktivity. Učí se psát žádosti, dopisy a životopisy. Pokud je to umožněno, mohou také pod dohledem odborného zaměstnance využít internet a telefon pro informace ohledně získání zaměstnání. Tyto podklady získávají na aktivitě podpora na trhu práce. Odsouzení jsou také seznámeni s organizacemi, které jim mohou pomoci po propuštění.

Dle Vnitřního řádu věznice pro odsouzené Věznice Vinařice, čl. 32 odst. 3, mohou být odsouzení vyřazeni z několika důvodů: při porušení zákona, vyhlášky či vnitřního řádu; odmítal-li odsouzený plnit aktivity z programu zacházení za jedno hodnotící období; pokud pominou důvody, pro které byl odsouzený na dané oddělení přiřazen (mohl mu být prodloužen trest odnětí svobody).

Důležité je také zmínit, že se na tomto oddělení udržují pozitivní rodinné vztahy, které jsou základem dobrého návratu na svobodu. Proto je umožněna odsouzenému návštěva bez kontroly.

Při ukončení výkonu trestu je s odsouzeným uskutečněn tzv. výstupní pohovor. Tam se zkoumá, zda má po výkonu trestu kam jít, jak je na tom po finanční stránce a jestli má platné doklady. Pokud nemá odsouzený, kam se vrátit, je včas nahlášen kurátorovi,

který by mu měl zajistit náhradní ubytování. Jestliže odsouzený nemá dostatek finančních prostředků, může mu sociální pracovník dát finance na cestu domů.

Veškeré tyto informace zpracovává správní oddělení, které předává potřebné informace Úřadu práce, sociálnímu kurátorovi a Policii ČR. Jde o tzv. „Oznámení o nadcházejícím ukončení výkonu trestu odnětí svobody.

2.2.3. Uzavřené oddělení

Toto oddělení slouží především ke kázeňským trestům a ve výjimečných případech k dočasnému samostatnému ubytování odsouzených. Je zde omezený počet lůžek. Na každé z cel je umístěno tlačítko, pro případ přivolání pomoci. Odsouzeným jsou při nástupu odebrány věci, které by mohli zneužít k újmě na zdraví svém či zaměstnance, nebo by mohly sloužit k útěku. Odsouzeným jsou odebrány i kuřácké potřeby.

Na tomto oddělení mají odsouzení na sobě teplákové soupravy. Na noc jim je vydáno ložní prádlo, které jim je po budíčku opět odebráno. Na cele může mít odsouzený jen základní hygienické potřeby (pastu, kartáček na zuby, mýdlo, hřeben, ručník, toaletní papír). Psací a dopisní potřeby jim jsou zapůjčeny jen na nutně potřebnou dobu. Jídlo konzumují v zapůjčeném nádobí. Běžná denní hygiena se provádí na celách.

Někteří odsouzení mohou být na toto oddělení umístěni až po splnění denních aktivit programu zacházení, či po pracovní době. Mohou zde být umístěni až na 28 dnů. Při přeražení na uzavřené oddělení je odsouzený podroben osobní prohlídce.

V rámci tohoto oddělení funguje ještě samostatné ubytování. Odsouzený je zde umístěn na dobu 24 hodin. Neplní pracovní povinnosti ani program zacházení. Má právo na jednohodinovou procházku denně.

2.2.4. Krizové oddělení

Jedná se o jedno ze specializovaných oddělení s malou kapacitou lůžek. Je určeno pro odsouzený, kteří se pro své povahové rysy stávají obětmi šikany, dále pro homosexuály a osoby s osobními problémy (rozvod, úmrtí v rodině, uložení dalšího trestu). Během pobytu mohou být sledováni psychologem, psychiatrem a speciálním pedagogem. Ti také posuzují, jak dlouho na oddělení budou. Je kladen větší důraz na individuální pohovory a v případě potřeby zde probíhají i konzultace s pracovníky duchovenské služby.

Odsouzení mohou mít při nástupu všechny své věci, jen jim jsou odebrány ty, které by mohly sloužit k jejich újmě na zdraví. Procházky jsou prováděny mimo ostatní odsou-

zené. Stravování a hygienu provádí odsouzený na krizovém oddělení. Stejně tak tam může sledovat TV. Může užívat i vlastní radiopřijímač, pokud tím neruší ostatní spoluvězně.

2.2.5. Oddělení bezdrogové zóny

Jedná se o oddělení, kde není vězni ani personálem tolerována konzumace drog. Hlavním cílem tohoto oddělení je zejména abstinence drog, vytvoření pocitu odpovědnosti k sobě samému a k následujícím životním perspektivám. Složení aktivit na tomto oddělení je o něco odlišné oproti běžným oddělením. Jde o ranní komunitu, pracovní terapii, fyzický zátěžový program, skupinová práce a relaxace. Odsouzení jsou sem přeřazeni na základě vlastní písemné žádosti.

2.2.6. Oddělení pro matky s dětmi

Matky mohou mít ve výkonu trestu u sebe své dítě do věku 3 let. Je ovšem důležité, aby o tom rozhodl ředitel věznice na základě posudku od klinického psychologa, OSPODu a lékaře. Ti posuzují, zda to bude pro dítě prospěšné. Musí se také přihlídnout k tomu, zda dítě nebylo svěřeno do péče jiné osoby. Pokud je dítě přiděleno matce, musí věznice dovolit příslušnému OSPODu, aby mohl sledovat vývoj dítěte. Program zacházení je pak obvykle naplněn celodenní péčí o dítě.

Pokud má výkon trestu na dítě dle OSPODu, lékaře a klinického psychologa negativní účinek, může ředitel věznice toto povolení zrušit. Matka se může proti němu odvolat do 3 dnů.

2.2.7. Oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné

Trvale pracovní nezařaditelní jsou dle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 69, osoby starší 65 let, pokud sami nezažádají, že chtějí pracovat. Dále to jsou osoby ve 3. stupni invalidity, mohou si také zažádat o zařazení do práce. A osoby, u kterých to jejich zdravotní stav nedovoluje.

2.2.8. Výkon trestu odnětí svobody u mladistvých

Mladistvé osoby jsou zařazeny do věznic pro mladistvé. Dbá se na jejich přípravu na budoucí povolání a výchovu, pokud ještě nedovršili 18 let věku. Pokud ještě nedokončili školní docházku, je věznice povinna jim dokončení umožnit. Jestliže dovrší věku 19 let a ředitel uzná za vhodné, může být přeřazen do běžné věznice. V programu zacházení se dbá na plnění aktivit, které zabezpečí jeho pracovní kvalifikaci a připraví ho na soběstačný život v souladu se zákonem. Mladistvý je povinen navštěvovat školní docházku a plnit program zacházení. O přípravě na jeho budoucí povolání rozhoduje zákonný zástupce a OSPOD. O přiřazení do práce se nevyžaduje souhlas zákonného zástupce ani

OSPODu. Pracovník OSPODu má mít povolení kdykoli navštívit mladistvého bez kontroly 3. osoby.

Mladiství mají nárok na 5 hodinovou návštěvu jednou za měsíc. A přijmout 4x ročně 5 kg balíček s potravinami a osobními potřebami.

2.2.9. Oddělení pro odsouzené s duševními poruchami a poruchami chování

Osoby s duševní poruchou, či s poruchou chování z důvodu užívání návykových látek a osob s mentální retardací jsou umístěny na specializované oddělení s menší kapacitou lůžek. Cílem je zabránit šikaně a věnovat jim individuálnější přístup. Při nástupu jsou podrobeni lékařskému odbornému vyšetření. V programu zacházení se dbá více na individuální a skupinové terapeutické zacházení. Více se tomuto oddělení budeme věnovat v samostatné kapitole.

2.3. Práva odsouzených

Práva odsouzených vycházejí ze zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, od § 16 až § 25 a z vnitřního řádu věznice. Všem odsouzeným tak náleží stejná práva.

Každý odsouzený má právo na pravidelnou stravu každý den. Strava by měla být vyvážená. Mělo by se přihlídnout ke zdravotní stavu odsouzeného a jeho pracovní zátěži. Pokud to možnosti věznice dovolují, přihlíží se i ke kulturním a náboženským tradicím odsouzených.

„Každý odsouzený musí mít zabezpečeno lůžko a prostor pro uložení osobních věcí.“¹
Oděv odsouzení dostávají ve věznici a musí odpovídat klimatickým podmínkám. Mohou nosit vlastní spodní prádlo, ponožky a sportovní boty. Vězeňské oblečení se mění dle potřeby, osobní prádlo 1x týdně a ložní prádlo 1x za 14 dní. Vlastní prádlo si mění dle intenzity návštěv či zasláním poštou.

Odsouzení mají denně nárok na 8 hodin spánku, alespoň hodinovou denní procházku. Dále mají čas určený na stravování, hygienu, úklid a osobní volno.

Právo na zdravotní péči má každý odsouzený s přihlédnutím k jeho zdravotnímu stavu. U postižených odsouzených se dbá na podmínky umožňující jejich důstojný výkon

---

¹ ŠTĚRBA, Vladislav: Penologie, ARMEX PUBLISHING s. r. o., 2007, ISBN 978- 80- 86795- 48- 5, str. 73

trestu. Pokud odsouzený vážně onemocní, je vězeňská služba povinna podat zprávu jeho blízkým.

Věznice může také poskytnout odsouzeným, kteří nepracují a nemají jiný příjem, sociální kapesné. Jeho výše činí 100 Kč měsíčně.

Odsouzený může na své vlastní náklady odesílat a přijímat korespondenci. Ta ovšem podléhá kontrole vychovatelů. Pokud jde o dopisy mezi odsouzeným a advokátem a jinými státními orgány, dopisy se nekontrolují. Pokud je v dopisu přiloženo něco navíc, bere se to jako balíček. Každá korespondence se eviduje do složky odsouzeného.

Na balíčky mají odsouzení nárok 2 x za rok. Balíček musí být max. o hmotnosti 5 kg. Balíčky podléhají kontrole zaměstnanců vězeňské služby. Odsouzeným jsou zabavovány věci, které by je mohly poškodit, či by s nimi mohli páchat další trestnou činnost. Pokud se jedná o věci k plnění programu zacházení, či vzdělávání, nevztahuje se na ně pravidlo 2 balíčky za rok.

Odsouzený má nárok i na telefonát s blízkou osobou, v případě potřeby to může být i jiná osoba. Vězeňská služba může telefonáty odposlouchávat. Před uskutečněním telefonátu musí odsouzený podat žádost vychovateli. Pokud vězeňská služba zjistí, že odsouzený hovoří s advokátem, musí ihned odposlech zrušit.

Na návštěvy mají odsouzení nárok jednou za měsíc na 3 hodiny. Jsou k tomu určeny místnosti, kde probíhá kontrola vězeňské služby. Jednoho odsouzeného mohou navštívit až 4 osoby, včetně nezletilých dětí. Děti ve věku do 15 let musí být v doprovodu osoby starší 18 let. Pokud to ředitel věznice povolí, mohou se navštívit i odsouzení mezi sebou. Tato návštěva probíhá na vlastní náklady odsouzených. Z bezpečnostních důvodů může návštěva probíhat i v místnosti, kde je návštěva oddělena od odsouzeného přepážkou. Při návštěvách se nesmí nic předávat a po návštěvě projdou odsouzení osobní prohlídkou příslušníkem vězeňské služby stejného pohlaví. Odsouzený může návštěvu odmítnout, to se zapisuje do jeho karty. Při návštěvách je povinnost chovat se slušně a ohleduplně k ostatním osobám.

Odsouzení mají nárok na vlastní náklady odebrat denní tisk, časopisy a knihy. Mohou mu je zasílat i jejich příbuzní. Ve věznicích jsou zřizovány i knihovny, kde by měly být knihy všech žánrů, aby si mohl odsouzený vybrat dle svých potřeb a zájmů.

Odsouzení si mohou půjčovat i společenské hry a ve výjimečných případech si mohou nechat zakoupit a zaslat věci potřebné pro plnění programu zacházení a dalšího vzdělávání. Pokud má u sebe odsouzený věc, která má vyšší příkon než 100 W, dohodne se s ředitelem věznice na úhradě elektřiny.

Odsouzení si mohou také nakoupit ve věznici. Mají nárok na nákup potravinářského, drogistického a průmyslového zboží. Platba většinou probíhá bezhotovostně z prostředků odsouzeného. Ceny zboží nesmí být vyšší než v obchodech v dané obci, kde se věznice nachází. Ředitel věznice stanovuje nejvyšší možnou částku, za kterou může odsouzený nakoupit. Nákup se uskutečňuje zpravidla 2x týdně.

Peněžní prostředky, které má odsouzený u sebe při nástupu do výkonu trestu odevzdá věznici, která spravuje jeho účet. Na tento účet může přijímat peníze i z „venku“. Pokud má odsouzený v úschově malou částku, která by nepokryla ani jeho náklady při odchodu, nemá k penězům přístup.

Odsouzení mají také právo na duchovní službu. Je to zcela dobrovolné. Církve mohou ve věznici konat bohoslužby, přednášky, besedy, individuální pohovory s odsouzenými, studijní hodiny a výklad teologických textů, koncerty, mohou také pomoci při přípravě odsouzeného na svobodu.

2.4. Povinnosti odsouzených

Povinnosti odsouzeného jsou stejně jako práva uvedeny v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a to v § 28- § 36. Jsou uvedeny i ve vnitřním řádu věznice.

„Odsouzený je ve výkonu trestu povinen dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců vězeňské služby, pracovat, pokud je mu přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným nebo není po dobu výkonu trestu uznán zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce, plnit úkoly vyplývající z programu zacházení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu věznice.“² Je také důležité, aby odsouzení dodržovali pokyny k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a požární ochrany.

---

² ŠTĚRBA, Vladislav: Penologie, ARMEX PUBLISHING s. r. o., 2007, ISBN 978- 80- 86795- 48- 5, str. 74

Mezi další z povinností vyplývající ze zákona je podrobení se osobní prohlídce, aby bylo možné zachytit předměty, které by mohly sloužit k poškození odsouzeného či jeho spoluvězňů. Dalšími povinnostmi jsou: umožnit zaměstnancům vězeňské služby kontrolu osobních věcí, podstoupit preventivní vstupní, průběžné a výstupní kontroly, podrobit se potřebným odběrům a očkováním, která nařídí hygienická stanice.

V § 28, odst. 2, písm. a) se uvádí, že by odsouzení měli strpět úkony, které jsou potřebné pro jeho identifikaci a podrobit se úkonům potřebným pro zpracování komplexní zprávy o jeho osobě. Jestliže odsouzení onemocní nebo se zraní, musí to neprodleně nahlásit vězeňské službě. Mají také povinnost hlásit okolnosti, které mohou ohrozit jeho, nebo spoluvězně na životě. Podstoupí opatření, která potlačí výrobu a konzumaci psychotropních látek a alkoholu. Odsouzení musejí dále dodržovat hygienu a noční klid během spánku.

Při nástupu nebo během výkonu trestu je důležité hlásit, zda pobírá nějaké peněžité důchod, výsluhy, příspěvky či příjem podléhající dani z příjmu. Odevzdat do úschovny věci, které během výkonu trestu nemohou mít u sebe. A v neposlední řadě musí uhradit zdravotní péči, která není hrazena z veřejného zdravotnictví.

Odsouzení jsou povinni také hlásit jméno advokáta, změnu pojišťovny, osobních údajů a podrobit se vyšetření, zda požili návykovou látku či alkohol.

Odsouzeným je zakázáno navazovat styky s jinými osobami, vyrábět a přechovávat návykové látky a alkohol, ale také předměty, které by mohly sloužit k újmě na jeho zdraví, či na zdraví spoluvězňů. Dle § 28, odst. 3, písm. c) „*Přechovávat a rozšiřovat tiskoviny nebo materiály propagující národnostní, etnickou, rasovou, náboženskou nebo sociální nesnášenlivost, fašismus a podobná hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka, násilí a hrubost, tiskoviny nebo materiály obsahující popis výroby a použití jedů, výbušnin, zbraní a střeliva, jakož i tiskoviny nebo materiály obsahující popis výroby návykových látek.*“³ Další ze zákazů se týká hraní her a loterií o peníze, věci či službu. Odsouzení nesmí tetovat spoluvězně, ani se sám nesmí nechat tetovat. Dále mají zakázáno směnovat, prodávat či darovat své věci. Poslední ze zákazů se týká předstírání poruchy zdraví a úmyslně ho poškozovat.

---

³ §28, odst. 3, písm. c) zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Odsouzený je dále povinen hradit náklady spojené s pobytem ve výkonu trestu. Denní částka činí 45 Kč. Pokud odsouzený pracuje, strhává se mu částka automaticky z účtu. Další možností je, že je věznice strhává z peněz, které má u nich odsouzený uložené. Od úhrady pobytu ve vězení je osvobozen odsouzený, který nemohl z důvodu zdraví, být pracovně zařazen, osoba mladší 18 let, pokud je odsouzený hospitalizován, navštěvuje školu, či terapeutický program, pokud je u soudního líčení jako svědek nebo poškozený, nebo je předán do ciziny, či je na útěku.

Náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody se nevymáhají, pokud odsouzený zemřel a nezanechal majetek, ze kterého by se částka za ubytování dala uhradit. Dále pokud si odpykává trest v cizině či je vyhoštěn.

Dále musí odsouzený uhradit zvýšené náklady se střežením a náklady na dopravu a předvedení do zdravotnického zařízení, pokud si úmyslně způsobil újmu na zdraví nebo předstíral poruchy zdraví a nepodrobil se lékařskému zákroku, ke kterému dal dříve souhlas.

2.5. Kázeňské odměny a tresty

Kázeňské odměny § 45, zákona 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody jsou následující: pochvala, mimořádné zvýšení návštěv až na 5 hodin měsíčně, povolení jednorázového nákupu odsouzenému, který to nemá jinak povolené, zvýšení kapesného až o 1/3 na 3 měsíce, věcná či peněžitá odměna ve výši 1000 Kč, rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní a jiné aktivity až na 1 měsíc, možnost opustit věznici až na 24 hodin v rámci návštěvy či programu zacházení a přerušování výkonu trestu.

Kázeňské tresty, uvedené v § 46, zákona 169/1999 Sb., o výkonu trestu, jsou tyto: důtka, snížení kapesného až o 1/3 až na 3 měsíce, zákaz přijetí 1 balíčku během kalendářního roku, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dnů, s výjimkou k plnění určených programů zacházení, pokuta až 5000 Kč, celodenní umístění na uzavřené oddělení až na 20 dnů, umístění do samovazby až na 20 dnů, odnětí výhod z předchozí dané odměny.

Kázeňské odměny a tresty mohou odsouzeným udělovat vychovatelé, speciální pedagog, vedoucí výkonu trestu odnětí svobody a ředitel věznice.

3. Funkce trestu

Trest jako takový má sloužit především k napravení odsouzeného, jeho resocializaci a pozitivně změnit jeho chování. Z praxe je ovšem známo, že tomu tak není a často dochází k recidivě odsouzených. Trest má ovšem i další funkce, které by měly příznivě působit na pachatele, ale také na oběti.

J. Hála uvádí ve své knize Úvod do teorie a praxe vězeňství 2 funkce trestu, které převzal od Netika. Ten uvádí funkci vyrovnávací a regulativní.

3.1. Vyrovnávací funkce

Cílem je vyrovnat se s realitou trestného činu. Tato funkce je dále rozdělena na 2 aspekty:

- 1) Vyrovnání se oběti s trestným činem- předpokládá, že negativní emoce poškozených (pozůstalých) lze eliminovat nebo kompenzovat újmou způsobenou pachatelem trestného činu, nebo náhradou způsobené škody trestným činem. V této oblasti je často využívána práce mediátora. Ten slouží především jako prostředník mezi obětí a pachatelem trestného činu. Oběť vyjadřuje své pocity a pachatel se může do její situace vcítit. Výsledkem je omluva nebo dohoda. Programy narovnání se provádějí jen u vybraných pachatelů a trestných činů.
- 2) Přihlášení se k odpovědnosti za spáchaný trestný čin- Pachatel trestného činu může během výkonu trestu zpytovat svědomí a upřímně přijmout vinu. Ne vždy ovšem k tomu dojde, bylo by tedy dobré pracovat i s vinou pachatele. Tato praxe není u nás příliš často praktikována, jako např. ve Velké Británii.

3.2. Regulativní funkce

Tato funkce má za cíl chránit společnost před zločinem. Trest pomáhá regulovat trestnou činnost. Minimalizuje ji. Snaží se o udržení pod „společensky únosnou hranicí“. I tato funkce má 3 způsoby naplňování regulativní funkce trestu.

- 1) Izolace- odsouzený, který je ve výkonu trestu, nemůže páchat žádnou další trestnou činnost. Zvrat může nastat, pokud je odsouzený propuštěn za dobré chování do mimovězeňského světa, kde může dále páchat trestnou činnost.
- 2) Odstrašování- předpokládá se, že potencionální pachatelé trestného činu jsou konfrontováni se skutečností a funguje zde posloupnost ZLOČIN- TREST. Mohou zvážít své budoucí jednání a nespáchat tak trestný čin. Toto sdělení odstrašo-

vání působí spíše na běžnou populaci, která není psychopatická. Standardní populace je spíše zasažena ztrátou svobody, zaměstnání, rodiny, bydlení a statusu.

- 3) Úsilí o změny chování, eventuálně osobnosti provinilce- během výkonu trestu odnětí svobody by mělo docházet k útlumu nežádoucího chování a k rozvoji prosociálního chování.

Je ovšem těžké přinutit člověka ve výkonu trestu k zamyšlení se sám nad sebou. Proto je důležité klást důraz na zacházení. Hála definuje zacházení jako: „*Soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaných s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonitosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti.*“⁴

3.3. Výchovná funkce

Autor Štěrba ve své knize Penologie uvádí zase jen výchovnou funkci trestu. Klade zde velký důraz na rodinu. Pro to, jak se odsouzený bude dále vyvíjet a nakolik bude úspěšná jeho resocializace, je důležité znát, jak se utvářel v základní sociální skupině, tedy v rodině. Zde prožívá první úspěchy, lásku, sympatie, ale také naráží na první konflikty, které se odvíjejí od jeho přání s požadavkem druhých podřídit se jim. V rodině je také hodnocen za své první pokusy při zvládnání určitých potřeb. To všechno, co se děje v rodině - vztahy dospělých k jedinci či mezi dospělými, se odráží na formování motivačních dispozičních struktur jedince, které působí na vývoj motivace k sociálnímu chování. Kvalita motivačních dispozičních struktur jedince rozhoduje o tom, zda se bude ubírat v chování prosociálním, disociálním, asociálním či antisociálním směrem.

Prosociální chování: jedinec se identifikuje s obecně platnými sociálními normami. Pozitivní sociální chování, jehož charakteristikou je pomáhat druhému člověku.

Disociální chování: nepřizpůsobivé a nepřiměřené chování. Jedince nebývá agresivní, má pokřivené hodnoty a sociální vztahy. Toto chování se dá napravit správnými výchovnými metodami.

Asociální chování: jedince koná v rozporu se společenskou morálkou, vylučuje se ze společnosti (záškoláctví, alkoholismus). Často může přerůst v antisociální.

---

⁴ HÁLA, Jaroslav: Úvod do teorie a praxe vězeňství, Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., České Budějovice, 2006, ISBN- 80- 86708-30-6, str. 44-45

Antisociální chování: nepřátelské chování vůči okolí. Jedinec přijímá kriminální normy a identifikuje se s kriminální populací. Má kriminální sklony v chování.

Cílem socializace je dosáhnout toho, aby se chování orientovalo prosociálním typem. Je to ovšem zdlouhavý proces. Tento proces by měl probíhat z vlastní vůle. Jedinec má přijmout motivaci ke vzájemnému chování a vztahů mezi lidmi. Je důležité, aby tento proces probíhal u jedince dobrovolně a on dosáhl vnitřního klidu a sebehodnocení. Tento proces se může prohloubit natolik, že jedinec prožívá pocit viny a jedná z vlastní vůle.

Socializace je významný proces při formování jedince. Na proces socializace ve vězení navazuje proces resocializace, kde se vychází z poznatků socializace.

Resocializace je ve vězeňství chápána jako korektivní nebo druhotná socializace jedinců, u kterých socializace dříve neproběhla úspěšně. Jedinci mohli být vychováni v antisociálním smyslu, či došlo k nepříznivým podmínkám a nedostatkům. Samotný proces resocializace je velmi individuální. Záleží především na individualitě každého jedince. Z toho pak vychází jednotlivé programy zacházení. Ty slouží k změně životního stylu po propuštění či zlepšení odsouzeného. „*Resocializační programy jsou souhrnem pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných a zájmových aktivit s diferencovaným přístupem k jejich realizaci.*“⁵ Při plnění programů je také důležité navázat co nejčastější kontakt s lidmi mimo vězení. Jako je rodina, církve a organizace, které se věnují propuštěným z výkonu trestu.

Při procesu zacházení s odsouzenými se používají ve vězení obecné metody dané zákonem, předpisy a nařízení. Dále pak speciálními metody - pedagogické, psychologické, psychiatrické a sociální. Ty jsou zaměřeny na individuální a skupinovou práci s odsouzenými.

Celý resocializační program by měl podle Štěrbý⁶ směřovat k 3 hlavním cílům:

- 1) Kultivace návyků dalším vzděláním
- 2) Osvojování si vhodných sociálních dovedností pro readaptaci na život mimo vězení a na udržení sociálních vazeb
- 3) Specifická pomoc a odborné poradenství zaměřené na řešení osobních problémů.

---

⁵ŠTĚRBA, Vladislav: Penologie, ARMEX PUBLISHING s. r. o., 2007, ISBN 978- 80- 86795- 48- 5, str. 106

⁶ŠTĚRBA, Vladislav: Penologie, ARMEX PUBLISHING s. r. o., 2007, ISBN 978- 80- 86795- 48- 5, str. 106

3.3.1. Klasifikace odsouzených v procesu socializace

Při správném plnění resocializačních programů je také důležité vězně správně zařadit do určitých skupin. Odsouzení jsou rozděleni na základě osobnostních rysů s přihlédnutím k jejich resocializaci. Evropské země se shodly na 3 principech, podle kterých je vhodné odsouzené zařazovat:

- 1) Oddělovat skutečně nebezpečné vězně od ostatních odsouzených, kde budou mít speciální bezpečnostní prvky
- 2) Oddělovat mentálně defektní a psychopatické vězně, kteří potřebují speciální lékařskou, psychiatrickou psychickou péči
- 3) Oddělit osoby se standardním zacházením od mladistvých, prvotrestaných a ostatních, co mohou být na polootevřených a otevřených odděleních věznic.

Pro účely resocializačního programu byla sestavena klasifikace odsouzených na základní 4 typy:

- 1) **Prosociální typ:** patří sem především prvotrestaní pachatelé, kteří spáchali trestný čin z nedbalosti, či násilný trestný čin v afektu. Dodržují legální a konvenční normy. Udržují více kontakt s personálem věznice než s ostatními odsouzenými. Tito jedinci nemají často kontakty a znalosti o organizovaném zločinu. Udržují vztahy s rodinou a přáteli. Mají úspěch na znovu zapojení do běžného života. Projevují zájem o výchovné programy. Vlivem „vězeňské struktury“ mohou být na místě obavy, nakolik jim vydrží jejich prosociální chování.
- 2) **Antisociální typ:** v této skupině jsou zařazeni jedinci, kteří páchají trestnou činnost již jako mladiství. Nejčastěji loupeže, krádeže a ublížení na zdraví. Jsou orientováni na kriminální normy. Kontakty udržují se spoluvězni více než s personálem. Jejich normy jsou orientované kriminálně. Jde o typ deviantně socializovaného jedince.
- 3) **Pseudosociální typ:** trestnou činnost začínají páchat až v době, kdy dosáhnou určité společenské pozice. Jsou nespolehliví a mají labilní systém norem, tzn., střídají systém norem. Dbají spíše na osobní zisk. Mezi personálem věznice a spoluvězni nedělají velké rozdíly. Často to jsou jedinci z disharmonických rodin, s nedostatečnou výchovou. Bývají často označováni za dobré herce v životě. Ve škole a v práci jsou hodnoceni lépe než antisociální typ. Socializace bývá deficitní.
- 4) **Asociální typ:** odsouzení s dlouhým kriminálním životem, recidivisté. Páchají delikty proti majetku a osobám bez jasného motivu, často bizarním způsobem pro-

vedení. Postrádají normativní vazby z nezpůsobilosti. Nenavazují kontakty se spoluvězni ani s personálem věznice. Trpí nedůvěrou a úzkostí z osobních vztahů. Sociální vývoj mají ovlivněný špatnou péčí rodičů a zanedbaností. Vyrůstali bez péče rodičů. Jedná se o egocentristy, kteří se nejsou schopni učit z předchozích chyb. Neumějí plánovat realisticky budoucnost. Vyznačují se deficitní až deviantní socializací.

4. Specializované oddělení

V českých věznicích je několik typů specializovaných oddělení. Jedná se o oddělení, která jsou určena závislým odsouzeným, trpícím poruchami osobnosti nebo poruchami duševními a poruchami chování i u mládeže. Mezi specifickou skupinu patří oddělení, která jsou určena matkám s dětmi. Diplomová práce je zaměřena na specializovaná oddělení určená pro mentálně retardované. V ČR se tato oddělení nacházejí ve Stráži pod Ralskem, v Heřmanicích, v Karviné a ve Vinařicích. Pro výzkum a získání potřebných informací do této práce probíhala spolupráce s Vinařicemi.

Ve Vinařicích je specializované oddělení od roku 2004. Ze začátku byli na toto oddělení umístěováni odsouzení s mentální retardací a se zdravotním hendikepem či oslabením. Od roku 2009 bylo oddělení na základě NGR 42/2009 určeno výhradně pro osoby s intelektovým deficitem.

Zpočátku mělo oddělení kapacitu 24 osob, nyní už je to pouze 20. Na chodu oddělení se podílí psycholog, vychovatel, speciální pedagog a sociální pracovník. Od roku 2008 byl přidán ještě vychovatel - terapeut. Na oddělení funguje od roku 2009 terapeuticko-výchovný program. Ten nařizuje plnit 21 hodin týdně řízených aktivit. Aktivity jsou povinné a nepovinné, dále mají odsouzení možnost individuálních pohovorů a krizové intervence. Vždy záleží na jejich psychickém stavu.

Pro plnění terapeutického programu je na oddělení k dispozici terapeutická a kulturní místnost a možnost využití tělocvičny. Externě mohou odsouzení v suterénu budovy využívat pracovní místnost (práce se dřevem a výtvarná činnost), dále zahradu pro pěstitelské práce a vycházkový dvůr před budovou.

4.1. Cíl specializovaného oddělení

„Cílem specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací je minimalizovat následky prizonizace u mentálně handicapovaných jedinců v rámci přípravy na propuštění z výkonu trestu a posilovat jejich sociální kompetence.“⁷ Působením terapeutického zacházení jde o dosažení adekvátního náhledu na spáchání trestné činnosti a s ohledem na jejich mentální schopnosti snižovat rizika v této oblasti.

---

⁷ HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009, str. 3

Mezi hlavní cíle patří snížení rizik páčání trestné činnosti, zlepšení komunikace mezi odsouzenými a připravit je co nejlépe na život po propuštění. Podle potřeb odsouzených se stanovují dílčí cíle, kam patří dle Manuálu:

- Získání náhledu na trestnou činnost
- Orientace v sociálních vztazích
- Umožnění pozitivních zkušeností v širších sociálních interakcích
- Pěstování kladných morálních vlastností
- Zlepšení či zdokonalení postižených funkcí
- Snaha o úpravu sociálních a pracovních vztahů
- Zvýšení sebedůvěry
- Posilování schopnosti empatie a kontroly nad impulzy
- Emocionální a volní rozvoj

Při práci s mentálně postiženými jsou preferovány klíčové kompetence pracovní, sociální a personální a komunikativní. Vše je ovšem co nejvíce přizpůsobeno potřebám jedince.

4.2. Cílová skupina

Kritéria zařazení odsouzených na specializované oddělení:⁸

- S diagnózou F 70 lehká mentální retardace (50- 69, případně F 71 středně těžká mentální retardace (35- 49) MKN- 10
- S intelektem v subnormě (podprůměr zjevný- hraniční pásmo defektu 70- 79) ve spojení se sociální maladaptací
- S poruchou intelektu vlivem demence, kdy se jedná o úbytek intelektu na základě organického poškození CNS, zejména toxicky (léky, alkohol), traumaticky, opakovanými epileptickými záchvaty a infekcemi
- S pseudooligofrenií, tj. nedostatečným rozvojem intelektu na bázi výchovné či kulturní zanedbanosti vznikající následkem stimulační deprivace

U odsouzených na specializovaném oddělení lze ještě předpokládat vlastnosti, které mohou způsobovat nežádoucí chování. Patří tam snadné podléhání vlivům, špatné ovládnutí

---

⁸ JIŘIČKA Václav, KEJŘOVÁ Kateřina: Úvod do zkoumání intervenčních programů v českých věznicích II, Vězeňská služba České republiky, Generální ředitelství, Odbor výkonu vazby a trestu- Psychologické pracoviště, Praha 2015, str. 73

sebe sama, snížení smyslu pro odpovědnost a nevhodné hodnocení vlastních možností, snížený vliv intelektu a tím způsobenou neadekvátnost emocionálních reakcí na situační podněty. U mnoha odsouzených dochází také k omezené schopnosti předvídání důsledků svého jednání a schopnost nesoustředit se stojí často za neúspěchem. Čímž také obtížně rozlišují mezi dobrem a zlem, správným a špatným, což komplikuje morální rozvoj jedince. To je jedna z důležitých složek k úspěšnému začlenění odsouzeného do společnosti.

Klienti, kteří trpí výraznou poruchou osobnosti, se projevují agresivně k zaměstnancům či ostatním odsouzeným, porušují opakovaně Vnitřní řád věznice, nemají dostatek motivace ke spolupráci a nesouhlasí se zařazením na specializované oddělení, nejsou na oddělení umístěni.

4.3.Chod oddělení

Odsouzený, který chce být umístěn na specializované oddělení, si musí podat oficiální přihlášku. O oddělení se dozví na nástupním oddělení od odborných zaměstnanců. Při nástupu se posuzuje, zda odsouzený splňuje výše uvedená kritéria, zda bude dodržovat pravidla a vylučují se i kontraindikace. O umístění odsouzeného na oddělení rozhoduje ředitel na základě rozhodnutí odborné komise. Ta se skládá z psychologa, který se zaměřuje na úroveň intelektových schopností a osobnostních charakteristik odsouzeného. Podle toho se dále určuje specializované zacházení a individuální program zacházení. Aby byl odsouzený přijat, musí souhlasit s Pravidly oddělení a splnit kritéria „Cílové skupiny“ a podepsat „Dohodu o pobytu na specializovaném oddělení.

Dohoda mezi odsouzeným a věznicí slouží k ochraně, kvalitě a odbornosti služeb. Dle Manuálu pro specializované oddělení patří do základních požadavků dohody:

- Cíl a dílčí individuální cíle
- Atmosféra důvěry
- Férovost, otevřenost a transparentnost
- Popis režimu terapie
- Vytyčení podmínek terapie
- Povinnosti a práva odsouzeného
- Povinnosti a práva terapeuta
- Pravidla na specializovaném oddělení

Tato Dohoda slouží také jako intervenční metoda v počátku pobytu s cílem navázat s odsouzeným výchovně terapeutický vztah. Součástí vztahu je jistota a důvěra, model mezilidské komunikace, znalost práv a povinností uvedených v dohodě, otevřenost a komunikace zaměřená na budování důvěry.

Během uzavírání Dohody jsou také zodpovězeny veškeré dotazy ze strany odsouzeného. Při zpracování Dohody dochází dle Manuálu pro specializované oddělení k prvnímu kontaktu a motivování odsouzeného k plnění programu zacházení na specializovaném oddělení. Dále jsou odsouzení seznámeni se základními cíli a požadavky terapeutického programu. Je jim přečten obsah Dohody, dojde k projednání a zodpovězení otázek. Vše je stvrzeno podpisem odsouzeného. Po projednání s garantem může být některý z bodů Dohody vymazán.

4.4. Metody a formy

Metody a formy jsou dány v program skupinového zacházení pro mentálně retardované. Jde především o individuální přístup ke každému odsouzenému. Je to systém speciálně výchovných aktivit a činností pro uplatnění při práci s jedinci se sníženou mentální úrovní. Prioritou je seznámení se sociálním a pracovním prostředím. Jedná se o pravidelný režim, kde se využívají speciálně pedagogické a terapeutické metody. Každá z metod má svůj význam pro zajištění řádu běžného života a přípravu na budoucnost na svobodě. K tomuto účelu jsou na specializovaném oddělení realizovány následující metody:

Reedukace

Slouží k fungování a předávání si informací, které směřují k podpoře a pomoci odsouzeným. Jde o týmovou spolupráci, která je založena na dobrém sociálním klimatu a vstřícném dialogu. Jedná se o dlouhodobý diagnosticko- terapeutický proces, který má za cíl zmírnit obtíže odsouzeného a zlepšit jeho celkovou psychiku. Metody jsou upraveny dle individuálních potřeb jedince a jeho stupněm mentálního postižení. Aby metoda byla správně určena, přihlíží se i na stupeň poruchy a fázi nápravy, kam je odsouzený zařazen.

Relaxace

Relaxace slouží k celkovému uvolnění psychického a fyzického napětí organismu, které může být způsobeno obtížnou životní situací či stresem. Při této metodě dochází k uvolnění celého těla a dochází tak k duševní rovnováze a uvolnění. Na specializovaném oddělení se využívá jedno z nejúspěšnějších relaxačních cvičení – autogenní trénink dle J. H. Schultze.

Psychodrama

Psychoterapeutická metoda, ve které se využívá improvizovaná dramatická hra vedená terapeutem. U mentálně retardovaných jedinců je tato metoda velmi účinná. Projevuje se při ní klientova spontaneita, která je vzhledem k jeho postižení potlačena. Klientův projev je víc než vyprávění. Je bezprostřednější a jsou odkryty skutečnosti, které jsou skryty při samotném hovoru. Odborný pracovník klienta lépe poznává. Klient také lépe pozná sám sebe.

Skupinová psychoterapie

V rámci oddělení je vytvořena terapeutická skupina. Využívají se zde různé skupinové techniky, které reagují na aktuální složení skupiny. Cílem je motivace jedince ke změně vlastních postojů a motivace k aktivnímu přístupu k vlastnímu životu. Před zařazením do systematické skupinové psychoterapie podstupují odsouzení přípravný individuální rozhovor, v některých případech tato příprava trvá déle.

Individuální psychoterapie

Jedná se o práci s klientem, který se dostal do situace, která je pro něho zátěžová, nepříznivá či stresová. Při terapii závisí na aktuálním psychickém stavu jedince a jeho individuálních potřebách. Odsouzený je motivován tak, aby byl schopen řešit aktivně a konstruktivně daný problém a zároveň byl při tom schopen zapojit své vlastní síly a schopnosti a využít potenciálu přirozených vztahů. Na oddělení je spíše upřednostňována skupinová psychoterapie před individuální.

Bazální stimulace

Jde o psychologickou aktivitu, při níž mohou osoby s mentálním postižením rozvíjet svoji osobnost. Prostřednictvím této metody vnímají jedinci podněty všude tam, kde je zapotřebí. Nejsou schopni sami zajistit dostatek nových stimulů. „*Důležitým principem je tady a teď, tj. aktuální přítomná zkušenost.*“⁹ Podpora je zaměřena na současnou aktivizaci a komunikaci. Nelze hledět na chronologický věk jedince, důležitý je jeho současný individuální vývoj. Navazuje se na jedincův původní vývoj a snaží se ho posunout dále. S pomocí pohybu a vnímání se vytvářejí tělesné zkušenosti, které jsou důležité pro samotnou osobu i pro interakci s okolím.

---

⁹ HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009, str. 6

Pracovní činnost

Odsouzení vykonávají smysluplnou tělesnou a duševní činnost s jasným cílem. Práce je pro mentálně retardované jedince důležitým nástrojem pro seberealizaci. Uvolňuje psychické napětí, jednostrannou zátěž a navozuje odsouzenému emocionální potěšení.

Nedílnou součástí terapeutického programu je také komunitní systém na oddělení. Řídí se tím celé oddělení a odsouzení. V rámci komunity se lépe monitorují a ovlivňují jednotliví odsouzení. Jednou z hlavních složek komunity je také režim. Při jeho dodržování si odsouzení lépe uvědomují běžnou realitu a její důležitost. Snáze se přizpůsobují požadavkům většiny, vnímají sounáležitost s ostatními odsouzenými na oddělení a vzájemnou odpovědnost. Tato terapie slouží především k získání sociálních dovedností a jejich přijetí do běžného života. Komunita je nastavena tak, aby odsouzení byli schopni plnit její požadavky. Je srozumitelná s přiměřenými a splnitelnými požadavky. Pravidelný a jasný režim vytváří pozadí terapeutického procesu. Vytváří tak předvídatelný rámec, který vede k přijetí zvyků a společenství a k řádu oddělení. Režim komunity je proto samozřejmý a srozumitelný pro všechny. Stojí u bezproblémového chodu oddělení. Za správným fungováním režimu komunity stojí odborní zaměstnanci. Struktura a řád komunity učí odsouzené na specializovaném oddělení poznávat vlastní svobodu, limity a možnosti. Odsouzení mají také možnost poznat své vlastní hranice a hranice druhých lidí.

Mezi další aktivity, které odsouzení mohou navštěvovat a jsou zařazeny v jejich programech zacházení, patří: komunita, kurz sociálně psychologických dovedností, relaxace, psychoterapeutická skupina, psaní deníku- rozvoj samostatnosti a odpovědnosti, pastorační terapie a hagioterapie, sociálně právní poradenství, vzdělávací všeobecný přehled, hygienické návyky, stravovací návyky, pracovní činnost, pěstitelské práce, společenské hry a akvaristický kroužek.

Odsouzení jsou povinni dodržovat Program zacházení, který slouží jako individuální plán. Tento plán vychází z hodnocení a vstupního posouzení jednotlivých odsouzených na specializovaném oddělení. Odborné zacházení je přizpůsobeno co nejvíce potřebám každého odsouzeného, čímž jsou stanoveny individuální dílčí cíle. Individuální plán ukazuje specifické potřeby mentálně postiženého odsouzeného. Individuální plán je v průběhu hodnocen, a pokud je potřeba, je doplňován, případně upravován. Veškeré změny a hodnocení se zaznamenává do individuálního plánu odsouzeného. Ten je s touto skutečností seznámen a musí s ní souhlasit. Garantem individuálního plánu na specializovaném oddělení je speciální pedagog, který také uzavírá s odsouzeným Dohodu.

4.5. Terapeutické fáze

Odsouzení ze specializovaného oddělení nejsou zařazeni dle klasické diferenciacce. U těchto odsouzených je pro lepší motivaci a zacházení řazení rozlišeno dle 3 terapeutických fází.

O tom, do jaké skupiny bude odsouzený zařazen, rozhoduje garant oddělení, na základě návrhu odborných zaměstnanců. Hodnocení a přeřazení z jednotlivých fází probíhá zpravidla po 3 měsících, tedy v době, kdy se upravuje program zacházení. Pokud byl odsouzenému udělen kázeňský trest, je přeřazen okamžitě.

Nově odsouzení jsou nejprve zařazeni v „nástupní fázi“. Tam odsouzení podstupují pohovory, psychologické posouzení, jsou seznámeni s pravidly specializovaného oddělení a podepisují Dohodu. Po vstupním posouzení a hodnocení se zde pro odsouzené sestavuje program zacházení. Odsouzení se postupně zapojují do aktivit. Odsouzení jsou z „nástupní fáze“ přeřazeni dále do fáze „Z“ nebo „S“. Poslední z fází je fáze „Ex“.

Fáze „Z“ základní

Táto fáze má nadále adaptační charakter. Odsouzený se seznamuje s režimem oddělení, cíli a metodami terapeutického programu. V této fázi je k odsouzenému přiřazen odsouzený z fáze „S“ či „Ex“, který slouží jako jeho patron. Pomáhá mu při seznámení se s oddělením, jeho pravidly a režimem terapeutické komunity. V této fázi odsouzený vykonává pomocné pracovní činnosti. Televizní program může sledovat do 22 hod. Přestup do fáze „S“ je podmíněn dobrým plněním povinností a individuálního plánu.

Fáze „S“ střed

Při přestupu na tuto fázi se odsouzený zapojuje do všech aktivit a činností na oddělení. Probíhá kladné hodnocení v pracovní terapii a v dobrovolných pracovních činnostech. Sledování televize má povoleno do 23 hod. Sebeobslužné aktivity může konat odsouzený v omezené míře. Při udělení kázeňského trestu, kdy je odsouzený umístěn na uzavřené oddělení, přechází opět do fáze „Z“. Přestup do fáze „Ex“ je podmíněno iniciativním a aktivním zapojením do veškerých činností na oddělení a plněním individuálního plánu terapeutického procesu.

Fáze „Ex“ extra

Odsouzený je schopen dlouhodobě prokázat iniciativu a zodpovědný přístup k práci na sobě samém. Pomáhá ostatním odsouzeným, zvládá odpovědnou práci a účastní se celé-

ho terapeutického programu. Při kázeňském trestu je přemístěn do fáze „S“, pokud je umístěn na uzavřené oddělení, je zařazen zpět do fáze „Z“. Odsouzení mají v této fázi povoleno 1x za měsíc návštěvu bez jakékoli kontroly zaměstnanců vězeňské služby. Mohou se zúčastnit kulturních akcí ve věznici, navštěvovat tělocvičnu a sledovat TV do půlnoci. Mezi další výhody patří užívání věcí pro aktivity Programu zacházení a zapojování se do sebeobslužných aktivit. „*Ke snižování tenze a prizonizačních vlivů může využívat herní konzole a CD přehrávač k poslechu relaxační hudby.*“¹⁰ V této fázi mohou odsouzení také absolvovat vycházku v rámci extramurálních aktivit.

Hodnocení cílů probíhá průběžně na poradách zaměstnanců specializovaného oddělení. Hodnotí změnu postojů, náhled na trestnou činnost a naplnění terapeutických fází. Hodnocení probíhá souběžně s hodnocením Programu zacházení, tj. jednou za 3 měsíce. Smysl hodnocení je ve zvýšení kvality a efektivity při zacházení s odsouzenými.

Zaměstnanci ze specializovaného oddělení se také scházejí jednou týdně, kde konzultují terapeutické procesy. Každý den pak probíhá krátká informační schůzka všech členů týmu. Zaobírají se průběhem terapeutického procesu a získané informace zaznamenávají do elektronické knihy Průběh terapie. Ta je přístupná pouze pověřeným zaměstnancům.

Pro zvýšení efektivity a kvality při práci s odsouzenými se koná jednou týdně porada odborných zaměstnanců ze specializovaného oddělení a vedoucího oddělení výkonu trestu.

Hodnocení se ukládá do Pomocné dokumentace, která je vedena pro každého odsouzeného. Není součástí Osobní karty odsouzeného. Je jen v elektronické podobě a mají k ní přístup jen zaměstnanci, kteří se podílejí na terapeutickém procesu. Z důvodu statistické evidence se Pomocná dokumentace archivuje 5 let po vyřazení odsouzeného ze specializovaného oddělení.

Pro konzultaci odsouzeného s odborným zaměstnancem slouží komunita, která probíhá 1x týdně. Odsouzený na komunitě přibližně řekne, co chce s odborným zaměstnancem probrat. Rozmluva pak probíhá individuálně. Pohovor je zaznamenán a uložen do Pomocné dokumentace. Pokud jde o mimořádnou situaci, může pohovor proběhnout i bez předem dohodnuté domluvy na komunitě.

---

¹⁰ HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009, str. 13.

4.6. Vzdělání

Od roku 2013 je specializované oddělení Vinařice zapojeno do systému vzdělávání. Výuka probíhá v rámci Středního odborného učiliště Vinařice. Současně s ním bylo také založeno Speciálně pedagogické centrum. V rámci tohoto programu byla otevřena speciální třída oboru Provoz společného stravování. Je určena především pro mentálně retardované. Do této třídy jsou zařazeni odsouzení s lehkou mentální retardací, tělesným a smyslovým hendikepem a sociálním znevýhodněním.

V roce 2014 - 2015 byla založena Praktická škola při Speciálně pedagogickém centru. Ta je určena pro odsouzené se středně těžkou a lehkou mentální retardací společně se zdravotním postižením. Během výuky jsou přítomni nejen vyučující, ale také asistenti pedagoga, kteří jsou odsouzeným k dispozici.

Největší přínosy jsou spatřovány u odsouzených v komunikaci, gramotnosti, myšlení a paměti, koncentraci pozornosti, v rozvoji manuálních činností a v posilování sociální adaptace. Velké pokroky spatřují ve vztazích na oddělení a celkové atmosféře. Pro zlepšení kvality výuky jsou odsouzeným půjčovány kompenzační pomůcky- brýle a sluchadla. U odsouzených je vidět nadšení z navštěvování školy. Odborní pracovníci ze specializovaného oddělení jsou v kontaktu s vyučujícími a navzájem se informují. Pozorují smysluplné naplnění volného času u odsouzených.

4.7. Vyřazení ze specializovaného oddělení

Odsouzený je vyřazen, pokud dle Manuálu pro specializované oddělení:

- Zásadně poruší pravidla specializovaného oddělení nebo Dohodu
- Neprojeví po zařazení a podpisu Dohody motivaci k terapii
- Neplní individuální plán odborného zacházení
- Narušuje komunitní způsob ovlivňování odsouzených
- Porušuje normy skupiny
- Ukončí terapeutický program z důvodu plné adaptace a může být zařazen na standardní oddíl
- Je přemístěn do jiné věznice
- Zemře

Pokud je odsouzený propuštěn z výkonu trestu nebo je přeřazen do jiné věznice, končí tím pro něho terapeutický program.

Jestliže chce být odsouzený znovu přijat na specializované oddělení, přihlíží se k jeho předchozímu výstupnímu hodnocení a k důvodům přerušení pobytu odsouzeného.

5. Charakteristika postižení

Postižení jako takové Matoušek charakterizuje: „*Postižení člověka, které nepříznivě ovlivňuje kvalitu jeho života, zejména schopnost navazovat a udržovat vztahy s lidmi a schopnost pracovat.*“¹¹ Tato kapitola vychází z výše uvedených postižení, která jsou uvedena jako cílová skupina specializovaného oddělení. Patří sem osoby s lehkou a středně těžkou mentální retardací, osoby se sociální maladaptací, osoby s demencí, s organickým, toxickým a traumatickým poškozením centrální nervové soustavy, osoby s epileptickými záchvaty a infekcemi. V neposlední řadě jsou zde také uvedeny osoby s pseudooligofrenií.

V současné době je na specializovaném oddělení s kapacitou 20 lůžek 12 osob s mentální retardací. 4 mají středně těžkou mentální retardaci, 8 trpí lehkou formou mentální retardace. U 6 klientů je diagnostikován podprůměrný intelekt ve spojitosti se sociální maladaptací. Jeden klient má snížený intelekt vlivem organického poškození CNS po užívání těkavých látek. Poslední z klientů je schizofrenik, který se ještě doléčuje.

5.1. Mentální retardace

Na specializovaném oddělení je nejvíce zastoupena mentální retardace. Jsou zde umístováni odsouzení s lehkou a středně těžkou mentální retardací. Vágnerová uvádí: „*Mentální retardace je souhrnné označení vrozeného postižení rozumových schopností, které se projeví neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit.*“¹² Znamená to, že jedinec nedosáhne odpovídajícího stupně intelektu, i když byl přijatelným výchovným způsobem stimulován. Mezi hlavní znaky mentální retardace patří nedostatečný rozvoj řeči, myšlení a učení. Také se obtížněji adaptují na běžné životní podmínky. Jde o postižení vrozené a trvalé. Již od počátku života se jedinec standardně nevyvíjí. Může dojít k určitému zlepšení, ovšem záleží na závažnosti a příčině postižení. Velký vliv má také individuální působení prostředí ve výchovných, výukových a terapeutických činnostech.

Příčinou vzniku mentální retardace bývá postižení centrální nervové soustavy. Jde o multifaktoriálně podmíněné postižení, proto se na vzniku mentální retardace může podílet porucha genetických dispozic, tak i různé vnější vlivy, které mohou poškodit mozek v rané fázi vývoje. Genetická příčina má základ v poruše struktury či funkce genetického

---

¹¹ MATOUŠEK, Oldřich: Slovník sociální práce, Portál s. r. o., Praha 2008, ISBN 978- 7367- 368- 0 str. 255

¹² VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese, Portál s. r. o., Praha 2008, ISBN 978- 80- 7367- 414- 4, str. 289

aparátu. Jedná se o mnoho odchylek, kdy jde často o syndrom a jedním z příznaků může být mentální retardace. Typickým příkladem je Downův syndrom, kde je nadbytečný 21. chromozom. Mezi typické mechanické poškození mozku patří užívání alkoholu a léků matkou během těhotenství, stlačení hlavičky při porodu s následným krvácením do mozku a biologické faktory jako jsou viry a infekce v průběhu těhotenství. V postnatálním období jsou příčinou vzniku mentální retardace záněty, úrazy a otravy. Spadají sem jen případy od 1,5 – 2 let.

5.1.1. Obecná charakteristika mentální retardace

Mentálně postižení jedinci jsou méně zvědaví a preferují podnětový stereotyp. Jsou pasivnější a spoléhají na informace od ostatních lidí. Orientaci v běžném prostředí považují za náročnější, protože nedokáží odlišit významné a nevýznamné znaky situací a objektů. Svět je pro ně více ohrožující, je pro ně nesrozumitelný. Proto jsou závislí na určité osobě, které se pro ně stává prostředníkem mezi nimi a okolním světem.

Myšlení mají zjednodušené, omezené a vždy se váže na konkrétní skutečnost. Uvažování bývá ovlivněno aktuálním děním. Je důležité, jak se postiženému situace jeví, není schopen o ní uvažovat. Neodpoutává se od vlastního pohledu, pocitů a potřeb, ty pak jeho poznávání zkreslují. „*Neschopnost nadhledu se projeví sníženou kritičností a vyšší sugestibilitou mentálně postižených.*“¹³ K obecné charakteristice myšlení mentálně postižených jedinců patří značná stereotypnost, rigidita a ulpívání na určitém řešení problému. Ulpívavost a preference známého užívají jako obranu před pro ně nesrozumitelnými a novými podněty. Jsou pro ně nepříjemné a mohou u nich vyvolat různé obavy. U problémů očekávají, že je za ně vyřeší někdo jiný nebo na ně rezignují. Pokud se dostanou do zoufalé situace, kterou nevědí jak řešit, mohou jednat agresivně.

V řeči bývají postižení formálně ale i obsahově. Projevují se méně přesnou výslovností. Vzhledem k menší slovní zásobě mají potíže v pochopení kontextu. Ironii, žerty a složité slovní obraty vůbec nechápu. Vhodné jsou pro ně jednoduché věty s jasným sdělením. Jedinci s lehkou mentální retardací zvládají běžné konkrétní pojmy a základní slovní obraty. U těžkých případů mentální retardace se řeč vůbec nevyvíjí. Mezi hlavní znaky verbálního projevu mentálně retardovaných patří jazyková necitlivost

---

¹³ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 70

s agramatismy. Dále sem patří jednoduché vyjadřování. U těžších případů retardace může být snaha o neverbální komunikaci, které je obtížné porozumět.

Učení je v různé míře omezeno. Vliv na učení mají nedostatky v koncentraci pozornosti a paměti. Učení probíhá převážně mechanickou formou. Všechny nové poznatky a informace přijímají v rigidní podobě a také je tak užívají. Veškeré změny jsou pro ně obtížné a trvá velice dlouho, aby se něčemu novému naučili. Především u jedinců se závažnějším postižením. U mentálně retardovaných jedinců se často projevuje poznávací pohodlnost. Proto je důležité je při učení novým věcem motivovat, nejlépe materiálně (jídlo) či pochvalou.

V emočním prožívání bývají jedinci s mentální retardací více dráždiví a vyznačují se větší pohotovostí k afektivním reakcím. „*Neschopnost regulovat vlastní emoční prožívání zvyšuje pohotovost reagovat méně přiměřeně vyvolávajícím podnětům.*“¹⁴

Mentálně postižený jedinec má stejné psychické potřeby jako běžní lidé. Ovšem vlivem postižení je závislý na uspokojování svých potřeb na okolí. Tito lidé mají potřebu uspokojovat své potřeby neodkladně a bez zábran. Pokud k tomu nedojde, jsou frustrovaní a používají různé obranné mechanismy. Mohou se projevovat zesílením tendence uspokojit potřebu nebo afektem vzteku, který prožívají jako protest bezmocnosti.

V chování nejsou mentálně retardovaní schopni porozumět obecně platným hodnotám a normám a pochopit jejich podstatu. Je důležité, aby daná pravidla pochopil, ale také se podle nich choval. Jedinci s lehkou mentální retardací často vědí, jak se mají chovat, ale ne vždy od nich můžeme čekat standardní reakci. Je to způsobeno jiným zpracováním informací a jiným reagováním. Řídí se především emociálními impulsy.

Sebeovládání není u mentálně retardovaných dostatečně rozvinuto. Reagují spíše afektivně a následně se neumějí ovládat. Afektivní a agresivní projevy jsou reakce na situace, kterým nerozumějí a nechápu je. Mohou tak vyjadřovat své pocity, které neumí vyjádřit jinak. Projevují se tlučení hlavy o zeď, sebepoškozováním či křikem. Okolí tak sdělují subjektivně důležité informace. Tento způsob komunikace jim přijde efektivnější. Upoutají rychleji na sebe pozornost.

---

¹⁴ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 72

Sebepojetí retardovaných je ovlivněno jejich uvažováním a omezením možností pochopit své reálné kompetence. Tím je jejich sebehodnocení objektivní a nekritické, ovládané emocemi. Vlivem omezené soudnosti jsou celý život závislí na názorech jiných lidí. Vlivem nekritičnosti a odhadu vlastních schopností se mohou projevovat nebezpečně pro sebe i své okolí. Např. bude řídit auto.

V socializaci jsou opožděni, jsou ovšem závislí na ostatních lidech. Největší vliv v omezené socializaci hraje špatný rozvoj komunikace. Dávají přednost stereotypu i v sociálních vztazích. Preferují kontakt s lidmi pro ně známými, u kterých vědí, jak se budou chovat k nim samotným či k okolí. Hůře odlišují různé stupně chování v různých situacích.

5.1.2. Lehká mentální retardace

Jedná se o IQ v rozsahu 50- 69. Tímto postižením trpí 80- 85% jedinců s mentální retardací. V dětství se projevuje opožděným vývojem řeči, poté jsou schopni ji užívat v každodenním životě. Jsou schopni verbální komunikace a udržet konverzaci. Ta je ovšem jednoduchá, složená z krátkých vět. Jsou schopni respektovat základní pravidla logiky, nemyslí hypoteticky a neužívají abstraktní pojmy. Mohou dosáhnout úplné nezávislosti v osobní péči (jídlo, oblékání, hygiena, péče o domácnost) a v praktických dovednostech. Oproti běžným jedincům je vývoj pomalejší. Ve škole mají problémy především při teoretické výuce- čtení a psaní. Je vhodné se zaměřit na rozvoj jejich dovedností a kompenzovat tak nedostatky. Jejich mentální věk se pohybuje mezi 10. – 11. rokem.

Vhodným zaměstnáním je pro ně práce s praktickými schopnostmi, nekvalifikovaná práce nebo málo kvalifikovaná manuální práce. Ovšem vždy s dohledem a oporou. V sociokulturním kontextu, kde není kladen důraz na teoretické znalosti, nemusí lehká mentální retardace působit žádné vnější problémy. Problémy se mohou vyskytnout, pokud je jedinec emočně a sociálně nezralý. Projevuje se to v přizpůsobení ke kulturním tradicím, normám a očekávání. Zvrat může také nastat při vypořádání se s manželstvím a výchovou dětí. Nejsou schopni řešit problémy, které vyplývají ze samostatného života. Patří sem získání a udržení práce, finanční gramotnost, úroveň života, bydlení a zdravotní péče.

K lehké mentální retardaci se může přidružit autismus, vývojové poruchy, epilepsie, poruchy chování či tělesné postižení.

5.1.3. Středně těžká mentální retardace

IQ je v rozsahu 35- 49. Z celkového počtu mentálně retardovaných, tvoří tato skupina 10% osob. Mají opožděný rozvoj chápání a užívání řeči. Komunikační schopnosti jsou individuálně rozlišné. Nejsou vždy schopni respektovat pravidla logiky. Opoždění je také znatelné v péči o sebe samotného a ve zručnosti. Pod vedením kvalifikovaného pedagoga jsou schopni ve škole dosáhnout trivia (číst, psát, počítat). Jejich výuka je řízena speciálními vzdělávacími plány, které slouží k rozvoji jejich potenciálu a k osvojení si základních vědomostí a praktických dovedností. Výuka probíhá mechanickým podmiňováním. K zapamatování se užívá četné opakování. Jejich mentální věk se pohybuje v úrovni 4 - 8 let.

V dospělosti jsou schopni lehké manuální práce, která je jim pečlivě vysvětlena a je na ně dohlíženo. Práce by měla být snadná, bez přesnosti a rychlosti. Často pracují v chráněných dílnách. Minimálně žijí samostatně, jsou mobilní a fyzicky aktivní. Často mohou dosáhnout úrovně, kdy jsou schopni navazovat kontakt s druhými lidmi a vykonávat jednoduché sociální aktivity. U těchto jedinců se projevuje rozdíl v povaze schopností. Někteří jsou schopnější v senzomotorických dovednostech, jiní zase ve verbálních úkonech. Jiní mohou zase být neobratní, ale zvládají sociální interakce a komunikaci. Rozvoj komunikace závisí na individualitě každého jedince. Někteří jsou schopni se domluvit, jiní používají k dorozumění se svým okolím nonverbální komunikaci a gesta.

I k této formě retardace se přidružuje autismus, jiné pervazivní vývojové poruchy, epilepsie, někdy se může vyskytnout i psychiatrická diagnóza. Ta se ovšem obtížně určuje, pokud jedinec nekomunikuje standardním způsobem. Stanovuje se tak často z informací od jeho nejbližšího okolí.

5.1.4. Forezní hledisko

V adolescenci se u mentálně postižených může vyskytovat sklon k agresii. Agresivní útoky jsou vedeny proti komukoli. Mohou vzniknout na základě nedostatečného sebeovládání, neschopnosti odhadnout vlastní fyzické síly, negativními následky svého jednání, ponižováním a odmítáním svým okolím. Tento stav může vzniknout narůstajícím stresem ze situací, které jsou po postiženém vyžadovány, a on je nechápe. Dále se nabízí ponižování a odmítání od okolí a mentálně postižený se tak brání, omezení, kterým nerozumí a v neposlední řadě může jít o organické poškození mozku.

V dospívání se projevuje u těchto jedinců více biologický vývoj. Problémem je tedy nová potřeba - sexu. Mentálně postižený si s ní nevědí rady a netuší, jak své potřeby uspo-

kojit. Tuto potřebu mohou pak uspokojovat autostimulací, může se jednat o masturbaci na veřejnosti. Nebo mohou vyžadovat sexuální styk po členech rodiny. Bohužel si neuvědomují závažnost tohoto činu. V některých případech dochází k incestu, ať už je to formou zneužití či jen snaha vyhovět mentálně postiženým v jejich potřebách.

Mentálně postižení se ale častěji stávají oběťmi trestné činnosti. Je to ovlivněno jejich povahovými rysy a tím, že jsou snadněji manipulovatelní. Stávají se oběťmi týrání nebo zneužívání. Neumí se bránit a ani netuší, co si ostatní k nim mohou dovolit.

Pokud už ke kriminálnímu činu dojde, jsou násilníky spíše mladší muži s mentální retardací. Mezi běžné trestné činy patří krádeže či impulzivní násilí se sexuálním podtextem. Činy nejsou plánované a vždy jsou spíše infantilní. Během činu nejsou schopni ovládat vlastní chování. Vzhledem ke snadné ovlivnitelnosti bývají velmi často k trestnému činu přinuceni.

Trestných činů se dopouštějí spíše osoby s lehkou či středně těžkou mentální retardací. Jak již bylo zmíněno, nejsou schopni rozeznat závažnost svých činů nebo jsou ovlivněni druhou osobou. Mohou jednat také v afektu vzteku, kde ztrácí kontrolu nad svým jednáním. Pokud se jedná o sexuálně laděné činy, tak v tomto případě nejsou schopni ovládat své pudové tendence. Často uspokojují své potřeby na objektu, který je dostupný. Může se proto v některých případech jednat o zoofilii, pedofilii či nekrofilii. Tento stav není podmíněn sexuální orientací, ale snadnější dostupností objektu. Jestliže byl trestný čin vyvolán pudovou potřebou či afektivním hnutím, jsou u takovýchto lidí rozpoznávací a ovládací schopnosti snižené. Ne vždy ovšem platí, že lehká mentální retardace je důvodem ke snížení odpovědnosti za spáchaný trestný čin.

V případě svědectví je potřeba ověřit věrohodnost výpovědi. Mentálně postižení nemusejí vždy porozumět otázkám, na čin si dobře nevzpomínají. Někdy mohou cítit potřebu někomu pomoci či uškodit.

5.2. Sociální maladaptace

Další z cílových skupin na specializovaném oddělení jsou uvedeny osoby se sociální maladaptací a intelektem v subnormě. Jedním slovem se dá maladaptace vyjádřit jako nepřizpůsobivost. Hartl a Hartlová uvádějí, že jde o jedince, který není schopen během svého vývoje navázat účinné interakce s prostředím. Tento stav nastává na podkladě deprivace v raném vývoji vlivem narušeného sociálního okolí. Projevem jsou poruchy chování různě

ného stupně. Jedinec selhává v uspokojování důležitých potřeb, v interakci s fyzikálním i sociálním prostředím. Pokud si nevedí rady s daným problémem, tak rezignují nebo se snaží situaci úplně vyhnout. Tito jedinci trpí sníženou pozorností, soustředěností a vytrvalostí.

5.3. Demence

„Demence je organicky podmíněný syndrom, jehož nejvýznamnějším projevem je úbytek kognitivních funkcí, především inteligence a paměti.“¹⁵ Demence také negativně ovlivňuje sociální adaptaci a může postihnout i další psychické funkce.

Demence je získané postižení, při němž dochází k úbytku již získaných intelektových schopností. Týká se spíše osob starších 65 let. Za vznikem demence stojí poškození centrální nervové soustavy. Jde o různé faktory. Může to být genetická dispozice, která stojí za vznikem Alzheimerovy choroby či vnější vlivy, jako jsou biologické, chemické a fyzikální faktory.

5.3.1. Klinické projevy demence

Mezi základní poruchy demence patří zhoršení poznávacích procesů, inteligence a paměti. S tím souvisí i změna v emocích a chování. Postupem času upadá celá osobnost.

V rámci demence dochází k postižení paměťových funkcí. Nejprve jde o poškození krátkodobé a posléze i střednědobé paměti. Jedinec není schopen se učit novým věcem a postupně přichází i o získané vědomosti. Postupně se postiženému jedinci ztrácejí dříve získané informace, dovednosti a návyky. Může to dojít do takové fáze, že si jedinec nevybaví ani vlastní jméno. V počátcích demence se jedinec pokouší svůj stav zamaskovat konfabulacemi. Úpadek paměti se projevuje i v myšlení a řešení problémů. U jedince je narušena i pozornost.

V myšlení dochází ke zpomalení, zabíhání, stereotypům a obsahově zúžené a ochuzené. Nejprve se ztrácí abstraktní myšlení, poté nejsou jedinci schopni plánovat, rozhodovat a mají problémy s porozuměním souvislostí a vztahů. Postupem času si neví rady s úkoly, které běžně zvládali: co si vzít na sebe, kam jít nakoupit. V pokročilých fázích je také typickým projevem ztráta soudnosti a kritičnosti.

---

¹⁵ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 53

Dále dochází u takto postižených jedinců ke ztrátě gnostických funkcí. Jedinec vidí, slyší, ale není schopen rozpoznat, oč se jedná.

Vzhledem k tomu všemu dochází u jedince s demencí k narušení orientace. Nejen v čase a v prostoru. Jedinci nikoho a nic nepoznávají, nerozumí věcem kolem sebe a podle toho i nepřiměřeně reagují. Mohou bloudit v jim dobře známém prostředí, mohou ztratit přehled o tom, zda je noc či den. Postupem času dochází ke ztrátě vlastní identity, kdy jedinec neví, kdo je. V důsledku toho se u něho mohou projevit falešná přesvědčení, parano- idně- persekčního obsahu. Nemocný si myslí, že je u něj doma zloděj, co mu krade peníze, potraviny. Nebo někdo, kdo tam rozsvěcí světla či pouští vodu z kohoutků. V pokročilejším vývoji je jedinec dezorientován a zmatený. Může zcela ztratit logické myšlení.

Dementní lidé ztrácejí také schopnost řeči, nejen ji rozumět, ale také se verbálně projevovat. Řeč je pomalá, zjednodušená, chybná a je nepřesná. Postižení mohou také zaměňovat pojmy nebo je úplně vynechat v projevu. Mohou také neustále dokola opakovat jednu věc. Nemocní také nemusí pochopit to, co ostatní po nich žádají. Nemusejí si informaci ani zapamatovat. V souvislosti s tímto postižením dochází k poruše falických koro- vých funkcí. Postižený může mít narušenou aktivní verbální produkci, neschopnost rozu- mět mluvené řeči. Může trpět i poruchami vyjádřit se písemně či může mít postiženou schopnost čtení. Jedinec může postupně ztratit zcela schopnost komunikace. Poté už vydá- vá jen zvuky. Bohužel pak je obtížná komunikace a jeho okolí neví, o co žádá, případně co ho trápí. Může proto na sebe poutat pozornost nepřiměřenými projevy chování- tluče- ním hlavy o zeď, shazováním nádobí. Takto může jedinec signalizovat své projevy agrese.

„Již na počátku onemocnění se může měnit celkové ladění, emoční reaktivita je ná- padná a méně přiměřená, zhoršuje se schopnost kontroly a ovládnání vlastních emocí.“¹⁶ Euforie, deprese či úzkost zvyšují u dementních pacientů sklon k emoční labilitě. Jedinci mohou být náladoví, mít sklony k afektivním výbuchům a bez příčiny se jim může měnit nálada. Úzkost a deprese se projevuje především u jedinců, kteří si uvědomují úpadek schopností a nepříznivou prognózu. Jedinec může být celkově neklidný a v pokročilejším stadiu je citově oploštěn, apatický a otupělý.

---

¹⁶ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická uni- versita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 56

U postižených demencí také dochází ke ztrátě motivace a zájmů. Už od počátku nemoci se jedinec zaměřuje na stereotypní rutiny. Je to především následek únavy, menšího výkonu a celkový úpadek kompetencí. Motivace odchází v době, kdy jim činnost nepřináší žádný smysl, je nepříjemná a nesrozumitelná. V mnohých případech to zajde až k apaticko-abulickému syndromu. Jedinec nic nechce, nic ho nezajímá, o nic neusiluje. Většinou zůstávají jen základní pudové mechanismy.

Chování mají často jedinci s demencí nepřiměřené a postupem času jsou jejich reakce primitivnější a pro okolí zatěžující. Jedinci jsou celkově zpomaleni a utlumeni. Ztrácí veškerou iniciativu a aktivní projevy. Aktivita jsou bezcílné a stereotypní- přendávání věci z jedné hromádky na druhou. Jedinci se mohou také projevovat agitovaností, kdy mohou utíkat z domova. V tomto postižení se také časem projevuje apraxie, kdy jedinec neví a neumí užívat běžné nástroje. Tím se stávají závislími na druhých osobách.

V průběhu času dochází také k celkovému úpadku osobnosti. Mohou se změnit povahové rysy jedince. Nemocní nerozumí sociálním situacím, nerespektují normy a ztrácejí své návyky. Jejich projev může být hrubý, jsou agresivní a konfliktní. Ztrácejí pocit viny a poté i pocit studu. Nedodržují hygienu a mohou ztrácet pudy- potřebu jídla. V pokročilé fázi ztrácejí sebekontrolu a neuvědomují si nevhodnost svých projevů.

5.3.2. Průběh demence

Psychické funkce jedince upadají postupně ve vztahu k příčině. Onemocnění je vždy individuální. Podle Vágnerové lze demenci rozdělit do 4 stádií:

- 1) Lehká demence: veškeré projevy jsou mírné. Krátkodobá paměť, výkyvy v čase a prostoru, obtíže při pochopení delšího projevu, těžkopádné a pomalé uvažování a obtíže v nových situacích. Jsou znatelné také projevy v chování, jedinec je pomalejší, apatický a stahuje se ze společnosti, potřebuje jen občasnou kontrolu a pomoc.
- 2) Střední demence: závažnější projevy. Jedinec trpí ztrátou dlouhodobé paměti, je dezorientován, nezvládá běžné úkony, nechápe a nerozumí situacím, které se kolem něj odehrávají. Ztrácí soudnost a objevují se bludy. Nerozumí komunikaci a používá omezený slovník. Objevuje se apraxie a jsou znatelné nedostatky v sebeobsluze. Nerespektuje sociální normy, ztrácí své návyky a utíká z domu nebo je apatický. Ztrácí kontrolu nad emocemi a neužívá adekvátní sociální jednání. Potřebuje dohled a trvalou pomoc.

- 3) Těžká demence: celková dezorientace časem, místem a osobou. Ztráta schopností v komunikaci, myšlení a dovedností. Nerespektuje sociální pravidla. Nezvládá základní sebeobslužné úkony. Potřebuje úplnou péči okolí nebo je přemístěn do ústavního zařízení.
- 4) Terminální: Jedinec je upoután na lůžku. Nekomunikuje, nerozumí a nekoná žádné aktivity. Jedinec je zcela závislý na péči ošetřovatelů.

5.3.3. Typy demencí

Vágnerová uvádí 2 typy demence.

- 1) Atroficko- degenerativní demence- hlavní příčinou je degenerativní postižení mozku
- 2) Sekundární demence- jiná primární porucha, která nějakým způsobem poškozuje centrální nervovou soustavu. Ty se ještě dělí:
  - a) *Ischemicko- vaskulární demence*: v důsledku kardiovaskulárního onemocnění
  - b) *Ostatní sekundární demence*: jiné příčiny (metabolické, infekční, poúrazové, vlivem otravy)

Atroficko- degenerativní demence: Alzheimerova choroba.

Jedná se o neurodegenerativní onemocnění s projevy postižením mozkové kůry a podkorových oblastí. Jde o nejčastější typ demence. Postihuje 50- 70% pacientů, nejčastěji od 65 let. Raná forma se častěji diagnostikuje u žen. Za příčinou tohoto onemocnění stojí úbytek neuronů a jejich synaptických spojení. V mozkové kůře jsou ložiska bílkoviny, která poškozuje nervové buňky. Trvá 5- 8 let než skončí smrtí. Alzheimerova choroba se vyvíjí pomalu, pozvolna a plynule. Příznaky jsou zpočátku nenápadné. Postupem času si okolí uvědomí, že nemocný se změnil. Vzestup obtíží se projeví mezi 2. a 4. rokem od počátku nemoci.

„Psychické funkce jsou postiženy rovnoměrně, úpadek je komplexní, zahrnuje veškeré kompetence i osobnost nemocného.“¹⁷ U nemocných dochází k úbytku kognitivních funkcí a postupně poruše paměti. Nejprve u běžných domácích úkonů a také zapomětlivostí. Ztrácejí také orientaci v čase a prostoru. Nesmyslně ukládají věci a mohou odcházet z domu, aniž by věděli, kam jdou. Postupně také ztrácí schopnost logicky uvažovat. Neví, co se

---

¹⁷ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 61

děje a jak by se měli zachovat. Nerozumí mnoha činnostem. Dále přestávají rozumět verbálnímu sdělení. Přicházejí o slovní zásobu. Je s nimi obtížná domluva. Ne vždy odpovídají správně a posléze užívají jednoslovnou nebo nesmyslnou odpověď. Ztrácejí také schopnost ovládat své emoce. V průběhu onemocnění dochází až k apatii. Změny jsou znatelné i v osobnosti jedince a v chování. Ztrácejí veškeré společenské normy a pravidla, soudnost a mohou jednat agresivně vůči svému okolí. Agresi užívají především tehdy, když se cítí nepříjemně či jsou k něčemu nuceni. V konečné fázi ztrácejí o vše zájem a nejsou schopni se o sebe postarat.

Sekundární demence

Tento typ demence je způsoben jiným onemocněním, úrazem či otravou. Vyskytují se spíše v mladším věku. Patří sem především ischemicko- vaskulární nebo alkoholová demence. „*Příčinou ischemicko- vaskulární demence je onemocnění cévního systému, které vede k postižení mozkové tkáně.*“¹⁸ Tento typ demence postihuje 15- 30% všech demencí. Objevuje se po 60. roce. Hlavní z příčin vzniku je kardiovaskulární onemocnění. To je podmíněno multifaktoriálně. Záleží na genetické dispozici, dalších rizikových faktorech a stylu života. Dochází k ní po mozkové příhodě. Jedné velké nebo několika malých. Záleží také, v jaké části mozku zasáhne a v jakém rozsahu. Tak dochází k poruše korových a podkorových oblastí. Vaskulární demence vzniká náhle s kolísavým průběhem. Častým příznakem je ochrnutí jedné strany těla.

Dochází k nerovnoměrnému úbytku kompetencí a psychické funkce nejsou narušeny ve stejné míře. Jedinec není natolik postižen a náhled na onemocnění je zachován. Pacient má nerovnoměrný úbytek kognitivních funkcí a kolísá i v aktuální intelektuální výkonnosti. To často mate okolí, protože neví, nakolik je jedinec postižen. Obtíže jsou znatelné i v pozornosti a poruše paměti. Postižena je krátkodobá a střednědobá paměť. Pacient si nepamatuje nové informace, ale vzpomínky mu zůstávají dlouho. Pacient je méně přízpůsobivý. Úbytek myšlení není také plynulý a funkce jsou postiženy nerovnoměrně. Odmítá nové věci a nemá rád narušení stereotypu. Jedinci jsou více unavitelní a mají sníženou výkonnost. Agresi užívají spíše jako obranou reakci. Později dochází ke ztrátě orientace a zmatenosti. Dochází také k apraxii, afázii či gnostickým poruchám, které lze časem zlepšit. Může také dojít k poruše řeči, psaní a čtení. Záleží, jaká část mozku je zasažena.

---

¹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 63

V emocích se nejčastěji vyskytuje labilita, dráždivost, plačtivost a sklon k úzkosti a depresím. Tyto emoční stavy mohou být způsobeny náhledem na vlastní nemoc. Uvědomují si, co už nedokáží, než tomu bylo dříve. U osobnosti nedochází k velkým změnám. Spíše mohou být zvýrazněny některé rysy, které byly dříve potlačovány nebo se vyskytly v mírnější formě.

5.3.4. Forenzní hledisko

„*Schopnost přiměřeného náhledu je v různé míře narušena.*“¹⁹ Tito jedinci se neorientují v situaci a nejsou schopni rozpoznat přiměřenost určitého chování. Mají limitované sebeovládání. Reakce vycházejí z afektivního hnutí, které je pak zkratkové, zlobné a útočné. Trestný čin bývá spáchán vlivem ztráty zábran. Patří sem impulzivní krádeže či afektivní útoky ovlivněné jinou osobou. Činy provádějí primitivně a nejsou schopni naplánovat trestný čin. Mohou se ovšem stát oběťmi, kdy jsou zneužiti pro spáchání trestného činu. Snadno podléhají vlivu okolí. Pod ztrátou sebekontroly a schopností sebeovládání se mohou dopouštět sexuálního obtěžování nebo zneužívání dětí.

Vzhledem ke svému postižení se mohou také stát oběťmi trestných činů. Jsou zapleteni do podvodů, krádeží a týrání. Mohou být omezováni v pohybu a výživě, někdy dostávat velké množství tlumících léků. Může být na nich pácháno jiné fyzické a psychické násilí. Jsou takto zneužíváni především pro problematičnost svědectví. Mají narušené komunikační a paměťové funkce. Při výslechu je důležité dbát na několik zásad: pokládat jednoduché otázky, dotazovat se, zda rozuměl otázce, věnovat pozornost odpovědím, které nemusí být přesné, ale přesto něco sdělují. Je vhodné sledovat také jejich neverbální projevy.

5.4. Organické poškození centrální nervové soustavy

Během onemocnění či poškození centrální nervové soustavy dochází i ke změně psychických projevů. To, jak psychické změny budou velké, závisí na lokalizaci a závažnosti narušení mozkových funkcí. Organické postižení centrální nervové soustavy zahrnuje strukturální poškození či funkční poruchu. Vzniká při mechanickém poškození mozku, při úrazech, nádorech, otravách, infekcích, degenerativních onemocněních, metabolických změnách a při poruchách vývoje mozku. Tato postižení mají některé společné znaky. Jedná se o organický psychosyndrom, jež má nespecifické projevy nějakého postižení centrální nervové soustavy.

---

¹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 67

Vágnerová uvádí, že psychické následky jakékoli poruchy centrální nervové soustavy závisí na době vzniku. Další roli hraje to, zda postižený trpí ještě nějakými dalšími zdravotními potížemi. Je důležité také přihlédnout k typu a závažnosti postižení. Může být poškození:

- 1) Lokalizované- poškození určité oblasti se specifickou poruchou. Řeč, sluch.
- 2) Generalizované- komplexní poruchy. Drobné léze či narušení nervových vláken v celém mozku. Tím dochází k nespecifickému postižení poznávacích schopností.

5.4.1. Klinické projevy

Poškození či onemocnění centrální nervové soustavy se také projevuje různou mírou narušení jednotlivých psychických funkcí a jejich integrace. V sociální oblasti dochází k narušení adaptačních kompetencí, které se projevuje změnou chování a neplněním požadavků společnosti. Během organického psychosyndromu dochází k narušení, integraci a regulaci psychických funkcí.

Časté bývají odchylky v emočním prožívání. Jedinci jsou více emočně dráždiví. Dochází u nich k afektivním výbuchům a ke kolísání nálady. Často nedovedou své emoce ovládat a mají sníženou frustrační toleranci. Zátěže prožívají jako větší problém, než jak ve skutečnosti jeví.

Přijímání, zpracování a uchování informací jsou důsledkem změny kognitivních funkcí. Pokud dojde ke generalizovanému postižení mozku, dochází k úbytku inteligence, tedy až k demenci. Změny se projevují i v percepční oblasti, kdy je jedinec schopen vnímat, ale nedokáže informaci už interpretovat.

V oblasti pozornosti a paměti může docházet ke špatné koncentraci a rozdělování pozornosti na více podnětů. Postižení mohou mít problémy s vybavováním informací a s učením nových věcí. Ve stavu bezvědomí může dojít k amnézii, neboli časově lokalizovanému výpadku paměti. Dochází také k narušení zpracování informací. Jedinec je v této oblasti zpomalený a není schopen plánovat a organizovat myšlenkové operace. V oblasti řeči je porucha ovlivněna postiženou částí mozku. Jedinec může mít problém s plynulostí řeči, vybavováním si slov či v porozumění.

U takto postižených osob dochází také ke změně osobnosti v chování. Chování může být nepřiměřené a nedostatečně ovládané. Změny nastávají v osobním tempu a způsobu

reagování. U jedince se mění také oblasti plánování, kontroly a regulace chování. Nejsou schopni ovládat svoje chování a přizpůsobit se běžným společenským normám.

Vágnerová proto rozlišuje 2 typy:

- 1) Hypoaktivní, zpomalený, ulpívavý a apatický typ: zpomalené a utlumené reagování není tak sociálně nápadné, bývají označováni jako líní a neochotní. Mají rádi stereotyp a obtížně reagují na změnu. Se situacemi se vyrovnávají pedanticky. Často nezvládají ani běžné úkony.
- 2) Heperlabilní, dráždivý, explozivní a impulzivní typ: jedinci jsou hyperaktivní, impulzivní, výbušní a mají obtíže se sebeovládáním. Reagují bez rozmyslu a bývají bezohlední. Projevují se dotěrností a nedodržováním sociálního odstupu. Narušené vztahy s okolím jsou vlivem afektivních výbuchů a agresivních výpadů. Mohou se chovat nezodpovědně a neuvědomují si nevhodnost svého chování. Tito jedinci se často nejsou schopni poučit ze svých chyb a své problémy přičítají jiným lidem

V sociální adaptaci mají také velké obtíže. Neumějí se chovat v rámci různých situací. Mají nedostatek svědomí a zodpovědnosti. Nedokážou korigovat své chování, bývají neohleduplní a bezodkladně potřebují uspokojit své potřeby. Proto z toho vyplývá více konfliktů a častá je také jejich izolace.

5.4.2. Forezní hledisko

V případě těchto jedinců je zvýšené riziko kriminálního chování určitého typu. Trpí zvýšenou dráždivostí, na podněty reagují impulzivně, jsou bezohlední a agresivní. Vyskytují se u nich více konflikty, které končí poškozením majetku či zdraví. Toto jednání není plánované, spíše nezvládají situace, které je potkají. Za toto jednání jsou plně zodpovědní, jen mohou trpět sníženou schopností sebeovládání.

5.5. Epilepsie

„Epilepsie je vesměs chronické postižení mozkové tkáně, které se projevuje opakovanými záchvaty různého charakteru, spojenými se změnou v oblasti prožívání, uvažování a chování, motorickými projevy a často i s poruchami vědomí.“²⁰

Vyskytuje se spíše u dětí, asi 2% populace. U dospělých to je 0,5% populace. Epilepsie může vzniknout multifaktoriálně nebo poškozením mozku. Vždy hraje roli genetická dispozice. Podle příčin lze epilepsii rozdělit:

- 1) Idiopatické, často geneticky podmíněné, záchvaty: nelze přesně stanovit příčinu. Ve většině případů se jedná o dědičně podmíněnou neuronální abnormalitu.
- 2) Symptomatické záchvaty: příčina a ložisko jsou známy. Epilepsie tohoto druhu může vzniknout důsledkem traumat, infekcí a nádorů. Jedná se o závažnější formu epilepsie.

Za epileptickým záchvatem je obvykle abnormální, nadměrný výboj mozkových buněk, které se pak mohou rozšířit do dalších částí centrální nervové soustavy a způsobovat generalizované poruchy (křeče, poruchy vědomí). Záchvat může trvat několik vteřin až minut.

Podle Vágnerové lze samotné záchvaty rozdělit:

- 1) Parciální záchvaty: ohraničená oblast mozku. Jedinec spíše není schopen normálně reagovat na podněty.
- 2) Generalizované záchvaty: komplexní, bilaterální narušení korových funkcí. Postiženo je vědomí i motorika. Tento druh záchvatů se ještě dále dělí:
  - a) Absence - dříve Petit - mal. Jde o krátké výpadky vědomí v délce 10 - 20 sekund a na okolí to může působit jako výkyv pozornosti. Někdy se projevují i motorickými projevy (záškuby svalů). Začínají v dětství mezi 6. a 8. rokem. Mohou se opakovat i několikrát denně.
  - b) Tonicko- klonické záchvaty- dříve Grand – mal. Jedinec upadá do bezvědomí, v důsledku svalového napětí padá, trpí kontrakcemi svalů končetin, trupu a hlavy, často trpí inkontinencí, někdy si pokouše jazyk. Před záchvatem mů-

---

²⁰ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 46

že prožívat auru. Na záchvat si nepamatuje a je po něm unavený, dezorientovaný a trpí bolestmi hlavy.

5.5.1. Klinické projevy

Dočasně, krátkodobé změny je možné pozorovat během záchvatu. 1- 2 dny před záchvatem je jedinec dráždivější, náladovější a méně se soustředí. Těsně před záchvatem se může objevit „aura“, kdy je jedinec úzkostný a má strach. V době samotného záchvatu dochází u jedince k prudkému zatížení nervové soustavy. Jedinec je dezorientován, má narušené vnímání, může trpět halucinacemi či iluzemi. Prožitky vnímají jako snové, nebo jako něco, co se už odehrálo. Pociťují odcizení, depersonalizaci a nereálnost okolí. Po záchvatu jsou unavení, vyčerpaní či trpí amnézií. Po velké záchvatu se objevuje dezorientovanost, obtíže v soustředění pozornosti a zpomalení v reakcích. Jedinec by neměl být nějak zatěžován.

Vzhledem k heterogenitě nelze mluvit o nějakých typických rysech osobnosti. Přesto může v závislosti na příčinách či typu záchvatu ovlivnit psychické funkce nerovnoměrně.

Změna emočního reagování je nejčastější projev. Jedinci mohou trpět mrzutými náladami a depresemi. Je to spojováno s poškozením čelního laloku. Jedinci jsou pesimističtější, moralizují a chybí jim smysl pro humor. Jde o sekundární narušení emočního prožívání. Výkyvy nálad, dráždivost a impulzivita zvyšují afektivní reagování, výbušnost a agresivitu. Dráždivost se může také projevat podezíravostí a nedůtklivostí. Může se tak stát, i pokud pacient nedodrží léčbu.

V oblasti poznávacích procesů dochází k menší pružnosti myšlení a větší unavitelnosti. Mají problémy s využitím rozumových schopností. Mají narušené myšlenkové operace a tím je snížený proces řešení úkolů a zpracování informací. Nejedná se vždy o poruchy myšlení, ale o poruchy krátkodobé paměti a pozornosti. Inteligence není často narušena. Jen ve výjimečných případech, kdy se může vlivem významného postižení mozku a četnosti záchvatů vytvořit epileptická demence. Četnost záchvatů během života může také způsobit úbytek rozumových schopností. Změny se vyskytují i ve výkonech. Čím častější záchvaty, tím se výkon jedince snižuje.

Vlivem onemocnění dochází i ke změnám hodnocení sebe sama a postoji k okolnímu světu. Nejčastější je pocit bezmocnosti. Jedinec neví, kdy dostane další záchvat a v jaké situaci ho postihne. Nemá nad tímto stavem žádnou kontrolu. Je to pro ně ponižující a mají obavy, že jim v době záchvatu někdo ublíží.

Další změny při epilepsii nastávají v chování. Jedinec se projevuje hyperaktivně, dráždivě nebo brandypsychismem či útlumem. Běžné požadavky od okolí pro ně mohou být nesplnitelné. Někdy se projevují stereotypně vlivem emoční lability. Změny a poruchy chování mohou také vyvolávat sklon k neovládnutí až k agresi. V důsledku změn chování mohou být svým okolím odmítáni.

Vlivem organického postižení centrální nervové soustavy dochází také ke změně osobnosti. Děje se tak po větším počtu prodělaných záchvatů. Jde o zvýšený egocentrismus, zpomalení, pedanterie, nevýbavnost, ztuhlost, ale může také docházet ke zvýšené agresi a výbušnosti.

5.5.2. Forenzní hledisko

Jestliže je epileptický záchvat spojen s bezvědomím, může se stát jedinec obětí trestného činu. Pokud ovšem prodělává parciální záchvat, může v ojedinělých případech poškodit druhého člověka. Před velkým záchvatem, kdy je jedinec již v mrákotách, se může projevit vyšší riziko agresivního chování bez motivace. Před, během a po záchvatu se může u jedince projevit podrážděnost, agrese, čímž je pravděpodobně vyšší riziko násilného chování. Pokud je trestný čin páchan v době záchvatu, nemusí jedinec rozpoznat nepřiměřenost svého projevu a není schopen sebeovládání. Pokud páchá trestný čin mimo záchvat, je za své činy plně odpovědný.

5.6. Pseudooligofrenie

Vzniká nejčastěji vlivem zanedbání. Jedná se o nedostatečnou a nepřiměřenou výchovu. Jedinec je narušen v oblasti sociálního vývoje rozumových schopností. Dítě nebo dospělý jedinec, nedostával během svého vývoje dostatek podnětů. Pokud se jedinec dostane do podnětnějšího prostředí, může se jeho stav zlepšit. Pokud ovšem rodiče byli hůře disponováni, nemusí vždy dojít k očekávanému zlepšení u jejich potomstva.

5.7. Schizofrenie

I když tato duševní choroba není uvedena v cílových skupinách specializovaného oddělení, je vhodné ji zmínit, protože v současné době se na oddělení nachází jeden odsouzený s touto chorobou. „*Schizofrenie je závažná duševní choroba, která se projevuje narušením myšlení a vnímání, poruchou emotivity a celé osobnosti.*“²¹ Vyskytuje se přibližně u 1% populace a první projevy se objevují mezi 15. - 35. rokem. Příčinou je komplexní poškození mozkových funkcí. Přesná příčina není známa. Může se ale na ní podílet spousta faktorů jako je dědičnost, vývojově podmíněné změny a specifické zkušenosti. Genetické faktory jsou nesporné. Vnější vlivy ovšem zase spíše považujeme za vyvolávající podněty, které nepříznivě disponovaný jedinec není schopen zpracovat. Schizofrenie často vzniká době, kdy jedinec přechází do dospělosti a není schopen se s tím vyrovnat.

5.7.1. Klinické projevy

Schizofrenie má různorodé symptomy. Jsou rozlišné u akutní a chronické schizofrenie.

- 1) Akutní schizofrenie: jde hlavně o pozitivní symptomy, které deformují různé psychické funkce, které trvají alespoň 1 měsíc. Často se vyskytují poruchy vnímání. Nejprve to jsou iluze a posléze halucinace. Halucinace jsou nejčastěji sluchové, v některých případech zrakové, ale také tělové. Halucinace jsou spojovány s bludnými interpretacemi. Jedinec si neuvědomuje, že jde pouze o výplod jeho vlastní psychiky. Narušilo by to jeho interpretaci světa. Halucinace jsou poruchou integrace psychických funkcí, což pak vede k dezorientaci ve světě i v sobě samém.

U lidí s touto chorobou dochází k poruše dynamiky myšlení. Jejich uvažování je zpomalené, ulpívají na jedné myšlence. Ovšem může dojít i k myšlenkovým tryskům. Schizofrenici nedokáží uvažovat souvisle. Mohou trpět myšlenkovým chaosem či roztržitím mysli. Uvažování schizofrenika vychází z jeho soukromé logiky, která odráží jeho soukromý svět bludů a halucinací. Bludy odráží narušení vztahu k sobě samému i ke světu. Nejtypičtější je paranoidní blud pronásledování, kontrolování a ovlivňování. Často jsou v bludech osoby, které mají k nemocnému vztah. Nemocný není v tomto světě sám, jako v reálném světě, kde se cítí osamocen. „*Halucinace a bludy bývají bezprostřední příčinou neobvyklého*

---

²¹ VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 81

*či bizarního jednání nemocného.*²² Obsah či interpretace bludů může ohrozit schizofrenika či jeho okolí. Může dostávat pokyny, že má odstranit někoho, kdo je pro něj ohrožující, či si má pro vlastní ochranu sestrojít bombu. Pokud se cítí v ohrožení, tyto pokyny vyslechne. Nelze mu tyto stavy vymlouvat, mohla by se u něho projevit agrese.

Trpí také narušením orientace v realitě. Není schopen přiměřeně zpracovat, zhodnotit a zapamatovat si informace. Příkládá jim jiný význam. O sobě samém uvažuje jako o osobě se zvláštním významem. Pro předcházení pocitu nejistoty a ohrožení je vhodné vše důkladně vysvětlit a dodržovat platnost daných pravidel. Cítí se pak bezpečněji. Schizofrenici se odpoutávají od běžného světa. Nerozumí mu a cítí se v něm ohroženi. Stahují se do sebe a své vlastní fantazie. Tyto projevy se označují jako autistické. Jedinec se až nápadně izoluje od okolního světa do sebe sama, čímž ztrácí kontakt se světem. Nerozumí mu a má z něho strach.

Vlivem poruch myšlení u nich dochází také k verbální poruše. Vymýšlejí si nová slova a komolí běžné výrazy. Neužívají logickou souvislost ve slovním spojení. V chronické fázi dochází k celkovému omezení verbální produkce.

Emoční projevy jsou neadekvátní vzhledem k podnětům. Mohou trpět přecitlivělostí na některé podněty. V počátcích onemocnění jsou jedinci v emocích labilnější. Čtvrtinu schizofreniků postihují deprese. Dalšími projevy jsou rozpolcené vztahy vůči osobám, citová otupělost a vyhasnutí v prožívání nějakých emocí v pozdější fázi nemoci.

Poruchy jednání, které se projevují kognitivními a emotivními poruchami, mohou předznamenávat duševní onemocnění. Reakce nemocného je taková, jak on situaci vidí. Pro okolní svět může být nevhodná.

Další z poruch se týká osobnosti a uvědomění si sebe sama. Nemocný se odpoutává od světa a uchyluje se k vlastní osobnosti – patologický narcismus. Nemocný si myslí, že je středem pozornosti a má super vlastnosti. Vše, co dělá, je nejen jeho projev, ale i projev nějaké síly, která ho ovládá. Nemocný si není jistý, kým je a může se považovat za někoho jiného.

---

²² VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80- 7083- 702- 0, str. 83

Nemocní si často uvědomují svoji nemoc. Cítí, že je vše kolem nich jiné. Toto uvědomění je ovšem pro ně hrozivé. Při normálních okolnostech dochází u jedince k odlišení bytosti od vnějšího světa. U nemocných tomu tak není a dochází k poruše integrity osobnosti. Při uvědomění se nemocní ubírají do vlastního světa, kde mají svá jasná pravidla.

Léčba u těchto pacientů je náročná. Nemají dostatek motivace k léčbě, protože žádnou léčbu nepotřebují. Nic jim není. Léčba je násilná manipulace, která přichází z nepřátelského světa.

- 2) Chronická schizofrenie: po akutní schizofrenii mohou přetrvat některé příznaky. Dochází k úbytku některých funkcí. Jde o reziduální syndrom. Projevy jsou různě ovlivnitelné, záleží na dostatečné sociální stimulaci. Mezi nejčastější příznaky patří celková zpomalenost jedince, úbytek emocí- především radosti, zpomalení řeči a myšlení, ztráta motivace k čemukoli, sociální izolovanost jedince a úpadek sociálního chování a péče o sebe sama. Nemocní si tyto příznaky uvědomují a na svůj stav mají přijatelnější náhled. Uvědomují si změnu a vědí, že už nebudou takoví jako dřív. Reziduální syndrom je užíván jako obrana před vlivy a podněty, které není nemocný schopen zpracovat. Pasivita a vyhýbavé chování je pro ně vhodná obranná strategie, která ovšem brání v sociální integraci. V těžších případech, kdy dojde ke změně osobnosti, může také dojít k demenci a celkovému psychosociálnímu úpadku. Někteří jsou odkázáni na pomoc druhých.

5.7.2. Typy schizofrenie

Základní jsou 4 typy schizofrenie, které se mohou různě překrývat.

- 1) Paranoidní schizofrenie: charakteristickým znakem je izolovaný blud s paranoidním obsahem a sluchové halucinace. Nemocný podezřívá své okolí, že mu chce jakýmkoli způsobem uškodit a je v ohrožení. Může se cítit v ohrožení nadpřirozenými bytostmi, ale i lidmi ze svého okolí. Pak tu vzniká nebezpečí, že by mohl i někoho napadnout, aby se ubránil. Hlasy jim zase mohou něco našeptávat. Jedinci s touto diagnózou jsou citově otupělí. Může se projevit i v pozdějším věku.
- 2) Hebefrenní schizofrenie: projevuje se v adolescenci a zasahuje vývoj jedince v době, kdy by se měla vytvářet a stabilizovat jeho identita. Projevuje se prodlouženou pubertou, kdy se jedinec chová dětinsky neúměrně věku. Jedinec trpí poruchou vědomí s bizarními bludy a halucinacemi. Dochází k filozofování nad téma-

ty, která nepotřebují znalosti či racionální argumenty. Myšlení je nesouvislé, které se pak zužuje. Mají nesmyslný projev. Trpí spíše zrakovými halucinacemi. Má potíže s vlastní identitou. Emoční prožívání závisí na fázi onemocnění. V sociálním chování nemají dostatek zábran. Mohou okolí urážet, užívat grimasy a vulgarismy. Mohou bezdůvodně utíkat a nedbají příliš o svůj vzhled.

- 3) Katatonní schizofrenie: velké změny jsou především v motorice. Může se projevit produktivní formou, kdy má jedinec nepřiměřenou pohybovou aktivitu. Neustále opakuje věty či pohyby. Další je stuporózní forma, která se projevuje zpomalením až otupělostí motorických aktivit. Pacient se dlouho nehýbe ani nemluví. Odporuje jakékoli snaze ho aktivizovat. Tento stav mu přikazují hlasy v jeho hlavě. Proto jsou velmi nevyzpytatelní, nikdy se neví, co jim hlasy přikázaly. Spíše vzácný výskyt.
- 4) Simplexní schizofrenie: tento typ schizofrenie má plíživý a časný vznik. Jeví se jako porucha osobnosti. Z počátku jedinec působí lenivě a sociálně nepřizpůsobivě. Nerespektuje normy a potuluje se. Celé dny nic nedělá, je apatický, izoluje se od světa. Nejsou schopni zvládat běžné úkony, nedbají o sebe a jejich myšlení se také zhoršuje. Trpí psychosociální dezorientací.

5.7.3. Vznik a průběh schizofrenie

Z počátku se může jednat o nápadnosti, které lze vnímat jako osobnostní zvláštnosti. Může jít o zvýšenou zranitelnost, jedinec je více uzavřen do sebe, má obtíže v mezilidských vztazích a podává nižší výkon. Trpí i somatickými obtížemi bez příčin.

Počátek je pak plíživý nebo náhlý. Jedinec se více izoluje od okolí, může být citově otupělý či agresivní. Má podivínské projevy a zvláštní způsob uvažování. V počátcích si neví rady s tím, co se děje. Posléze se mu vše vyjasní, protože si vytvoří blud, který vše, nelogicky pro okolí, vysvětluje. Nemocný nepotřebuje žádné důkazy, protože tak to je. Postupně ztrácí nadhled a soudnost.

Průběh onemocnění může mít 3 varianty:

- Epizodický průběh: u jedince se objeví jen jedna chorobná ataka a pak dojde k úpravě zdravotního stavu
- Opakovaný průběh: dochází k pravidelnému či nepravidelnému zhoršení a zlepšení zdravotního stavu. Postihuje až 60% nemocných.

- Chronický průběh: opakované chorobné ataky s nepříznivou změnou, kdy může dojít k úpadku osobnosti. Tato forma se vyskytuje u 30% nemocných.

5.7.4. Forezní hledisko

Negativní vliv schizofrenie se odráží v běžných sociálních rolích. Nejčastěji to může být ta rodičovská. Schizofrenik, aniž by si to uvědomoval, může ohrožovat své dítě. Může zanedbat péči či se chovat podivně až násilně k dítěti. Na děti to může působit jako silný stresový faktor a ovlivnit tak jejich další vývoj.

Schizofrenici mají také omezeny či dokonce eliminovány rozpoznávací a ovládací schopnosti. Hrozí tu riziko, že napadnou členy rodiny či nevinné lidi. Pod vlivem halucinací a bludů mohou někoho napadnout či zabít. Jedinci s paranoidní schizofrenií mají vyšší riziko k násilnému chování. Ovšem v případě katatonní schizofrenie může zase docházet k impulzivním činům, které nelze předvídat. V případě schizofrenního raptu dochází k hromadnému napadení nic netušících lidí. V tomto případě není ovšem pachatel trestně zodpovědný. V případě trestné činnosti v době remise, je zapotřebí si vyžádat znalecký posudek.

V této skupině je i vysoké riziko autoagrese. Nemocní se mohou pod vlivem chorobného uvažování obrátit sami proti sobě. Dochází k poškození či k sebevraždě. Sebevražednost je vysoká.

Schizofrenici se také stávají oběťmi trestného činu, kdy jsou naváděni či zneužíváni k určitému jednání, které je společensky nepřijatelné.

6. PRAKTICKÁ ČÁST

6.1. Cíl praktické části

Praktická část diplomové práce je složena ze dvou šetření. První jsou strukturované rozhovory s odbornými pracovníky specializovaného oddělení. Jde tedy o kvalitativní šetření. V rozhovorech s pracovníky jsem se pokoušela nalézt odpověď na cíl práce - jaké metody jsou využívány na specializovaném oddělení a jak funguje.

Druhá část šetření jsou kazuistiky 5 odsouzených z tohoto oddělení. Kazuistiky mají ukázat, co zapříčinilo umístění odsouzených na specializované oddělení.

Obě šetření, rozhovory i kazuistiky probíhaly v únoru 2017 ve Věznici Vinařice.

6.2. Použité metody

K výzkumu byla použita metoda strukturovaného rozhovoru s pracovníky. Odpovídali na soubor 11 otázek, které byly otevřené. Otázky byly zaměřeny nejprve na pracovníky oddělení, poté na aktivity, které vykonávají s odsouzenými a rovněž byli dotazováni na odsouzené.

Pro získání potřebných informací do kazuistik bylo využito několika metod. Šlo o rozhovor se samotnými odsouzenými, studium a analýza dokumentů od psychologů a ostatních odborných pracovníků. Informace byly také získány pozorováním jedince při aktivitách, které se konají na oddělení.

6.3. Charakteristika vzorku

Jak již bylo zmíněno, rozhovory byly uskutečněny s pracovníky specializovaného oddělení. Na otázky do rozhovoru odpovídali sociální pracovník, speciální pedagog, psycholog, vychovatel a vychovatel-terapeut. Jedná se o skupinu pracovníků, kteří mají poměrně dlouhou praxi se skupinou mentálně postižených odsouzených na specializovaném oddělení. Rozhovory probíhaly jednotlivě, v soukromí jejich kanceláří. Stručné odpovědi jsou podmíněny nedostatkem času pracovníků.

Kazuistiky jsou zaměřeny na 5 odsouzených ze specializovaného oddělení. Jednalo se o odsouzené s odlišnou mentální poruchou. Na začátku byli seznámeni s tím, k čemu poslouží informace a studium dokumentů o jejich osobě. Dále jim byla poskytnuta informace, že veškerá osobní data a jména budou změněna, aby byla zachována anonymita.

6.4. Výzkumné otázky pro rozhovor s odbornými pracovníky

Otázka č. 1. Jaká je Vaše pozice ve věznici a kolik let ji vykonáváte?

Otázka č. 2. Kolik let pracujete na specializovaném oddělení?

Otázka č. 3. Jaké aktivity máte na starosti na specializovaném oddělení?

Otázka č. 4. Naplňuje Vás práce s touto skupinou odsouzených?

Otázka č. 5. Vidíte změny u odsouzených při plnění jednotlivých aktivit?

Otázka č. 6. U které z těchto aktivit vidíte u odsouzených největší „nadšení“ pro její plnění?

Otázka č. 7. Které aktivity naopak vykonávají neradi?

Otázka č. 8. Přijde Vám časová dotace na jednotlivé aktivity dostatečná?

Otázka č. 9. Víte o nějakém případě odsouzeného, který by byl na tomto oddělení poněkoličtější?

Otázka č. 10. Jak časté jsou případy neplnění programu zacházení na tomto oddělení a následné vyloučení odsouzeného.

Otázka č. 11. Mohu Vás závěrem požádat o nějakou kuriózní situaci z tohoto oddělení?

6.5. Vyhodnocení otázek šetření

Pro snazší vyhodnocení a zpracování rozhovoru budou jednotliví respondenti uvedeni pod zkratkami. Ty jsou následující: speciální pedagog R1, vychovatel R2, sociální pracovník R3, psychologka R4 a vychovatel terapeut R5.

Jaká je Vaše pozice ve věznici a kolik let ji vykonáváte?

Jelikož je předem uvedeno, kdo odpovídá na otázky, jsou tedy pozice jasné. Délka vykonávání této pozice je ovšem různorodá. Nejdéle tam pracuje R2 a to již 17 let jako vychovatel. Ve vězení však pracuje už od roku 1987. Dále se za něho řadí R4 a R5 se stejnou 16 letou praxí ve vězení. R1 pracuje ve vězení 10 let a nejkratší dobu na této pozici zastává R3, a sice 3 roky.

Kolik let pracujete na specializovaném oddělení?

Tato odpověď se od minulé otázky v mnohých případech liší. Je to zřejmě podmíněno tím, že specializované oddělení je v provozu od roku 2004. Ale z odpovědí lze usoudit, že od vzniku oddělení tam pracuje R2. Poté následuje R4 a R5 s 12 letou praxí na tomto oddělení. R1 má již 8 letou praxi a nejnižší praxi má R3, pouhé 3 roky.

Jaké aktivity máte na starosti na specializovaném oddělení?

Tato otázka by mohla odpovídat na cíl práce. Počet vykonávaných aktivit s odsouzenými se liší zřejmě pozicí jednotlivých pracovníků. R1 vykonává psychoterapeutickou skupinu, kterou vede společně s R5. Ten má ještě na starosti psaní deníku- rozvoj samostatnosti a odpovědnosti. R2 zřejmě vzhledem ke své pozici má na starosti komunitu, sebeobslužné aktivity, společenské chování a pracovní činnost. R3 plní s odsouzenými pouze sociálně právní poradenství. A R4 tuto odpověď pojala velmi ze široka. „*Zařazování a vyřazování odsouzených, psychodiagnostiku zaměřenou na zjišťování intelektových schopností, pohovory, krizová intervence a aktivitu psychosociální rozvoj osobnosti.*“

Naplňuje Vás práce s touto skupinou odsouzených?

Při této otázce mimo rozhovor mi bylo také sděleno, že „*kdyby mě ta práce nebavila, tak tady nejsem.*“ Zřejmě to tak bude. Lze usuzovat z délky praxe na tomto oddělení. Vše asi také záleží na momentální situaci a ochotě odsouzených spolupracovat. V podstatě se všichni shodli, že ano. Nejstručněji odpověděl R1: „*ano*“. Nejoptimističtěji odpověděla R4: „*Ano, mám pozitivní zpětnou vazbu, jsou vděční. Zastitučněním pro mě je, když se nevrátí zpět do výkonu trestu odnětí svobody.*“ R2 už ovšem nezní tak pozitivně: „*No, tak na půl, beru to s nadhledem, jsou opravdu jiní než běžná vězeňská populace.*“ Odpověď R3, který na tomto oddělení pracuje nejkratší dobu, vyzněla také „*polovičatě*“: „*V zásadě ano, ale práce s touto skupinou je velmi těžká, někdy člověka přepadá marnost a beznaděj.*“ Poslední z odpovědí R5 zněla následovně: „*Baví mě, tedy hlavně, když jsou vidět změny a nadšení u odsouzených.*“

Vidíte změny u odsouzených při plnění jednotlivých aktivit.

U této skupiny odsouzených jsou i malé změny velkým krokem kupředu. Záležet bude na mnoha faktorech. Může jít o zájem o danou aktivitu, mentální úroveň a možná potřebu zaujmout. Každý z pracovníků vidí změny u odsouzených jinde. R1: „*Pokud se tyto odsouzení jakýmkoli způsobem posunou, je to vždy úspěch. Nejvíce změn, které jsou*

vidět, jsou jejich sociální kompetence a zvýšení gramotnosti.“ Velké změny v gramotnosti spatřuje i R4: „Změny vidím ve zvyšování jejich gramotnosti, ve škole se učí psát, číst a počítat, rozšiřují si všeobecný rozhled, učí se lépe komunikovat s ostatními, pracovat se svými emocemi.“ Ovšem i R5 vidí největší změny ve škole: „Změny jsou znatelné podle jejich nadšení pro práci. Nejvíce asi ve škole. Mají radost, když vidí, že jsou za něco pochváleni.“ Méně optimistické změny shledají R2: „Změnit tuto skupinu odsouzených asi moc nejde, přínosem je pro ně škola a vysvětlování a vysvětlování, osobní příklad, trpělivost.“ Tyto 4 pracovníci se shodli, že jsou změny vidět díky navštěvování školy. Ta, jak již bylo zmíněno, funguje pro toto oddělení od roku 2013. Odsouzení tak mají možnost dodělat si základní vzdělání a zvýšit si svoji životní úroveň. Ovšem R3 tuto možnost nespátřuje jako přínosnou: „ U některých ano, změny jsou viditelné diferencovaně a liší se podle míry mentální úrovně.“

U které z těchto aktivit vidíte u odsouzených největší „nadšení“ pro její plnění?

Ve většině odpovědí se objevuje sport a škola. Může to být způsobeno tím, že si uvědomují, že dělají něco sami pro sebe. Na tomto názoru se shoduje R2: „Baví je sport a škola, pěkné filmy.“ a R4: „Někteří rádi plní sportovní aktivity, sledují TV. Velmi rádi chodí do školy.“ R5 uvádí, že: „Nejčastěji to jsou sportovní aktivity nebo ty, kde nemusejí nic moc dělat.“ Ale setkáváme se tu i s názorem R3: „Nadšení je viditelné pouze u aktivit, z nichž odsouzení předpokládají nějaký, byť i pouze fiktivní prospěch.“ Bohužel i s tímto se lze setkat a nejen na tomto oddělení. Názor u R1 se zase pojí k motivaci odsouzených: „Většinou u těch, které se pojí s jejich zájmy.“

Nadšení má zřejmě mnoho důvodů, ať už získání něčeho pro sebe sama. Jako jsou vědomosti, pohyb na vzduchu, či možnost získání malé odměny, nebo alespoň „zviditelnění“ u odborných pracovníků. Každopádně je plnění aktivit pro odsouzené přínosné.

Které aktivity naopak vykonávají neradi?

I když tato otázka zní poměrně nevhodně, protože, jak zmiňuje R4: „Nevím, nemohu za ně říci.“ I tak se dá podle nadšení do práce poznat, co je baví a co ne. Jiní se zase shodují na tom, že to jsou aktivity, kde je po nich něco vyžadováno, jako R2: „Někomu dělá problém úklidová činnost.“, R1: „Pokud jsou vyžadovány z jejich strany určité úkoly, či určitá práce (nemají rádi povinnosti).“ a R5: „Všechny, kde je po nich vyžadována nějaká aktivita ve prospěch oddělení- úklid.“ R3 navazuje na svoji předchozí odpověď: „Všechny ostatní,

z nichž nevidí žádný prospěch nebo zisk, považují za zbytečné a obtěžující.“ Zní to velmi hrubě, ale ten kdo alespoň mohl na chvíli pracovat ve věznici, tak tento fakt potvrdí.

Přijde Vám časová dotace na jednotlivé aktivity dostatečná?

V této otázce se všichni jednohlasně shodují, že ano. Liší se už jen v doplnění, co a proč by změnili.

R1: *„Ano, na specializovaném oddělení je přínosné i jejich současné zařazení do SOU Vinařice.“*

R2: *„Vcelku bych řekl, že ano, ale kdyby bylo více, nevadilo by to, toho papírování je hodně.“*

R3: *„Ano, odpovídá daným možnostem, jak sociálního pracovníka tak i odsouzených.“*

R4: *„Ano, vzhledem k tomu, že mám na starosti mnoho dalších oddílů, nemohu zde trávit více času, než bych chtěla.“*

R5: *„Ano, časová dotace je dostačující.“*

Víte o nějakém případě odsouzeného, který by byl na tomto oddělení poněkolkrát?

Stále se jedná o vězení, kde je možné často slýchat případy, že některý z odsouzených je zde častěji než doma. To se nevyhýbá bohužel ani tomuto specializovanému oddělení. Jak zmiňuje R3: *„Ano, za uvedené 3 roky (pozn. co tam pracuje) bylo několik odsouzených na oddělení opakovaně (i jeden aktuální je zde např. potřetí).“* Na tomto názoru se shoduje i R4: *„Odsouzení se nám vracejí opakovaně, někteří jsou zde i potřetí.“* Další uvedené odpovědi už nejsou tak konkrétní: R1: *„Ano- opakovaně.“*, R2: *„Určitě je jich několik.“* a R5: *„Často se tak děje.“*

Jak časté jsou případy neplnění programu zacházení na tomto oddělení a následné vyloučení odsouzeného.

Spíše než k neplnění programu zacházení dochází k porušení pravidel na oddělení. Na tuto otázku nejpřesněji odpověděl R3: *„Nejsou příliš časté, ale vyskytují se. Odhaduji to cca 3- 4 odsouzené za rok.“* Další se shodují na porušení pravidel oddělení. R1: *„Většinou si odsouzení stanovený program zacházení plní, vyloučení jsou z důvodu porušení pravidel na specializovaném oddělení.“*, R2: *„Porušování vnitřního řádu- spaní, neuprave-*

nost, špatně ustlané lůžko, vzniká i násilí mezi vězni a někteří žádají o vyřazení sami.“ S tímto názorem se ztotožňuje i R4: *„Nejčastějšími prohřešky je neplnění režimových předpisů (spaní, neustlaná postel, nevykonané práce,...), vyloučení z oddílu se děje občas i z důvodu násilí vůči spoluodsouzenému nebo vyřazení na vlastní žádost (odsouzený zjistí, že mu oddíl nevyhovuje).“* A R5 jen shrnuje odpovědi ostatních: *„Programy si všichni plní, obtíže jim dělají pravidla oddělení.“* Možná i to je důvod, proč skončili ve vězení. Jestliže nejsou schopni dodržovat pravidla ve vězení, není se čemu divit, že tam jsou.

Mohu Vás závěrem požádat o nějakou kuriózní situaci z tohoto oddělení?

Tato otázka už byla jen pro odlehčení celé situace. Bohužel jsem dostala na ni pouze 3 odpovědi. R1 a R5 se k této otázce nijak nevyjádřili. Ale i tyto 3 odpovědi byly dostačující. R2 pojal otázku velmi zešíroka: *„Takové situace se týkají textů v dopisech, otázek ze strany odsouzených či vysvětlování prohřešků, což bývá dětinské a směšné.“* R3 mě seznamuje už s konkrétnější situací: *„Negramotný odsouzený (Olách) si mě během aktivity dlouho prohlížel a na jejím konci se mě zeptal, zda jsem jejich. Když jsem nechápal, upřesnil otázku, zda jsem také Olašský Rom. Jeho otázka vyvolala salvu smíchu ostatních odsouzených.“* Bohužel i tato úskalí nabízí profese sociálního pracovníka. A ještě R4: *„Kuriózními situacemi jsou např. inzeráty či dopisy nebo samostatné žádosti o pohovory. Odsouzený, který přešel plot, protože už „to tady nemohl vydržet“ a dostal další rok trestu navíc.“* Zřejmě zoufalý člověk koná zoufalé činy.

6.6. Shrnutí šetření

Celkové šetření poskytlo mnoho užitečných informací pro tuto práci. Například že na tomto oddělení pracují odborní pracovníci s dlouholetou praxí v této skupině odsouzených. Ti poskytují odsouzeným širokou škálu aktivit, při kterých využívají mnoho metod práce. Pomocí těchto aktivit se snaží rozvíjet jejich osobnost a schopnosti pro budoucí život na svobodě. I když se spolupráce s touto skupinou odsouzených jeví obtížně, je v určitých momentech znatelná snaha ze strany odsouzených. Záleží ovšem, nakolik je činnost nadechne a pochopitelně, v některých případech, kolik z ní vytěží ve svůj prospěch.

Bohužel i přes veškerou snahu odborných pracovníků co nejvíce připravit odsouzené na život po propuštění, se objevují případy, kdy se vracejí zpět do výkonu trestu. To, zda za tím stojí selhání společnosti, či jedince, nelze asi zodpovědět. Jedná se o velmi snadno ovlivnitelnou skupinu jedinců, kteří se vlivem svého sníženého intelektu často pohybují

na hraně zákona. Může to být také ovlivněno skupinou jedinců, ve které se pohybují a ta na ně určitým způsobem působí.

I tak je velmi dobře, že jsou odděleni od ostatní vězeňské populace, která by mohla na ně mít negativní vliv. Jsou pod dozorem odborných pracovníků, kteří k nim přistupují individuálně a poskytují jim intenzivnější práci na nich samotných.

6.7. Kazuistiky

Vzhledem k ochraně osobních dat odsouzených bylo změněno jejich jméno. Pro výzkum tedy byli pojmenováni jako Melichar, Servác, Pankrác, Baltazar a Bonifác. Žádnému z odsouzených nevadilo uvedení jeho příběhu v této diplomové práci. V případě potřeby lze doložit souhlas od jednotlivých odsouzených. Informace pro kazuistiky byly načerpány během stáže ve Věznici Vinařice v únoru 2017. V následujících měsících byly zpracovány do současné podoby.

6.7.1. Baltazar

OSOBNÍ DATA

Baltazar je 26 letý odsouzený, který má středně těžkou mentální retardaci. Uvádí, že trpí schizofrenií se zrakovými a sluchovými halucinacemi. V současné době však nemá žádné příznaky. Užívá psychofarmaka. Žije s přítelkyní a je bezdětný. Nyní se nachází potřeť ve vězení. V dospělosti byl dvakrát umístěn na psychiatrii.

OSOBNOST A CHOVÁNÍ

Vzhledem k nízké mentální úrovni a adaptačním obtížím je pro něho vhodný menší kolektiv. Velké skupiny ho znervózňují. Nemá problémy s respektováním autorit. Ochotně spolupracuje. Práci, kterou není schopen vykonat, po chvíli vzdává. Říká, že to neumí, či že se to nenaučil. Není schopen samostatnosti. Méně rozumí instrukcím, které mu jsou předkládány. Celkově je zpomalený a hůře se soustředí. Je jednoduchý a infantilní, snadno ovlivnitelný svým okolím. Čímž byla ovlivněna i jeho trestné činnosti.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Baltazar do 13 let vyrůstal se svým dědečkem. Od 13 let byl v dětském diagnostickém ústavu pro záškoláctví. Celkem prošel 3 diagnostickými ústavami (Dřevohostice, Bohumín a Nový Jičín). Když utekl z ústavu, bydlel chvíli u rodičů, ti se poté odstěhovali a on žil s komunitou bezdomovců.

Jeho otec byl nevidomý a matka byla v domácnosti. Přesto uvádí, že byly vztahy doma v pořádku. Má ještě 4 sestry a 4 bratry. Dva z bratrů jsou také ve vězení. Nejstaršímu ze sourozenců je 35 let a nejmladšímu je 16 let. Občas si dopisuje a telefonuje s jednou ze sester. U ní i chvíli bydlel, než si našel přítelkyni. S přítelkyní mají malý byt v Brně.

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA

Základní školu absolvoval s odkladem. První třídu nezvládal a byl přeřazen do zvláštní školy. Školu pak dokončil v diagnostickém ústavu v Dřevohosticích. Dokáže číst po slabikách jen jednoduchá slova, psát umí jen tiskací písmena a v počtech má také snížené schopnosti. Nedokáže přečíst trojmístné číslo.

Po škole nastoupil na obor truhlář, který nedodělal. Půl roku před koncem prvního ročníku utekl z ústavu, kde učiliště navštěvoval. V současné době navštěvuje v rámci oddělení školu, kde si dodělává vzdělání v oboru Práce ve stravování.

PRACOVNÍ ANAMNÉZA

Baltazar uvádí, že legálně nikdy nepracoval, jen „načerno“. Vykonával lehké práce na stavbě - výkopy a stavění lešení. Před nástupem do vězení byl evidován na Úřadu práce. Byl mu přiznán částečný invalidní důchod. Jeho přítelkyně nepracuje.

TRESTNÍ ANAMNÉZA

Jak již bylo zmíněno, Baltazar v dětství utíkal ze školy, a proto byl umístěn do diagnostického ústavu. Tento problém u něho nastal už v 11 letech. Ve 12 letech spáchal první trestný čin, kdy ukradl motorku. Viděl v tom s kamarády dobrodružství. Ve 13 letech přišel do prvního kontaktu s drogami. Je uživatelem pervitinu, hašiše, marihuany a těkavých látek. Užívání drog mu prý nikdy nepůsobilo problémy a neuvažuje o léčení. Drogy užívá příležitostně, 1 – 2x do měsíce. Další ze závislostí jako alkohol, hráčství či kouření vylučuje. Jen tráví denně 8 – 10 hodin na internetu a u televize.

V 16 letech byl poprvé odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody, jednalo se o krádež. V jeho trestním rejstříku se ale objevují i loupeže, na nichž se podílel jako spolupachatel. Šlo o malé loupeže v prodejnách - žvýkačky, zmrzliny, cigarety. Vždy kradl pro své spolupachatele. Což je podmíněno jeho ovlivnitelností. Poté se dopouštěl už větších krádeží, střešní krytiny a kabelů, které pak odvážel do sběrných surovin. Peníze užíval na drogy.

Nyní má půl roku do konce výkonu trestu.

6.7.2. Bonifác

OSOBNÍ DATA

Jedná se o 45 letého Bonifáce, který trpí lehkou mentální retardací s projevy maladaptivního chování. Je ženatý a má 3 děti. V současné době je po sedmé ve výkonu trestu.

OSOBNOST A CHOVÁNÍ

Vzhledem ke zmíněné maladaptaci a lehké mentální retardaci má velmi manipulativní sklony k ovládnutí druhých. Vždy mu jde o vlastní prospěch, a proto se nebojí lhát a podvádět. Snaží se ze všech situací získat co nejvíce pro sebe. Tyto akce má vždy předem naplánované. V průběhu života se dostává do konfliktu s formálními autoritami.

Dále často navštěvuje riziková místa, kde očekává, že se tak bude i chovat. Není schopen zvládat běžné a náročnější životní situace vlastním úsilím. Ve svém jednání je velmi nezodpovědný. Problémy, do kterých se dostane, neřeší a čeká, jak se celá situace vyvine. I když má příležitost, pomoc nikdy nechce. Porušuje pravidla a normy a ztotožňuje se s antisociálním typem chování. Jeho osobnost a chování silně souvisí s jeho trestnou činností. Má emočně nestabilní, jednoduše strukturovanou osobnost, u které nelze předvídat reakci v zátěžových situacích.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Pan Bonifác uvádí, že si na své rodiče nepamatuje, ale zřejmě vyrůstal v úplné rodině. Nikdy neměl žádné sourozence.

Bydlí s manželkou a 3 dětmi v Ostravě, kde vlastní byt. Dvě děti jsou již zletilé (19 a 21 let). Po absolvování zvláštní školy navštěvovaly dvouletou praktickou školu. Nyní se pokoušejí získat místo na trhu práce. Manželka nepracuje. Stará se doma o nezletilého syna (12 let). Pan Bonifác je mimo výkon trestu také nezaměstnaný.

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA

Bonifác nedokončil základní vzdělání. Vyšel z 5. nebo 6. třídy zvláštní školy. Do učení nikam nenastoupil. Co dělal poté, si již nepamatuje. Nikdy neabsolvoval ani žádné rekvalifikační kurzy. Vzhledem k jeho nedokončenému vzdělání, odsouzený uvádí, že neumí psát. V rámci studia se ve vězení naučil trochu číst. Umí však jen hláskovat a slabikovat, ale není schopen porozumět přečtenému textu.

PRACOVNÍ ANAMNÉZA

Odsouzený Bonifác, jak již bylo zmíněno, se ničím nevyučil ani nenavštěvoval žádný rekvalifikační kurz. Nikdy nebyl legálně zaměstnán, vždy šlo o práci „načerno“. Jednalo se o pomocné práce na stavbách, kde ovšem dlouho nevydržel. Uvádí, že to bylo pro něho náročné a nebavilo ho to. Má velmi nízkou motivaci k pracovním činnostem. Před nástupem do výkonu trestu byl v evidenci Úřadu práce. Jeho manželka je také nezaměstnaná a v současné době pobírají dávky. Uvádí, že jejich výše činí 15 000 Kč měsíčně.

TRESTNÍ ANAMNÉZA

Bonifác má v současné době 19 záznamů v rejstříku trestů, z toho 7x byl ve vězení. Poslední trest, který vykonává, je v délce 2 let ve věznici s ostrahou. Jeho trestná činnost je často spojována s krádežemi. Z dokumentace vyplývá, že si vždy vybírá osoby v podnapilém stavu nebo jinak „omámené“, které se dají snadněji oloupit. Prostředky z krádeží slouží k pořízení návykových látek (pervitin/ amfetamin) a na hraní automatů. Drogy užívá již 15 let a z uvedené dokumentace vyplývá, že mu způsobují problémy. Užívá je vždy o víkendech. Nikdy nepodstoupil léčbu. Alkohol a cigarety neužívá. Automaty začal hrát ve stejné době, jako začal užívat drogy. Hráčství mu ovšem nezpůsobuje tak velké problémy jako drogy. Hraje 1 - 3 x týdně. Také nikdy nepodstoupil léčbu. Trestné činy vždy páchal z vlastní vůle, nikoli pod vlivem okolí.

Ve výkonu trestu se také několikrát pokusil o sebevraždu. Jednalo se vždy o řezání do rukou či oběšení. Nikdy se mu však nepodařilo tento čin dokončit. Uvádí, že tak konal jen proto, že to nemohl ve vězení již vydržet.

Vzhledem k jeho častému protiprávnímu jednání má dluh ve výši 1. milionu korun vůči soudu.

6.7.3. Melichar

OSOBNÍ DATA

Melichar je 37 letý odsouzený se sníženým intelektem ve spojení se sociální maladaptací. Je svobodný a má 18 letého syna. Soudem mu byla určena omezená způsobilost k právním úkonům v nakládání s penězi. Dostal opatrovníka z Městského úřadu v Plzni. Denně má přiděleno 500 Kč. Bydlí u rodičů. Nyní se nachází popáté ve výkonu trestu. Před 2 lety byl také sražen autem a podstoupil operaci obličeje. Nemá žádné trvalé následky a neužívá žádné léky. Jen mu chybějí přední zuby.

OSOBNOST A CHOVÁNÍ

Melichar je extrovertní povahy, oblíbený v kolektivu. Má bezkonfliktní povahu. Respektuje autority. Na okolí se snaží působit v dobrém smyslu. Je ochotný spolupracovat. Úkoly, které dostane, je schopný zpracovat samostatně a rozumí jejich zadání. Přesto je při práci pomalejší, více se soustředí. Nemá kázeňské potíže.

Jeho verbální a kvantitativní schopnosti jsou nerovnoměrně rozložené. Má obtíže v porozumění projevu a slabší slovní zásobu. V kvantitativní oblasti to jsou numerické dovednosti a logické operace s čísly.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Melichar vyrůstal v bezkonfliktním rodinném prostředí s otcem a matkou. Má 2 sestry a 2 bratry. Melichar je prostřední z dětí. Jeden z bratrů je též ve výkonu trestu odnětí svobody. Otec pracoval jako zedník, matka pracovala jako kuchařka ve školní jídelně. Je v telefonickém kontaktu se sestrou, píše si i dopisy. Na svobodě bydlí u rodičů, o které se stará. S rodinou je v kontaktu telefonicky, především o Vánocích. Dopisy dostává minimálně a nikdo ho nenavštěvuje.

Pan Melichar má také z předchozího vztahu 18 letého syna. Vychovával ho do jeho 5 let. Poté se s matkou syna rozešel. Toho pak viděl jen jednou a od té doby už nikdy. Před pár lety viděl syna na sociálních sítích, s pomocí své sestry. Jinak mu není známo, co jeho syn studuje nebo jak žije.

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA

Navštěvoval základní školu, kde 4. třídu opakoval pro neúspěch v českém jazyce. Číst, psát a počítat zvládá. Přesto se u něho projevují obtíže v logickém myšlení. Uvádí,

že ve škole byl oblíbený u učitelů i spolužáků. Také tvrdí, že umí francouzský a ruský jazyk. Po základní škole navštěvoval odborné učiliště, obor zedník. Ten bohužel nedodělal a na začátku 2. ročníku odešel.

Nyní v rámci výkonu trestu navštěvuje vinařické učiliště, obor Práce ve stravování. Škola ho velmi baví a uvádí, že je předsedou třídy. Učení mu nedělá problém a vše zvládá bez problémů. Jen je důležité dbát na pečlivost v písemném projevu.

PRACOVNÍ ANAMNÉZA

Poté, co Melichar opustil školu, šel pracovat s otcem jako pomocný zedník. Otec ho vedl k práci. Posléze se Melichar osamostatnil. V mládí také absolvoval základní vojenskou službu. Mezi léty 1998 a 2016 byl živen rodiči. Vykonával pouze brigády či práci „načerno“. Doposud nebyl zaměstnán legálně. Pracoval v továrně, kde kompletoval letáky a necelý rok pracoval ve firmě, která se zabývá výrobou baterií. Nikde ovšem nevydržel příliš dlouho. Vždy to bylo způsobeno drogami. Na Úřadu práce byl v evidenci, poté byl pro porušení pravidel vyškrtnut. Nyní je příjemcem invalidního důchodu.

TRESTNÍ ANAMNÉZA

V současnosti je ve výkonu trestu popáté. První trest absolvoval ve 22 letech. V rejstříku trestu má 10 záznamů. Nyní je ve vězení za neplacení alimentů a drobné krádeže. Nachází se ve věznicí s ostrahou. Krádeže mu sloužily především k získání prostředků na drogy. Kradl především v obchodech zboží, které dále prodával a tím si vydělával na drogy. V minulosti byl také trestán za neplacení dluhu úvěrové společnosti. Drogy užívá od svých 26 let. Je závislý na těkavých látkách. Pokud je na svobodě, tak je užívá skoro denně. Opakovaně podstoupil léčbu, která byla neúspěšná. Zmiňuje, že užívání drog mu nedělá žádné subjektivní problémy. Na automatech a alkoholu není závislý. Kouří příležitostně. Především tehdy, když dostane cigaretu od kamarádů.

6.7.4. Pankrác

OSOBNÍ DATA

Jde o 34 letého odsouzeného s maladaptivním projevem chování (sebepoškozování, pokus o sebevraždu, odmítání stravy). V 15 letech byl ambulantně léčen na psychiatrii kvůli agresivnímu jednání. Pankrác je svobodný a s družkou má 3 děti (3, 2 a 1 rok). Nyní se nachází ve výkonu trestu v délce 3 let.

OSOBNOST A CHOVÁNÍ

Často ve svůj prospěch využívá druhých lidí. Lež užívá pro svůj zisk. Dostává se do konfliktu s autoritami. Neuznává je a nechce být nikým řízen. Pohybuje se v rizikových skupinách, které negativně působí na jeho osobnost a chování. V situacích, které jsou pro něho běžné, se cítí dobře. Naopak komplikované situace vzdává a od jejich řešení odchází. Své problémy neřeší, spíše vyčkává, jak to celé dopadne. Porušuje pravidla a normy. Přístup se spíše k antisociálnímu charakteru chování. Někdy až k agresivnímu typu. Přístup k práci má velmi laxní, bez zájmu. Jeho osobnost a chování silně souvisí s jeho trestnou činností.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Pankrác vyrůstal až do svých 18 let v dětském domově. Nikdy nepoznal své rodiče a neví, zda má sourozence. Důvod opuštění mu není znám. Pobyt v domově snášel bez obtíží. V pubertě se u něho objevovaly agresivní sklony. Mezi kamarády byl ale oblíbený. Ve 13 letech začal hrát závodně stolní tenis, což ho velmi bavilo. Tato sportovní činnost mu vydržela do 17 let. Dále ve volném čase hrál s kamarády deskové hry.

Nyní žije s družkou (29 let) v Třebíči v bytě. Společně mají 3 děti, 2 dívky a 1 chlapce. Další děti již neplánují. Do budoucna by se rád postaral o rodinu.

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA

Pankrác vychodil 9 tříd zvláštní školy. Již před nástupem do školy byl znatelně opožděný ve vývoji. Uvádí, že ve škole ho bavil tělocvik a pracovní činnosti. Naopak obtíže mu činil český jazyk a matematika.

Po zvláštní škole nastoupil na střední odborné učiliště, obor malíř pokojů. Ten ale nedokončil, protože na konci prvního ročníku byl ze školy vyloučen. Důvodem bylo poru-

šení řádu učiliště – dopustil se krádeže. Poté už do školy nikam nenastoupil. Ani si nesplnil žádný rekvalifikační kurz.

V současné době si ve věznici dodělává vzdělání na učilišti v oboru Práce ve stravování. Rád by poté získal v tomto oboru práci. Ve škole ho baví praktická cvičení.

PRACOVNÍ ANAMNÉZA

Vzhledem k nedokončenému učilišti dělal Pankrác pouze pomocné stavební práce. Vždy se ale jednalo o práci „načerno“. Jedna z legálních prací probíhala před 5 lety ve výkonu trestu. Jednalo se o čištění a přípravu česneku na prodej. Tato práce ho bavila, mohl si jednou za měsíc odnést pytlíček česneku. V současné době ve vězení nepracuje.

Během života byl také několikrát veden v evidenci Úřadu práce. Naposledy to bylo půl roku před nástupem do výkonu trestu.

Pankrác neuvedl žádné legální příjmy. Jediné příjmy, které uvedl, jsou sociální dávky od státu či z nelegální trestné činnosti.

Jeho družka, která je na mateřské dovolené, také nemá práci, ani nechodí na žádnou brigádu. Příjmy má pouze z dávek od státu. Před otěhotněním pracovala jen příležitostně.

TRESTNÍ ANAMNÉZA

Doposud byl Pankrác 5x ve výkonu trestu. V rejstříku trestů má ovšem již 13 záznamů. Nyní je ve věznici s ostrahou za protiprávní činnost. Křivě nařkl příslušníky Policie ČR, že manipulovali s jeho výpovědí. Dále má na svědomí krádeže, padělání peněz a porušování domovní svobody. Činy vždy páchal samostatně, bez navádění druhých osob.

Závislosti na alkoholu a drogách vylučuje. Jen příležitostně prý užívá marihuanu. Asi 2x do měsíce. Prostředky na ni si opatřuje drobnými krádežemi. Automaty nehraje, jen uvádí, že tráví několik hodin denně na sociálních sítích. Uvádí, že denně vykouří 20 cigaret.

6.7.5. Servác

OSOBNÍ DATA

Servác je 35 letý odsouzený s diagnostikovanou středně těžkou mentální retardací. Z hlediska věku je na úrovni 6 letého dítěte. Na svobodě se několikrát pokoušel o sebevraždu, řezal se do předloktí. Vždy při tenzi. Nyní má tento stav pod kontrolu. Jde o prvotrestaného vězně s délkou trestu 9 let. Uvádí, že má dvojčata, o které se stará jeho sestra v Anglii. S jejich matkou není v kontaktu.

OSOBNOST A CHOVÁNÍ

Jedná se o jedince s jednoduchou osobností, s infantilním typem chování a emoční labilitou. Velmi těžko se vyrovnává s překážkami a frustracemi. Je citlivý na reakce okolí, bývá často terčem spoluvězňů. Zesměšňují ho a Servác to těžce nese. Je pak podrážděný, nadává, křičí a pláče. Vzhledem k možnosti zkratkovitého jednání nelze ojediněle vyloučit excesy. Autority je schopen tolerovat. Pokud se dostane do nesnáží, začne lhát. Celkově působí slabým dojmem.

Obtíže se u něho vyskytují ve zvukovém vnímání a kvantitativním usuzováním. Jeho komunikační dovednosti jsou velmi slabé a málo rozvinuté. Další z obtíží je u něho vnímání a chápání prostorových vztahů a utváření prostorových schémat.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Servác vyrůstal v dysfunkční rodině. Časté neshody s jeho otcem vedly k tomu, že šel bydlet k babičce na Slovensko. Matka s tím souhlasila, čekala další dítě. V té době mu bylo 8 let. Celkem má 3 sestry a 2 bratry. Jedna ze sester vychovává jeho děti v Anglii, kde také pobýval. O zbytku sourozenců se nezmiňuje. Po smrti babičky šel do dětského domova. Odtud v 15 letech odešel, dětský domov měl na něho špatný vliv. Vrátil se proto k rodině i přesto, že nevycházal s otcem. Servác uvádí, že asi rok poté odešel i z domova a bydlel u kamarádů.

Když si našel přítelkyni, bydlel s ní. Pak oba odcestovali do Anglie. Tam se jim narodila dvojčata. Chlapec a dívka, kterým je nyní 5 let. S matkou svých dětí není v kontaktu a neplatí žádné alimenty.

Když se vrátil z Anglie, žil s komunitou bezdomovců. Vzhledem k jeho zkratkovitému jednání došlo v komunitě k útoku, který ho přivedl do výkonu trestu.

ŠKOLNÍ ANAMNÉZA

Servác absolvoval 9 tříd zvláštní školy. I přesto má dnes problémy s psaním, čtením a počítáním. Po škole nikam nenastoupil. Živil se nelegální činností. Nyní navštěvuje obor Provozní služby na učilišti ve Vinařicích. Tam se zdokonaluje také v psaní, čtení a počítání. Škola ho baví a rád by ji dokončil.

PRACOVNÍ ANAMNÉZA

Servácova výtěžná činnost souvisela s nelegální činností. Jednalo se o malé krádeže, při kterých nebyl nikdy dopaden. Vzhledem k nízkému vzdělání vykonával pouze pomocné práce na stavbách. Šlo jen o krátkodobé závazky. Když byl v Anglii, pracoval tam u technických služeb. V evidenci Úřadu práce byl veden jen jednou, a to půl roku před cestou do Anglie.

Nyní je uživatelem invalidního důchodu druhého stupně.

TRESTNÍ ANAMNÉZA

Servác je prvotrestaný vězeň, který je odsouzen k výkonu trestu ve výši 9 let. Během soužití s komunitou bezdomovců jednoho z nich po vyprovokování svým okolím umlátí. Ten na následky zranění zemřel. Proto byl odsouzen za těžké ublížení na zdraví s následkem smrti. Byl přiřazen do věznice s ostrahou. Před umístěním do vězení byl ve vazbě v Plzni na Borech. Do té doby se dopouštěl jen drobných krádeží, které zůstaly bez potrestání, protože nebyl nikdy dopaden.

Ze závislostí uvádí alkohol a cigarety. Na alkoholu je závislý od svých 18 let. Na svobodě prý pije denně. Tvrdí, že ho alkohol neovlivňuje v jeho chování. Podstoupil již léčbu, ale s neúspěchem. Cigarety začal kouřit v 15 letech. Drogy prý nikdy nezkusil a uvádí, že herní automaty jsou pro něho příliš složité.

6.8. Shrnutí

Kazuistiky nám umožnily nahlédnout do života 5 odsouzených ze specializovaného oddělení. Každý z nich má určitý druh postižení, který je ovlivňuje v jejich životě. I přes snahu společnosti tito jedinci skončili za mřížemi věznice. Je to možná chyba společnosti, které dostatečně nerozuměli. Jak šetření ale ukazuje, velký vliv na jejich nelegálním způsobu života měla i jejich rodina. Často vyrůstali v disharmonické rodině nebo úplně mimo ni v dětských domovech.

Je otázka, nakolik bylo toto selhání zapotřebí. Zda by nešlo jen vhodným způsobem působit na rodiny odsouzených. Ti pak mohli vyrůstat se svými rodinami a prožít zřejmě spokojenější život, který mohl být naplněn láskou rodičů a vědomím lepší budoucnosti.

Když selhala tedy rodina, mohli bychom doufat v nápravě ve školních zařízeních. Ale ani tam nedocházelo k velkým posunům kupředu. Skupina těchto odsouzených končila ve zvláštních školách nebo předčasně ukončili ty základní. Vyučen není nikdo. Buďto ani nenastoupili nebo vlastním rozhodnutím a chybou školu ukončili.

Nyní se jim ale naskytla možnost dodělat si vzdělání a spousta z nich ji využila. Ve škole probírají nejen základy, jako je čtení, psaní a počítání. Zabývají se také praktickým výcvikem, který je zapotřebí k jejich oboru. Jelikož se jedná o obor Práce ve stravování, učí se základům práce v kuchyni. Spoustu z nich to baví, je to pro ně zpestření v šedém kriminálním životě. Možná je to bude i motivovat k hledání práce po propuštění.

Šetření ukazuje, že většina z nich nikdy nebyla vedena k řádnému životu. Nejsou schopni si legálním způsobem opatřit peníze a starat se tak o své rodiny. Pověštinou se živili nelegálními způsoby nebo byli na krátkou dobu zaměstnáni „načerno“. Nikdy se nejednalo o žádnou kvalifikovanou práci. Vždy šlo jen o pomocné práce na stavbách.

I přes snahu odborných pracovníků ve věznici se může stát, že jim změněný způsob života nebude vyhovovat a oni se vrátí k životu, který vedli před odsouzením. Protože jak vyplývá z šetření, jen jeden z odsouzených je prvotrestaný a zbytek jsou recidivisté. Jejich trestná minulost je u některých natolik bohatá, že ani nelze předpokládat běžný život. Jedná se poměrně o mladé odsouzené, kteří jsou popáté a více ve vězení. Vždy zatím ale stojí drobné krádeže, přepadení a neplacení alimentů či dluhů. Jen jeden z nich spáchal vraždu, která byla vyhodnocena jako těžké ublížení na zdraví s následkem smrti. Vražda byla vy-

konána v afektu. Ostatní „drobné“ prohřešky, v porovnání s vraždou, byly vykonány především za účelem získání peněz na drogy a alkohol.

To je další z problémů, které tuto skupinu odsouzených ohrožují. Jedná se o celospolečenský problém, ale vzhledem k mentální úrovni těchto jedinců je vhodné klást důraz na jejich zacházení s návykovými látkami. Někteří z nich uvedli, že drogy berou tzv. na kuráž, aby mohli spáchat trestný čin. Jiní se zase dostanou do stavu, kdy o svém jednání nevědí. I když podstoupili léčbu, byla bezúspěšná. Drogy a ostatní návykové látky dále užívají. Cítí se svobodnější, statečnější a silnější.

Kazuistické šetření probíhalo v kanceláři vychovatelů u specializovaného oddělení. Byli tam přítomni i vychovatelé a sociální pracovník. Odsouzení neměli problém odpovídat na mé dotazy a u některých bylo vidět i nadšení, že je zájem o jejich osobu. Bohužel vlivem jejich postižení odpovídali velmi stručně a jednoslovně. Často musel být dotaz zopakován nebo jinak formulován. I tak se to zvládlo.

Na závěr přidám jednu „perličku“, kdy mi na konci rozhovoru sdělil jeden z odsouzených: *„Slečno, můžu Vám ještě něco říct? Na oddělení by měli dát někoho normálního. Všichni tam jsou mišuge.“* Jak na toto zareagovat? Jen těžko říct. Občas se dostáváme do situací, kdy nevíme jak zareagovat.

7. Diskuse

Na závěr práce je připojena ještě diskuse, která shrnuje získané poznatky z výzkumu a ostatní zajímavosti, které byly objeveny během sepsání této práce.

Při počátečním studiu odborné literatury jsem se dočetla o příčině vzniku těchto specializovaných oddělení. Bylo to proto, že na počátku 90. let byl umístěn mladý 15 letý obviněný do vazby, kde byl svými spoluvězni mučen způsobem satanistických rituálů. Byl tam, protože kradl drobné předměty, se kterými si jen hrál. Neuvědomoval si závažnost svého činu, protože byl mentálně zaostalý. (České vězeňství, příloha časopisu, 6/2005). Tento čin zavdal příčinu, tuto problematiku začít řešit a mentálně postižené vězně začít „izolovat“ od ostatních odsouzených a věnovat jim speciální přístup a péči.

Myslím si, že to je vhodné řešení problému. Protože i mentálně postižení páchají trestnou činnost. Ne vždy ale s úmyslem někomu ublížit, či poškodit. Autorka Vágnerová uvádí, že osoby s mentálním postižením mohou být často ovlivňovány k páchání trestné činnosti. Během výzkumu mezi odsouzenými ze specializovaného oddělení bylo zjištěno, že trestnou činnost páchali z vlastní vůle. Jednalo se často o malé krádeže, ať už v obchodech nebo oloupení jiné osoby. Konali tak v případech, kdy oloupené osoby byly pod vlivem omamných látek. Prostředky získané krádežemi využívali k získání návykových látek.

Dalším z podnětů k trestné činnosti může být dysfunkční rodina. Mnoho autorů (Hanuš, Štěřba) se shoduje na tom, že je důležité, aby odsouzení pocházeli ze stabilní rodiny. Tomu ovšem tak často nebývá. Mnozí byli vychováni v ústavní péči. Ať už to bylo ovlivněno nevhodnou rodinnou situací, nebo tím, že je jejich matky po porodu odložily. Jaká byla příčina, se už nikdy nedozvíme. Odsouzení nemají ve svém chování zafixovány pravidla a normy, které je vhodné znát pro žití běžného života.

Odsouzení uvedení v kazuistikách pocházejí všichni z romských rodin. Nelze to brát jako jednu z příčin selhání a následné umístění do vězení. Ve vězení je i spousta Čechů, ale i příslušníků jiných národností. Jen ve Vinařicích jsou odsouzeni také Vietnamci, Slováci a Ukrajinci. Jejich selhání a následné umístění ve vězení může být také ovlivněno jejich odlišnou kulturou a odlišným vnímáním norem. Na specializovaném oddělení jsou ale jen romští a čeští odsouzení.

Pro praktickou část byly taky provedeny rozhovory s odbornými pracovníky tohoto oddělení. Někteří z nich se shodují na tom, že spousta odsouzených koná pouze ty aktivity a činnosti z programu zacházení, ve kterých vidí prospěch pro svoji osobu. Čím více získají, tím jsou spokojenější. To není úplně nejlepší situace pro splnění programu nápravy. Odsouzení by měli jednat tak, aby na ně program působil co nejlépe a nikdy se už do vězení nevrátili. To mi potvrdili také pracovníci věznice, že i na tomto oddělení dochází k recidivě. Jen mezi léty 2004 – 2014 bylo 43 odsouzených, ze specializovaného oddělení ve Vinařicích, kteří se dopustili recidivy.

A proč k recidivě dochází? Roli tu může hrát mnoho faktorů. Autor Hanuš uvádí, že velkým problémem při špatné reintegraci u vězňů je nezaměstnanost. Jak z výzkumu vyplývá, mnoho z nich nemá žádnou odbornou kvalifikaci ani vzdělání. Často na školu nenastoupili, nebo vlivem počínajícího trestního chování vzdělání přerušili. Jejich zaměstnání proto nebylo nikdy dostatečně kvalifikované a neměli získané ani žádné pracovní návyky. Pracovali často jako pomocní dělníci na stavbách, ale nikdy to nemělo dlouhé trvání. Mohlo to být ovlivněno užíváním návykových látek nebo také celkovou neochotou pracovat. Nyní mají možnost dodělat si v rámci výkonu trestu vzdělání a mnozí také uvádějí, že by v tomto oboru rádi našli uplatnění.

Mentálně postižení vězni jsou specifickou skupinou, se kterou je zapotřebí zacházet individuálněji a věnovat jim více času. V rámci programu zacházení mají možnost navštěvovat i aktivity, které jim jsou nápomocny v běžném životě. Mohou se naučit jak jednat na úřadech, ale také jak smysluplně naplňovat svůj volný čas a vůbec, jak zvládat každodenní povinnosti, které začínají už ranní hygienou, přes obstarání jídla, až po trávení volného času. Mnozí z nich tyto základní lidské potřeby nejsou schopni zvládat.

Možná by bylo vhodné pro tuto skupinu odsouzených zřídit samostatnou organizaci, která by jim byla nápomocna po propuštění. Během získávání informací jsem se o žádné takové instituci nedozvěděla. Jsou tu organizace, které pomáhají propuštěním vězňům, ale zřejmě žádná nezohledňuje tuto specifickou skupinu, která potřebuje individuálnější přístup. V případě, že nemají své blízké, se stává, že skončí na ulici a páchají další trestnou činností. Tato oblast by zasluhovala ještě další zkoumání a hlubší propracování, aby nedocházelo k recidivám.

Na závěr je ještě vhodné zmínit, že dokumenty uvedené v přílohách, jsem získala během stáže ve Věznici Vinařice prostřednictvím Manuálu pro specializované oddělení od speciálního pedagoga. Stáž se uskutečnila v září 2016.

Závěr

Vězeňství je v dějinách lidstva již od pradávna. Neustále jsou páchány trestné činy a nikdo nemůže pochopit, proč se tak děje. Od 90. let minulého století se začalo podrobněji řešit i trestání mentálně postižených jedinců. Do té doby také páchali trestnou činnost, jen se k nim přistupovalo jako k běžným odsouzeným.

Nyní jsou už pro ně specializovaná oddělení, kde mají individuálnější přístup a plní aktivity, které jsou důležité pro jejich další rozvoj. V celé České republice jsou 4 oddělení pro mentálně postižené. Do této práce byly získávány informace a data z věznice Vinařice. Na specializovaném oddělení vinařické věznice se v současné době nachází 20 odsouzených. To je plný stav. Informace do kazuistik mi poskytli jak odsouzení, tak i pracovníci oddělení, kteří odpovídali na otázky do rozhovoru.

Celá práce se snažila nalézt odpověď na cíl práce, který zněl: zmapovat metody sociální práce na specializovaném oddělení pro mentálně postižené a jeho fungování. Myslím si, že cíl práce byl splněn. Nejen z rozhovorů s odbornými pracovníky, ale také na základě informací z Manuálu pro specializované oddělení. Hlavní metody, které jsou na oddělení užívány, jsou reedukace, relaxace, psychodrama, skupinová a individuální psychoterapie, bazální stimulace a pracovní činnost. Metody jsou aplikovány tak, aby odsouzení byli schopni zvládat jejich plnění a byli jim co nejvíce nápomocny k dalšímu rozvoji.

V práci jsem také nemohla opomenout základní legislativu vězeňství. Na mentálně postižené vězně je pamatováno v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody v §70 a ve vnitřním řádu jednotlivých věznic. Vhodné je také pamatovat na Deklaraci osob s mentálním postižením, kterou vydalo OSN v roce 1971.

Další z kapitol se zaměřuje na celkový vězeňský systém v naší republice. Jsou zde zmíněny jednotlivé typy věznic a oddělení, která mohou v těchto věznicích být. Ať už jde o oddělení nástupní, výstupní, krizová či oddělení pro matky s dětmi, mentálně postižené a mladistvé vězně. Odsouzení mají určitá práva, ale zároveň musí dodržovat i povinnosti. Pokud se dopustí jejich porušení, mohou dostat kázeňský trest. V opačném případě mohou být i odměněni.

Vězení ale není jen o odpykání trestu za čin, který odsouzení spáchali. Mělo by také na ně nějakým vlivem působit. Nejlepší by bylo, kdyby se už nikdy více nedostali zpátky do nápravného zařízení. To se ale bohužel ve většině případů neděje. Dochází k velké reci-

divě, nejen mezi běžnými odsouzenými, ale také na specializovaném oddělení. Trest by měl být pro ně odstrašující a zároveň pomocí různých metod a technik by mělo dojít k nápravě odsouzeného. Realita je ale bohužel jiná.

Pomocí vhodných metod a technik dochází k nápravě i na specializovaném oddělení, kde se snaží u mentálně postižených jedinců nejen výchovně působit, ale také je naučit nové potřebné věci pro běžný život. Odsouzení plní nejen své programy zacházení, ale dochází také do školy, kde si mají možnost dodělat vzdělání. Tím mají větší šanci na lepší umístění na trhu práce po propuštění. Učí se jednoduchým a základním úkonům v práci ve veřejném stravování. Z šetření mezi odsouzenými i pracovníky vyplývá, že je škola baví. Někoho více praktické dovednosti, jiní upřednostňují předměty jako je čtení, psaní a počítání. Pokud ovšem dojde k porušení pravidel oddělení, mohou být z něho vyřazeni.

Poslední z kapitol v teoretické části se věnuje jednotlivým mentálním postižením, s kterými se odsouzení dostanou na toto oddělení. Jedná se o lehčí formy mentální retardace, maladaptace, demence, organické poškození centrální nervové soustavy, epilepsie, pseudooligofrenie a schizofrenie. U každé poruchy jsou vždy uvedeny její projevy, typy a také jak se jedinec s touto poruchou projevuje jako oběť či pachatel trestného činu.

Praktická část zpracovává, jak již bylo zmíněno, rozhovory s odbornými pracovníky. Ti odpovídali na 11 otázek, které se zaměřily na samotné pracovníky, jejich práci s odsouzenými a posléze na samotné odsouzené. Kazuistiky zkoumali život 5 vybraných odsouzených. Snažily se najít odpověď na otázku, proč jsou i přes svoje postižení ve vězení? Možná zatím stojí nevhodné rodinné prostředí a nedokončené vzdělání. Snad by se tedy mohla podařit náprava ve vězení, ale z kazuistik také vyplývá, že až na 1 prvotrestaného jsou ostatní 4 odsouzení recidivisté.

Otázka tedy zní, kde je chyba, že i přes veškerou snahu odborných pracovníků se tito jedinci vracejí do vězení. Možná by bylo vhodné se zaměřit na intenzivní práci i po propuštění. Pokud nemají místo, kam se vrátit, odkud se odrazit dál, může být veškerá snaha marná.

Literatura

- HÁLA, Jaroslav: *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., České Budějovice, 2006, ISBN 80 – 86708 - 30 – 6
- HANUŠ, Bohuslav: *Primární základy penologie*, Vysoká škola Jana Amose Komenského, s. r. o., Praha 2005, ISBN 80 – 86723 – 14 – 3
- HARTL Pavel, HARTLOVÁ Helena: *Psychologický slovník*, 3. Vydání aktualizované, Portál s. r. o., Praha 2015, ISBN 978 – 80 – 262 – 0873 - 0
- HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, *Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací*, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009
- JIŘIČKA Václav, KEJŘOVÁ Kateřina: *Úvod do zkoumání intervenčních programů v českých věznicích II*, Vězeňská služba České republiky, Generální ředitelství, Odbor výkonu vazby a trestu- Psychologické pracoviště, Praha 2015
- MATOUŠEK, Oldřich: *Slovník sociální práce*, Portál s. r. o., Praha 2008, ISBN 978- 7367- 368- 0
- Mentálně postižení pachatelé, Podklady k diagnostice a zacházení se specifickou skupinou vězňených osob. Příloha časopisu: *České vězeňství*, č. 6/2015, Praha 2005, ISSN 1213 - 9297
- ŠTĚRBA, Vladislav: *Penologie*, ARMEX PUBLISHING s. r. o., 2007, ISBN 978 – 80 – 86795 – 48 – 5
- ŠVARCOVÁ, Ivana: *Mentální retardace: vzdělání, výchova, sociální péče*, 4. Vydání, Portál, s. r. o., Praha 2011, ISBN 978 – 80 – 7367 – 889 – 0
- THOROVÁ, Kateřina: *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*, 1. Vydání, Portál s. r. o., Praha 2015, ISBN 978 – 80 – 262 – 0714 - 6
- VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Portál s. r. o., Praha 2008, ISBN 978 – 80 – 7367 – 414 - 4
- VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*, 1. Díl, Technická universita v Liberci, Liberec 2003, ISBN 80 – 7083 – 702 - 0

VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky, Portál s. r. o., Praha 2002, ISBN 80 – 7178 – 678 – 0

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Internetové zdroje

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169> ze dne 25. 2. 2017

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> ze dne 25. 2. 2017

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/organizacni-struktura-2/> ze dne 30. 4. 2017

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401> ze dne 30. 4. 2017

<http://www.centrumlada.cz/index.php/13-uzitecne-odkazy/zakony-a-vyhlasky/24-deklarace-o-pravech-mentalne-postizenych-osob> ze dne 1. 4. 2017

Seznam obrázků a příloh

Obr. č. 1- Organizační jednotky Vězeňské služby ČR

Obr. č. 2 - Organizační schéma Vězeňské služby ČR

Příloha A Individuální vzdělávací plán zaměstnanců zařazených na Specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

Příloha B Návrh na zařazení odsouzeného na specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

Příloha C Návrh na vyřazení odsouzeného ze specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

Příloha D Dohoda o pobytu na specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

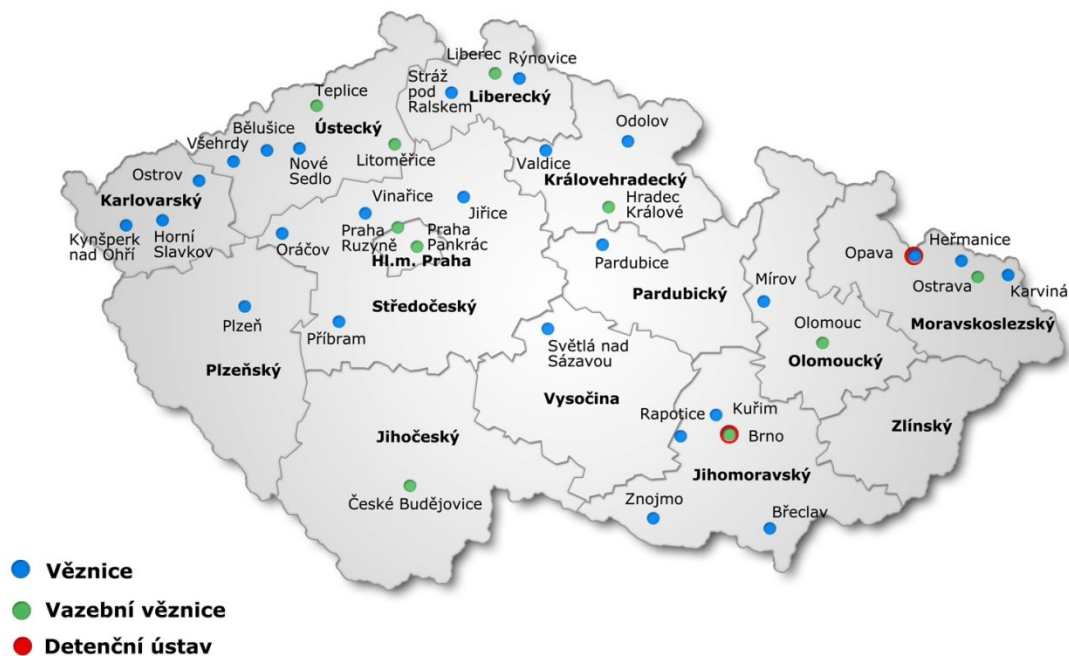
Příloha E Pravidla pro odsouzené zařazené na Specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

Příloha F Souhlas se shromažďováním a zpracováním osobních a citlivých údajů odsouzených

Příloha G Otázky do rozhovoru pro odborné pracovníky

Obrázek č. 1

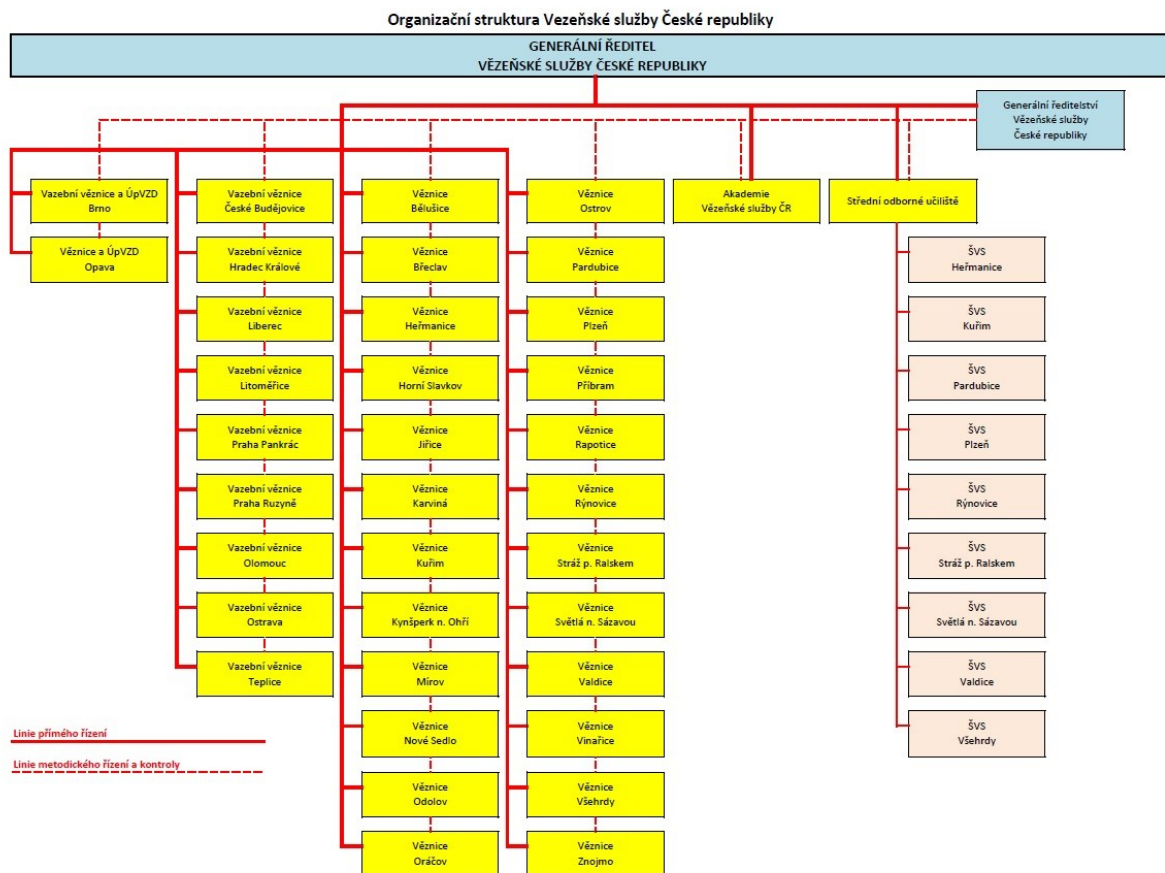
Věznice, vazební věznice a detenční ústavy v ČR

Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

Obrázek č. 2

Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/organizacni-struktura-2/>

Individuální vzdělávací plán zaměstnanců zařazených na Specializované oddělení pro výkon trestu odsou- zených s mentální retardací

Každý zaměstnanec, podílející se na terapeutickém programu odsouzených zařazených na SpO Věznice Vinařice, má možnost účastnit se supervize. Vedoucí oddělení výkonu trestu umožní v den konání supervize přítomnost všech zaměstnanců na pracovišti k účasti na supervizi. O účasti na supervizích se vede zápis.

Každý zaměstnanec má vypracovaný individuální plán vzdělávání zaměřený na činnosti realizované v rámci SpO. Součástí plánu je i zvyšování kvalifikace a odborného přehledu v rámci kurzů, přednášek a výcviků v oblasti terapie, speciální pedagogiky, psychologie apod. Odborné stáže v civilních zařízeních se srovnatelným zaměřením jsou rovněž obsahem profesního růstu.

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009

Vězeňská služba České republiky

Věznice Vinařice č. 245, 273 07 Vinařice

Tel.: 312 291 511, Fax: 312 291 512

e-mail : veznice.vinarice@vez.vin.justice.cz

– N Á V R H

– NA ZAŘAZENÍ ODSOUZENÉHO NA SPECIALIZOVANÉ ODDĚLENÍ
– pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

---

kód vězně	jméno a příjmení	ubytovna
-----------	------------------	----------

Důvod:

Dne:

_____ funkce, jméno a podpis navrhovatele

Stanoviska odborných zaměstnanců SpO :

Psycholog _____	doporučuji-nedoporučuji
Vychovatel – terapeut _____	doporučuji-nedoporučuji
Soc.pracovnice _____	doporučuji-nedoporučuji
Vychovatel _____	doporučuji-nedoporučuji
Lékař _____	doporučuji-nedoporučuji
Garant SpO - spec.pedagog _____	doporučuji-nedoporučuji

V odborné komisi projednáno dne: _____ , komise **doporučuje – nedoporučuje** zařadit odsouzeného do specializovaného oddělení.

Vrchní komisař
mjr. PhDr. Jan KACHLÍK
Vedoucí oddělení výkonu trestu

Rozhodnutí ředitele věznice: **souhlasím – nesouhlasím**

Ve Vinařicích dne:

Vrchní rada
plk. Mgr. Miroslav HADRAVA
Ředitel věznice

Odsouzený seznámen: _____

datum, podpis

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, *Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009*

Vězeňská služba České republiky

Věznice Vinařice č. 245, 273 07 Vinařice

Tel.: 312 291 511, Fax: 312 291 512

e-mail : veznice.vinarice@vez.vin.justice.cz

– N Á V R H –

– NA VYŘAZENÍ ODSOUZENÉHO ZE SPECIALIZOVANÉHO ODDĚLENÍ
– pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

---

kód vězně	jméno a příjmení	ubytovna
-----------	------------------	----------

Důvod:

Dne:

_____

funkce, jméno a podpis navrhovatele

Stanoviska odborných zaměstnanců SpO :

Psycholog _____	doporučuji-nedoporučuji
Vychovatel – terapeut _____	doporučuji-nedoporučuji
Soc. pracovnice _____	doporučuji-nedoporučuji
Vychovatel _____	doporučuji-nedoporučuji
Lékař _____	doporučuji-nedoporučuji
Garant – spec. pedagog _____	doporučuji-nedoporučuji

V odborné komisi projednáno dne: _____ , komise **doporučuje – nedoporučuje** zařadit odsouzeného do specializovaného oddělení.

Vrchní komisař
mjr. PhDr. Jan KACHLÍK
Vedoucí oddělení výkonu trestu

Rozhodnutí ředitele věznice: **souhlasím – nesouhlasím**

Ve Vinařicích dne:

Vrchní rada
plk. Mgr. Miroslav HADRAVA
Ředitel věznice

Odsouzený seznámen: _____

datum, podpis

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY VĚZNICE VINAŘICE

– Vinařice č. 245, p. p. 5, 273 07 Vinařice

☎ : 312 291 511, fax: 312 291 512, e-mail: veznice.vinarice@vez.vin.justice.cz

DOHODA O POBYTU NA SPECIALIZOVANÉM ODDĚLENÍ pro výkon trestu ODSOUZE- NÝCH S MENTÁLNÍ RETARDACÍ

Před zařazením na Specializované oddělení pro mentálně retardované (dále jen „SpO“) Vás chceme seznámit s cíli, pravidly a některými důležitými zásadami pobytu na SpO ve Věznici Vinařice. Podpisem této Dohody o pobytu (dále jen „Dohoda“) na SpO potvrzujete, že berete následující body na vědomí a souhlasíte s nimi. Důvěra je důležitým prvkem terapeutické práce, proto máme zájem, abyste byli dobře informováni. Následující Dohodu si pečlivě přečtete, pokud nebudete něčemu rozumět, obraťte se na nás. Pokusíme se zodpovědět všechny Vaše otázky.

Při vypracování Dohody bylo využito zkušeností odborných zaměstnanců Věznice Vinařice a specialistů z Psychiatricko-psychologické služby Úřadu pro výkon vězeňství kantonu Curych. V tomto znění byla schválena jako příloha manuálu SpO dne 31.3.2010.

Obecná pravidla:

1. Dohoda je smlouvou o terapii a zacházení mezi věznicí a odsouzeným, která upravuje jejich spolupráci.
2. Hlavním cílem je minimalizovat následky prizonizace u mentálně postižených jedinců a v rámci přípravy na propuštění z výkonu trestu posilování jejich sociálních kompetencí. Odsouzený ví, že vzájemná upřímnost a otevřenost jsou pro průběh pobytu na SpO důležité. Tajnůstkářství, utajování, zatloukání a přikrašlování jsou živnou půdou, z níž může vzejít potenciál neúspěchu a nesplnění cílů pobytu.
3. Odsouzený si je vědom toho, že průběh a výsledek pobytu na SpO je závislý na jeho vlastní práci. Jako každý jiný člověk nese **pouze on sám odpovědnost za své chování, a proto jedině on sám, bez ohledu na vnější faktory, je odpovědný za případnou recidivu.**

Zvláštní ujednání:

4. Odsouzený prohlašuje, že se ve vztahu k zaměstnanci vězeňské služby nedopustí fyzického nebo verbálního násilí.
5. Podmínkou pro přijetí na SpO je dobrovolné zapojení odsouzeného do terapeutického programu a jeho souhlas s pravidly SpO (Příloha č. 7).
6. Pobyt na SpO je vyplněn programem v rozsahu minimálně 15 hodin týdně a je podmíněn maximální snahou snižovat rizika recidivy trestné činnosti s cílem osamostatnit se po propuštění z výkonu trestu.
7. Terapeutický program se skládá ze speciálně – výchovných, vzdělávacích, pracovních, zájmových aktivit a oblasti utváření vnějších vztahů.
8. Délka pobytu není stanovena. Odsouzený může být vyřazen, pokud nebude plnit stanovený výchovně – terapeutický program či se dopustí závažného porušení pravidel platných na SpO.
9. Dodržování pravidel a aktivní zapojení do terapeutické komunity a aktivit je pro odsouzené povinné. Očekáváme, že pokud se odsouzený hlásí na SpO, chce se naučit novým dovednostem a novým způsobům zvládnutí svých potíží a je ochoten přijímat zpětnou vazbu od druhých. Očekáváme, že bude odpovědný za své činy a efekt, který má na druhé.
10. Neodůvodněná nepřítomnost odsouzeného na výchovně – terapeutických aktivitách, opakované porušování pravidel a nechuť účastnit se sebereflexe, bude chápána jako odmítání výchovně terapeutického programu. Takové chování potom neplní smysl SpO a má negativní vliv na ostatní odsouzené, v tom případě bude zváženo vyloučení ze SpO.
11. Terapeutická sezení mohou být nahrávána na video nebo zvukové nosiče. Tyto nahrávky budou pořízeny pouze tehdy, když k tomu odsouzený udělí souhlas (Příloha č. 9). Nahrávky jsou vlastnictvím Věznice Vinařice a jsou užívány za účelem zajištění kvality, dalšího vzdělávání a výzkumu. Tyto nahrávky jsou ve věznici uchovávány odděleně, nejsou součástí pomocné dokumentace odsouzeného. Přístup k nahrávkám mají ve věznici pouze zaměstnanci SpO. Mají-li být nahrávky předváděny jiným osobám za účelem dalšího vzdělávání, je zapotřebí požádat předem o písemný souhlas odsouzeného. Všechny osoby, které takto získají možnost nahlédnout do nahrávek, jsou vázány mlčenlivostí.

Podávání informací:

12. Zaměstnanci SpO podávají na požádání kompetentních orgánů zprávu o průběhu terapeutického programu. Dříve než je zpráva postoupena státním orgánům, má odsouzený možnost si zprávu přečíst a vyjádřit se k ní.
13. Informace mohou být poskytovány neomezeně všem orgánům věznice tehdy, jestliže vzniknou situace ohrožení, např. v případě uprchnutí odsouzeného nebo v případě spáchání trestného činu obecného ohrožení,

jenž vyžaduje rychlé jednání, např. ohrožení třetích osob.

14. Podávání ústních informací v průběhu výkonu trestu je uskutečněno vždy, když se jedná o informace usnadňující praktické řešení, např. ulehčující každodenní režim ve výkonu trestu nebo podporují terapii a prospívají odsouzenému.

15. Výměna informací mezi zaměstnanci SpO a vedením věznice probíhá v zájmu odsouzeného. Může se jednat o informace tohoto charakteru:

- nízkoprahové obsahové aspekty terapie (nikoliv „intimní“ podrobnosti z terapie), např.: odsouzený je motivován/není motivován, je na začátku, činí pokroky, v terapii je třeba pokračovat, tématicky byly probírány delikty, nabyl důvěry, lépe zvládá určité situace atd.
- formální aspekty terapie: např. odsouzený se dostavuje na sezení pravidelně/nepřavidelně
- upozornění na stavy odsouzeného, které mohou být důležité pro každodenní život, např. je v této chvíli pod silným tlakem, potřebuje klid/konfrontaci, musí se vyvarovat zátěže, stresu atd.
- stanoviska k otázkám týkajícím se pracovního zařazení, života ve skupině spoluodsouzených atd.
- informace o případně předepsaných lécích nebo o užívání návykových látek, jsou-li tyto informace důležité pro každodenní režim.

16. Poskytnutí ústní informace advokátům, soudcům, policii, obhájci nebo dalším třetím osobám je podmíněno písemným zproštěním terapeutické mlčenlivosti ze strany odsouzeného. Pokud k tomuto zproštění nedojde, nesmí terapeut žádné informace zjištěné v rámci terapeutického procesu poskytovat. Toto zproštění se nevztahuje na povinnost informovat, která je uvedena v bodě č. 14.

Písemná informace tímto bodem není omezena, odsouzený může s ní být seznámen a vyjádřit se, viz bod č. 13.

17. Všichni podléhají profesionální mlčenlivosti.

18. Ukončení terapeutického programu, resp. pobytu na SpO:

Terapeutický program na SpO lze ukončit, pokud odsouzený:

- a. poruší pravidla SpO nebo Dohodu
- b. po zařazení a podpisu Dohody neprojeví motivaci k terapii
- c. neplní individuální plán odborného zacházení
- d. narušuje komunitní způsob ovlivňování odsouzených
- e. porušuje normy skupiny
- f. má řádný konec výkonu trestu
- g. je přemístěn do jiné věznice
- h. je přeřazen do jiného typu věznice

Znovupřijetí odsouzeného na SpO je možné jen v mimořádných případech s přihlédnutím k předchozímu výstupnímu hodnocení odsouzeného.

Před ukončením terapeutického programu zaměstnanci SpO provedou s odsouzeným pohovor s možností diskuse. Zaměstnanec SpO písemně v závěrečné zprávě shrne důvody ukončení programu a navrhne vyřazení odsouzeného ze SpO.

Odsouzený si Dohodu přečetl a všem bodům rozumí (body 1 – 18).

Svým podpisem bere na vědomí podmínky uvedené v Dohodě a souhlasí s nimi.

_____
Místo a datum

_____
Podpis odsouzeného

Dohodu za Věznici Vinařice vysvětlil:

_____
Místo a datum

_____
Pověřený zaměstnanec
Věznice Vinařice

_____
Místo a datum

_____
Podpis garanta SpO
Věznice Vinařice

_____
Místo a datum

_____
Podpis V OVT
Věznice Vinařice

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009

Pravidla pro odsouzené zařazené na Specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací

1/ Dodržování Vnitřního řádu Věznice Vinařice

Jste povinen dodržovat veškeré povinnosti a pravidla vyplývající z Vnitřního řádu věznice. Závažné porušení Vnitřního řádu povede k vašemu vyřazení ze Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací (dále jen „SpO“).

Pokud se dopustíte během pobytu hrubého porušení kázně, zejména slovní či fyzické agrese vůči spolu odsouzeným či zaměstnancům, budete z oddílu vyřazen.

2/ Terapeutická komunita

- Dodržujte pravidla a zásady terapeutické komunity:
- Aktivně se zapojujte do provozu a denního režimu terapeutické komunity.
- Podřizujte se společným dohodám, které vyplynuly z pobytu v terapeutické komunitě, a které mají za cíl bezproblémový chod oddělení a dosažení stanovených cílů.
- Společná rozhodnutí terapeutické komunity jsou pro vás závazná.
- Porušování pravidel a společných rozhodnutí odsouzených v rámci terapeutické komunity se řeší individuálně v rámci komunity a mohou vést k udělení sankcí (obvykle sankce pracovní, které jsou vymezeny časově a úkolově).
- Při opakovaném porušování společných rozhodnutí v krátkém časovém úseku za sebou, může komunita navrhnout vaše přeřazení do nižší fáze.
- Každý odsouzený i vy máte právo svolat mimořádnou komunitu/poradu v případě, když cítíte potřebu neodkladně řešit osobně naléhavou situaci (ohrožení sebe, druhých či vašich společných zájmů).
- Každý člen terapeutické komunity, také i vy, má právo navrhnout doplněk pravidel terapeutické komunity na SpO.
- V naléhavých osobních situacích nebo v případě vážné krize můžete být terapeutickou komunitou uvolněný z terapeutického programu na nejnutnější dobu (max. 24 hodin). Po uplynutí této doby následuje mimořádná komunita/porada SpO.
- Jednotlivé činnosti a práce jsou rozděleny do komunitních rolí (funkcí). Každý odsouzený, i vy, máte přidělenou nějakou roli, v níž získáváte kompetence a důvěru. Takto přebíráte zodpovědnost sám za sebe i za ostatní.

* Seznam jednotlivých rolí/funkcí je přílohou pravidel vyvěšených na oddíle. Každá role je popsána, je uvedena odpovědnost a rozsah.

* Funkce zajišťující fungování terapeutické komunity jsou přidělovány odsouzeným z vyšších fází (fáze „Ex“ nebo „S“).

* Odsouzení z fáze „Z“ zastávají pomocné práce s menší mírou zodpovědnosti (běžný úklid, pomocné práce).

- Nezapomeňte, že každý v terapeutické komunitě je důležitý a prospěšný. Tím, že vykonáváte roli/funkci pro terapeutickou komunitu, jste schopen udělat něco pro druhé.

- Jste členem terapeutické komunity, máte právo společně plánovat. To znamená, že se podílíte na organizaci práce, povinností i zábavy (plánuje se na den a na měsíc dopředu).

3/ Respekt k soukromí

Nevstupujte bez dovolení do cizích ložnic, nepůjčujte ani neberte cizí věci bez dovolení.

4/ Klidné prostředí

Na oddělení zachovávejte klid. Křik, řev, hlasité hraní přístrojů a rušení nočního klidu není dovoleno.

5/ Hygienické podmínky

Jste povinen udržovat pořádek a čistotu na ložnici a ve společných prostorách SpO. Dodržujte zásady osobní hygieny, chodte řádně a čistě ustrojen.

6/ Násilí

Projevy násilí či jiné ohrožující chování směrem k sobě, druhým, majetku nebo vybavení věznice je absolutně zakázáno. Odsouzení se k sobě navzájem a k zaměstnancům chovají slušně. Vyvarujte se násilného chování!

7/ Návykové látky

Alkohol, drogy, a nepředepsané léky lékařem věznice nesmíte užívat. Kouření máte povoleno pouze ve vyhrazených prostorách.

8/ Půjčky a hazardní hry

Nedoporučujeme vám půjčovat druhým své věci. Ze zkušenosti víme, že se věci rozbíjí, ztrácí nebo nevrací. Máte zakázáno hrát hry (karty, kostky apod.) za účelem hazardu, tj. finančního či jiného zisku.

9/ Sexuální vztahy

Nenavazujte sexuální vztahy, zachovávejte si sebeúctu a respekt k druhým.

10/ Diskriminace, rasismus a xenofobie

Máte svou historii a své sociální zázemí, proto nesmíte být na tomto základě jakkoli souzen. Případná vaše zaujatost vůči druhému na základě etnika, pohlaví, schopností, sexuality či náboženství nebude akceptována.

11/ Účast v terapeutickém programu

Je od vás očekávána účast na všech aktivitách v rozsahu minimálně 15 hodin týdně. Vaše neomluvená účast na aktivitách je důvodem vyřazení ze SpO.

12/ Důvěrnost informací

Všechno, co se stane a řekne v rámci terapeutických aktivit, máte zakázáno vynášet mimo skupinu.

13/ V případě nemoci budete omluven z terapeutického programu a vykonávání svých povinností. Pokud budete mít leženku, je nutno dodržovat klidový režim na ložnici.

13/ Terapeutické fáze:

K motivaci a zacházení je využíváno třech terapeutických fází.

Fáze „Z“ – základní

Ve fázi „Z“ pokračujete v adaptaci na SpO, seznamujete se s režimem na oddělení, cíli a metodami terapeutického programu. V této fázi je vám přidělen patron z fáze „Ex“ nebo případně z fáze „S“, který vás seznamuje s pravidly a režimem terapeutické komunity na SpO. V základní fázi vykonáváte pomocné pracovní činnosti. Rozsah sledování televizních programů je omezen do 22 hodin. Přestup do fáze „S“ není časově omezen, je však podmíněn dobrým plněním povinností a plněním individuálního plánu.

Fáze „S“ – střed

V případě přeřazení z nástupní fáze pokračujete v adaptaci na SpO, seznamujete se s režimem na oddělení, cíli a metodami terapeutického programu. V této fázi se zapojujete do všech stanovených činností a aktivit na SpO. V pracovní terapii a v dobrovolných pracovních činnostech jste kladně hodnoceni. Rozsah sledování televizních programů je omezen do 23 hodin. V omezené míře se můžete zapojovat do sebeobslužných aktivit. Pokud jste kázeňsky trestán umístěním do uzavřeného oddělení, budete přeřazen do fáze „Z“. Přestup do fáze „Ex“ není časově podmíněn. Do fáze „Ex“ je přeřazen odsouzený, který se iniciativně a aktivně zapojuje do všech činností na SpO a plní individuální plán terapeutického procesu.

Fáze „Ex“ – extra

V této fázi dlouhodobě prokazujete schopnost iniciativního a zodpovědného přístupu k práci na sobě. Zvládáte odpovědnou práci, aktivně se účastníte celého terapeutického programu. Pomáháte ostatním odsouzeným. Pokud jste kázeňsky trestán, budete přeřazen do fáze „S“. V případě kázeňského trestu celodenní umístění do uzavřeného oddělení budete přeřazen do fáze „Z“. V této fázi Vám může být umožněna návštěva bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců VS a

to 1x měsíčně, můžete se účastnit pořádaných kulturních akcí ve věznici, využívat místnost pro kondiční cvičení, sledovat televizní programy do 24 hodin, používat další věci pro aktivity programu zacházení, ve zvýšené míře se zapojovat do sebeobslužných aktivit a v rámci vycházek (s možností rozšíření až na 3 hodiny denně) za dohledu zaměstnance VS využívat zařízení v prostorách před budovou „O“ (vycházkový dvůr O13). Ke snižování tenze a prizonizačních vlivů můžete využívat herní konzole a CD přehrávač k poslechu relaxační hudby. V rámci extramurálních aktivit lze realizovat vycházku.

Poznámka: Výše uvedená pravidla jsou základními pravidly SpO, která není možné měnit. Pravidla lze však doplňovat dle potřeb komunity, s kterými musí souhlasit naprostá většina a změna je schválena garantem. Aktualizovaná verze pravidel musí být vyvěšena na oddíle.

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY VĚZNICE VINAŘICE

– Vinařice č. 245, p. p. 5, 273 07 Vinařice

☎ : 312 291 511, fax: 312 291 512, e-mail: veznice.vinarice@vez.vin.justice.cz

Souhlas se shromažďováním a zpracováním osobních a citlivých údajů odsouzených

Souhlasím s tím, že Věznice Vinařice bude shromažďovat v pomocné dokumentaci informace o mé osobě (věk, trestná činnost a jiné mnou sdělené údaje) pod mým jménem.

Tento souhlas uděluji dobrovolně. Potvrzuji, že jsem byl poučen o svých právech na ochranu osobních údajů, tj. že tento souhlas je kdykoli odvolatelný, že mám právo dovědět se, jaké informace jsou o mě v pomocné dokumentaci uchovávány.

Pokud svůj souhlas odvolám, beru tím na vědomí, že by to mohlo znamenat ukončení pobytu na Specializovaném oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací ve Věznici Vinařice. Důvodem je skutečnost, že pomocná dokumentace je nutnou podmínkou terapeutického programu.

Vyjádření odsouzeného, zda souhlasí, aby do dokumentace nahlíželi

studenti – stážisté:

souhlasím – nesouhlasím

Jméno a příjmení:..... Podpis:

.....

Datum narození: .....

Ve Vinařicích: .....

Souhlas převzal/a:.....

Zdroj: HRUBÝ Josef, PRCHAL Pavel, Manuál Specializovaného oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací, Věznice s ostrahou Vinařice, Vinařice, 2009

Příloha G

Otázky do rozhovoru pro odborné zaměstnance

1. Jaká je Vaše pozice ve věznici a kolik let ji vykonáváte?
2. Kolik let pracujete na specializovaném oddělení?
3. Jaké aktivity máte na starosti na specializovaném oddělení?
4. Naplňuje Vás práce s touto skupinou odsouzených?
5. Vidíte změny u odsouzených při plnění jednotlivých aktivit?
6. U které z těchto aktivit vidíte u odsouzených největší „nadšení“ pro její plnění?
7. Které aktivity naopak vykonávají neradi?
8. Přejde Vám časová dotace na jednotlivé aktivity dostatečná?
9. Víte o nějakém případě odsouzeného, který by byl na tomto oddělení poněkoličtější?
10. Jak časté jsou případy neplnění Programu zacházení na tomto oddělení a následné vyloučení odsouzeného.
11. Mohu Vás závěrem požádat o nějakou kuriózní situaci z tohoto oddělení?

Summary

The aim of this diploma thesis *Mentally disabled people in prison* is to map methods which are used in a specialized department and learn how this department works. Unfortunately, even mentally disabled people can end up in prison.

The first chapter introduces legislation necessary for this topic. After that the work deals with prison system in the Czech Republic – types of prisons and their departments. The work also describes rights and obligations of the convicted persons in prison, not to forget about disciplinary punishments and rewards given to them during the service of a sentence. Next chapter deals with the function of the sentence. The sentence should have as good affect on the convicted persons as possible. The best would be if they never returned to prison. However, this does not happen very often. One of the most important chapters is dedicated to a specialized department for mentally disabled people. This chapter explains the aim of their separation and for which target group it is the best option, and which methods of working with convicted persons and therapeutic phases are used. I should also mention the reasons why convicted persons can be expelled from this department. The last chapter of the theoretical part focuses on the characteristics of individual disabilities drawing on target groups in the specialized department. There are not only persons with mental retardation, but also with social maladaptation. Next group of convicted persons can comprise individuals with dementia, organic diseases of the central nervous system, epilepsy, pseudo-mental retardation and schizophrenia. The work describes not only the typical features of particular disabilities, but also their characteristics and forensic perspective within the group of these individuals.

The practical part consists of two parts. The first part includes interviews with specialists working in this department. Interview questions are divided into three parts. The first part focuses on the specialists themselves, the second part asks about activities which they perform with the convicted persons, and in the third part they are asked about the convicted persons themselves. Next part of the practical part consists of five case studies of convicted persons. By studying documents and interviews with the convicted persons they try to find an answer for the question why they are in prison despite their disability.